

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Charlie Campbell

GÜNAH KEÇİSİ *Başkalarını Suçlamamanın Tarihi*

Charlie
Campbell

GÜNAH *Başkalarını Suçlamamanın Tarihi* KEÇİSİ

Çevirmen:
Gizem Kastamonulu

“Tam zamanında”
-THE DAILY TELEGRAPH

“Yirmi birinci yüzyılda, ne yapacağımıza, neye inanacağımıza, ne yiyeceğimize yani her şeye dair hiç olmadığı kadar çok seçenekle karşı karşıyayız. Benzer bir şekilde, işler yolunda gitmediğinde suçlanabilecek şeylere dair de çok daha geniş bir seçenek yelpazesine sahibiz. Atalarımız, kadınlar, Yahudiler veya birtakım hayvanlar gibi uzun ömürlü günah keçileriyle yetinmek zorundayken, biz hayal kırıklığına uğradığımız durumlarda çok daha yaratıcı şekilde suçlamada bulunabiliyoruz. Hiçbir koşulda yapmayacağımız tek şey ise kendimizi olduğumuz gibi kabul etmek. Daima bir şeylerin neden mükemmel olmadığına dair farklı açıklamalar bulmaya çalışıyoruz ve bunlar genellikle hiçbir anlam ifade etmiyor.

Hepimizi etkileyen daha büyük felaketler için sayısız komplo teorisi üretilmiştir ve hepsi de birtakım karanlık güçlere bağlanmıştır: Masonlar, İlluminati ya da dev kertenkeleler; komünistler, Yahudiler ya da Katolikler. Kişisel sorunlarımız içinse her zaman sonu gelmez açıklamalarımız vardır ve tüm sistem de daha güvenilir açıklamalar üretmek için çalışır. Günümüzde suçlama, diğer ürünler gibi satın alınabilecek ve satılabilecek bir meta haline geldi. Bunun ticaretini yapanlar da olağanüstü bir şekilde başarılı oldular.”

Charlie Campbell'ın *Günah Keçisi* kitabında başkalarını suçlamanın dayanılmaz ağırlığını hissedeceksiniz.

Günah Keçisi
Başkalarını Suçlamanın Tarihi
Charlie Campbell

Orjinal Adı: *Scapegoat: A History of Blaming Other People*

İthaki Yayınları - 1630

Yayın Sorumlusu: Selçuk Aylar
Yayıma Hazırlayanlar: Selçuk Aylar, Arlet Incidüzen, İlayda Gürbüz
Kapak Tasarımı: Hamdi Akçay
Sayfa Düzeni ve Baskıya Hazırlık: B. Elif Balkın
1. Baskı, Mart 2020 İstanbul

ISBN: 978-605-375-413-8

Sertifika No: 46603

© Charlie Campbell, 2011
© Gizem Kastamonulu, 2020
© İthaki, 2020

The Bent Agency ve Aslı Karasuil Telif Hakları Ajansı ile yapılan anlaşmaya uygun olarak yayımlanmıştır.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın alıntı yapılamaz.

İthaki™ Penguen Kitap-Kaset Bas. Yay. Paz. Tic. A.Ş.'nin tescilli markasıdır.
Caferağa Mah. Neşe Sok. 1907 Apt. No: 31 Moda, Kadıköy-İstanbul
Tel: (0216) 348 36 97 Faks: (0216) 449 98 34
editor@ithaki.com.tr – www.ithaki.com.tr – www.ilknokta.com

Kapak, İç Baskı: Deniz Ofset Matbaacılık
Maltepe Mah. Hastane Yolu Sok. No: 1/6 Zeytinburnu-İstanbul
Tel: (0212) 613 30 06 denizmatbaamucellit@gmail.com
Ücretsiz PDF Skan ve Yayımlama: www.rantey.org

Charlie Campbell

GÜNAH KEÇİSİ

Başkalarını Suçlamanın Tarihi

Çeviren
Gizem Kastamonulu

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş.....	13
“Günah Keçisi” Terimi	25
Günah Keçisinin Tanımı	31
Kral ve Günah Keçisi.....	37
Hıristiyan Günah Keçisi.....	49
Mesih Günah Keçisi	57
Yahudi Günah Keçisi.....	63
Cinsel Günah Keçisi.....	67
Gerçek Günah Keçisi	95
Komünist Günah Keçisi	109
İktisadi Günah Keçisi.....	115
Tıbbi Günah Keçisi.....	121
Komplo Teorisi	125
Alfred Dreyfus	131
Günah Keçisi Yaratma Psikolojisi	137
Sonuç.....	141

ÖNSÖZ

Karanlık ve fırtınalı bir geceydi...

1840'ın Temmuz ayında, St. Kilda'yı korkunç bir fırtına vurdu. "Dünyanın sonundaki ada", İskoçya'nın batı kıyılarından 110 mil uzaklıkta denizden yükselir. St. Kilda'yı oluşturan dört ada, Britanya'nın en yüksek falezlerine ve dünyanın en büyük kuş kolonilerine sahip olmakla övünür. Bu ada dünyanın en acımasız coğrafyalarından biridir. Hava koşulları yılın büyük bir bölümünde çok sert geçer. Burada hiç ağaç yetişmez. Doğanın bu amansız koşullarından korunmak için tek bir barınak bulamazsınız. Tüm bunlara rağmen, insanlar burada iki bin yıldan uzun süre, genellikle dış dünyadan kopuk bir şekilde yaşamıştı. Anakaradakiler bu uzak Britanya adalarına çok önem vermediklerinden, adalılar dışarıdakiler tarafından çok fazla rahatsız edilmeden, istedikleri gibi yaşamlarını sürdürmüşlerdi.

St. Kilda dış dünyadan o kadar yalıtılmıştı ki birçok kez hapisane olarak kullanılması önerilmişti. Ancak, bilindiği kadarıyla adaya sadece bir kişi hapsedildi.¹ İskoçya'nın çalkantılı ve şiddetli savaşları adalıları hiç etkilemedi. Krallar geldi ve gitti, savaşlar yapıldı, Jacobitler Culloden'da yenildi. Bir seferinde, askerler Yakışıklı Prens Charlie'nin adada saklandığı yolundaki dedikoduları soruşturmak için adaya geldi. Ancak

¹ Lady Grange, kocası İskoçya Lordu Advocate tarafından sürgüne gönderildiği adada 8 yıl geçirmiştir. Daha sonra kocasının Jakobit sempatisini olduğu dedikodularını yaymıştır. Zamanını keder içinde, olur da onu adadan kurtaracak birisine ulaşır umuduyla, denize mühürlü mektuplar bırakarak harçamıştır.

oraya vardıklarında St. Kildalıların, *Young Pretender*'in tahta çıkma taleplerini desteklemek şöyle dursun, daha kim olduğunu dahi bilmediklerini fark ettiler.

Hebrid Adaları'nın çoğu garip efsanelerle ilişkilendirilir. St. Kilda da bunlardan biridir. Ada 1930'da boşaltılana kadar, Macleod kabilesinin lideri Macleodlu Macleod'a aitti. Söylenceye göre St. Kilda için Uist ve Harris adaları arasında bir çekişme vardı. Bu çekişme, her iki adadan birer kayığın St. Kilda'ya kadar yarışmalarıyla sona erdi. Yarışı, eliyle kıyıya ilk dokunan kazanacaktı. Yarışın sonlarına doğru, Uistliler burun farkıyla öne geçtiler. Ancak Colla Macleod Harrislilerin yenileceğini anlayınca, sol elini keserek kumsala fırlattı.

Böylece kıyıya ilk dokunan kişi olarak adanın sahibi oldu. O günden beri, bu hikâye anlatılmaya devam etmiş, Macleod'un hanedan arması kırmızı bir el figürü olmuştur.

St. Kilda'da günlük yaşam da daha az olağandışı değildi. Adalıların bir liderleri yoktu. Bu yüzden, her şeyi günlük toplantılarda veya mecliste tartışarak hallediyorlardı. Anakaranın işlerine karışmıyor, ne oy kullanıyor ne de vergi ödüyorlardı. Aslında bir para sistemleri de yoktu. Macleodlu Macleod'a kira olarak martı tüyü ve petrol veriyorlardı. Deniz kuşları en önemli besin kaynağıydı. Adalılar, inanılmaz bir çeviklikle falezlere tırmanıyor, ustalıkla kuşları tuzağa düşürüp yumurtalarını topluyorlardı. Burada yaşayanlar bekleyeceğinizin aksine gözü pek denizciler veya balıkçılar değildi. (Balıkları genelde sümsük kuşları ve martılara bırakıyorlardı.) Bu nedenle, büyük fırtına vurduğunda, denize açılanların gemileri azgın dalgalar tarafından devrildi ve çoğu boğuldu. Bir ya da iki gün sonra, ölü bedenleri kıyıya vurdu. Kıyıya vuran bedenler arasında ıslak bir suretin hâlâ canlı olduğunu gördüler. Bu, artık nesli tükenmiş, uçamayan iri kuş türlerinden Büyük Auk'tu. Kimse farkında olmasa da bu kuşun Britanya Adaları'nda son görülüşü olacaktı.

Büyük Auk bu kıyılara çok sık uğramazdı. Adalılar daha

önce hiç böyle bir şey görmemişti. İki kişi kuşu yakaladı ve küçük kiliselerine götürdü. Burada, adaya fırtınayı getirenin bu uğursuz yaratık olduğuna karar verdiler. Böylece, Britanya'nın son Büyük Auk'u mahkemeye çıkarıldı, cadı olmakla suçlandı ve suçlu olduğuna karar verildi. Birkaç gün önce perişan halde bulunduğu kumsalda, aslında giderek kendi vakitleri de tükenmekte olan adalılar tarafından taşlanarak öldürölme cezasına çarptırıldı.² Günümüzde ise St. Kilda sadece deniz kuşlarına kalmıştır.³

*

St. Kilda'da yaşananlar, küçük bir topluluğu derinden etkilemiş bir trajedinin sıradan bir hikâyesidir. Korku, öfke ve cahillik birleşerek, adalıları başlarına gelen felakete bir açıklama bulmaya itmiştir. Böylece, bu tip durumlarda hep yaşandığı üzere, bir 'dışarıdan gelen', bahsi geçen örnekte Büyük Auk, felaketten sorumlu tutulmuş ve cezalandırılmıştır. Bu, insan türünün en eski ve belki de en acıklı hikâyelerinden biridir.

*

² Bu hikâyeyle yakından ilgili bir batıl inanç vardır. Bazı İskoç adalarında, bir balıkçı boğulursa teknesi lanetlenerek sahile çekilip çürümeye bırakılmış. Tekne adam öldürmekten suçlu bulunur, dolayısıyla tekrar denize inip diğer masum teknelere karışmasına izin verilmezmiş. Büyük Auk'un ölümüyle ilgili bir diğer söylentiye göre, kuş sahile vurduğunda üç (başka bir söylentiye göre iki) adalı tarafından bulundu. Onlar kuşu fırtınadan sorumlu tuttular ama mahkemeye çıkarmadılar, onun yerine oracıkta boğarak öldürdüler. Büyük Auk hikâyesi Hartlepool Maymunu vakasına da yansımıştır. Napolyon Savaşları sırasında bir Fransız savaş gemisinin Hartlepool kıyılarında kaza yaptığı söylenir. Bu kazadan kurtulabilen tek canlı Fransız üniforması giydirilmiş bir maymundur. (Maymun muhtemelen mürettebatın maskotuydu.) Talihsiz hayvan Fransız ajanı olmaktan mahkemeye çıkarılmış ve bir balıkçı teknesinin direğine asılarak öldürölmiştir.

³ 1957'den beri, Britanya ordusunun St. Kilda'da bir karakolu vardır ve turistler tarafından da ziyaret edilebilir. Fakat burada sürekli olarak yaşayan kimse bulunmamaktadır.

Bir de, St. Kilda'dan çok çok uzaklarda, Şili kıyılarının iki yüz mil açıklarında Paskalya Adası'nda yaşananlar var.

“Paskalya Adası kendi sıkletinin çok üstünde bir yumruk atmıştı. Fakat kendi kendine yumruklanmıştı. Geriye dönüp baktığımızda adalıların kendini nakavt eden hareketlerini görebilmemiz mümkün oldu.

Ronald Wright

Ada, yüzlerce yılı dış dünya tarafından rahatsız edilmeden geçirmişti. Merkezden dışa doğru açılan on ikiden fazla bölgeden oluşuyordu. Her bölgeyi farklı bir kabile, devasa taş figürler (*moai*) inşa ederek işgal etmişti. Paskalya Adası, adalıların tanrılarını ve atalarını onurlandırmak için platformlar (*ahu*) üzerine inşa ettikleri, yüzleri adanın iç bölgelerine doğru bakan heykelleriyle meşhur olmuştur. Zamanla bu heykeller, kabileler arası mücadelede rekabetin bir parçası olarak büyümeğe başladı. Heykellerin ortalama ağırlığı 10 tondur, ancak bir taş ocağında ağırlığı 270 tonu bulan tamamlanmamış ve muhtemelen hiç yerinden oynatılamamış bir kafa vardı. Diğer taraftan, başka bir çukurda ise kayalardan sökülüp atılmış, terk edilmiş 397 heykel bulunmaktaydı. Peki, neden bu heykeller böyle baş edilemez boyutlara ulaştı ve sonra neden devrildi?

Cevap, böylesi düşman bir coğrafyadaki hayatta kalma mücadelesinde yatıyor. Ada önceleri oldukça ağaçlıktı, artık değil. Adalılar buraya geldikleri MS 900'lü yıllardan itibaren sürekli olarak ağaçları kestiler.

Paskalya palmyesi, adalılar tarafından keşfedildiğinde türünün en büyük örneği idi. Bu ağaç yemek pişirme ve cenaze törenleri için ateş yakmakta, çatı, ev inşa etmekte, salları ve kanolar yapmakta, son olarak da ulaşımda ve heykellerin dikilmesinde kullanıldı.

Yıllar geçtikçe, adalılar binlerce ağacı yok etmiş, milyonlarca kayanın yerini de rüzgârkıran olarak kullanmak, birtakım

bitkileri yetiştirebilmek ve bataklıkları bahçeye dönüştürebilmek için değiştirmişti. Fakat ormansızlaşma toprak kaymasına, toprak kayması da ekinlerin mahvolmasına sebep oldu. Doğal yaşam alanları tahrip edildiği için bazı hayvan türleri zamanla yok oldu. Buna rağmen, ağaçsızlaştırma devam etti.

Böylece, son ağacın da kesildiği gün geldi. *Collapse: How Societies Choose to Fail or Survive*⁴ adlı kitabında Jared Diamond o çok meşhur soruyu sorar: Acaba o son ağacı keserken adalının aklından ne geçiyordu? (Bunun MS 1400 ile 1600 seneleri arasında gerçekleştiği tahmin edilmektedir.) Cevabı hiçbir zaman öğrenemeyeceğiz. Fakat o tarihten itibaren adalılar sahip olduklarını yeniden kullanmak suretiyle, ağaçların en ufak kııntısı için mücadele ettiler. Kendi petroleri yoktu. Bu yüzden cenazelerini yakmak yerine mumyalamaya başladılar. Kano inşa edemediklerinden, balık tutamadılar. En önemlisi, bu artık adadan kaçamayacakları anlamına geliyordu. Son olarak da, artık eskisi gibi istedikleri zaman devasa taş heykeller yapamadılar. Bu yoksulluk nüfusun ciddi şekilde azalmasına ve muhtemelen yamyamlığa neden oldu. Durumlarının ciddiyeti ortaya çıkınca da, adalılar birbirlerine saldırmaya başladılar ve bitmek bilmeyen bir kavgaya tutuştular...

Heykellerin boyutlarındaki büyümenin, adalıların vahim durumlarının baskısı nedeniyle tanrılarına yönelmeleriyle bağlantılı olduğu düşünülür. Bu yüzden giderek daha büyük heykeller yaptılar ama kurtarmaya kimse gelmedi. Heykellerine duydukları inanç, yerini hayal kırıklığına ve öfkeye bıraktı. Adalılar, tanrılarının onuruna yaptıkları heykellerin kafalarını sökmeye başladılar. Kendilerini terk edilmiş hissediyorlardı. İlahi güçlerin elçisi olduklarını iddia eden din adamları ve liderler de, bu felaketi engelleyecek güçlerinin olmadığı anlaşıldığından, çaresizliğe gömüldü.

⁴ Jared Diamond, *Çöküş: Toplumsal Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?*, çev. Barış Baysal, Pegasus Yayınları, 2019 –yhn.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteey.org>

Ronald Wright, *A Short History of Progress*⁵ adlı muhteşem kitabında adalıların bizim adımıza “sınırlandırılmayan nüfus artışının, kaynakların savurgan kullanımının, çevrenin tahrip edilmesinin ve geleceklerini koruma konusunda dinlerine duydukları sonsuz güvenin nelere yol açacağıнын deneyini yaptıklarını” yazar. “Sonuç, nüfusun çöküşüne sebep olan ekolojik bir felakettir.” Wright ardından, bu deneyi daha büyük ölçekte tekrarlamamız gerekip gerekmediğini ve insanların kişiliğinin o son ağacı kesen adalıyla aynı olup olmadığını sorar.

İş, yanlış giden şeylerle ilgili sorumluluk almaya gelince, insanoglu her zaman aynıdır. Bugün, adalılar arasında, bu felakete atalarının sebep olduğu fikrine karşı bir direnç oluşmuştur ve birtakım farklı açıklamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Modern bir bilimci, fare akınınu suçlamıştır. Başkaları, adaya uğrayan denizcilerin getirdiği salgın hastalıkları, bazıları da iklim değişikliğini suçlamıştır. Ama adalılar bu felaketleri atlatmıştı, bu yüzden ormansızlaşma en makul açıklama gibi görünüyor. Bilmediğimiz şey, adalıların teknoloji ve çok çalışmayla tüm ağaçlarını kaybetmelerinin sonuçlarını atlatabileceklerini düşünmüş olup olmadıkları. Ada yaklaşmakta olan bir felaketin önceden anlaşılabileceği kadar küçüktü. Sonuç olarak Paskalya Adası, tüm ağaçlarını ve nüfusunun % 90’ını kaybetti. (Kendimize sormalıyız: Paskalya Adası’nda yaşayanlar, son derece basit araçlarla kendi çevrelerini böylesine tahrip edebildilerse, biz ne kadar fazlasını yapma kapasitesine sahibiz?)

Dış dünyadan yalıtılmış bu adada yaşanan felaket, saf ekolojik çöküşe bir örnek oluşturdu. Suçlayacak bir ‘dışarıdan gelen’ yoktu, Yahudiler yoktu, komünistler yoktu, Katolikler yoktu. Etrafta böyle bir günah keçisi yokken, adalılar, kendilerinden başka öfkelenecek birilerini bulmakta zorlandılar ve suçlama, liderlerden din adamlarına ve oradan da tanrılara doğru yöneldi.

⁵ Ronald Wright, *A Short History Of Progress*, s. 63 (*İlerlemenin Kısa Tarihi*, çev. Ebru Kılıç, Aylak Kitap, 2012).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

GİRİŞ

Önce, suçlama vardı. Âdem Havva'yı suçladı, Havva yılanı. Biz de o zamandan beri bununla uğraşıyoruz. Hareketlerimizin sorumluluğunu kabullenmeyi reddetmek bizim ilk günahımız. Bu, cennet bahçesinden kovulmamızın ve acı çekmemizin sebebi. İyi de bunu neden yapıyoruz? Aslında suçlama oyununun hiçbir anlamı yok. Bu, sadece suçluluk duygumuzu başka yere yönlendirmek ve sorumluluk almaktan kurtulmak için geliştirdiğimiz bir sistem. Lakin bu sisteme fazla yüklendik, görünen o ki hiçbir şey bizim suçumuz değil. Bugün de her zaman suçladığımız gibi suçluyor, işler yolunda gitmediğinde azınlık ve marjinal grupları hedef gösteriyoruz. Bunu yapmanın yeni ve sıradışı bir yolunu da bulduk: Sözde bilim ve komplo teorileri. Üstelik teknoloji bu tehlikeli fikirlerin yayılmasını hiç olmadığı kadar kolaylaştırdı. Sorunumuz ne olursa olsun, bir çözüm olmasa bile, her zaman bir suçlu vardır.

Marx kapitalist sistemi suçladı, Dawkins dini. Freud bunların hepsinin cinsellikten kaynaklandığını düşündü.⁶ Larkin ailelerimizi suçladı, Atkins ise patatesi.⁷ Muhammed El-Fayed hâlâ Prens Philip'in suçlu olduğuna inanıyor. (David Icke onunla aynı fikirde ama ilave olarak bunun Prens Philip'in dünyayı yöneten dünyadışı dev bir kertenkele olmasından

⁶ Freud gerçekten de problemlerimizin, annelerimize olan bağlılığımız sonucunda babalarımıza duyduğumuz düşmanlıktan kaynaklandığını düşünmüştü. Diğer hayvanlara kıyasla –henüz dünya için hazır olmadan– çok erken doğan ve anne memesini en çok emen canlılar biziz.

⁷ Katolik Kilisesi, Kutsal Kitap'ta adı geçen besinlerden olmadığı için, Dr. Atkins'in patatese olan düşmanlığını uzun bir süre paylaşmıştı.

kaynaklandığını iddia ediyor.) Bir zamanlar, kaderi ya da Tanrı'yı suçluyorduk, şimdiyse genlerimiz ve yetiştirme şeklimiz suçlu (kimileriye hâlâ ilk ikisini suçlamaya devam ediyor). Fakat genlerimizi suçlamak kendimizi suçlamakla aynı şey demek değil. Yaptıklarımızın tüm sorumluluğunu üstlenmeye çok da yaklaşmış görünmüyoruz ve her zaman suçlanacak biri, bir günah keçisi bulabiliyoruz.

*

İnsan türü çok gelişti, birçok alanda çok önemli aşamalar kaydetti ve olağanüstü teknolojik başarılarla imza attı. Bunların hepsi bize öğretildi ama nadiren insanın aptallığından ve kendini kandırma yollarından bahsedildi.

“Kimse aptal olduğunu düşünmez, bu da aptallıklarının bir parçasıdır.”

The Wire'da, bir şüpheliyi suçlayan dedektiften alıntı

Bu kitap, esasında Harlan Ellison'ın da dediği gibi evrende hidrojenle birlikte en çok bulunan element olan aptallıkla ilgili bir kitaptır. Ama aptallığın, başımıza gelen felaketten sonra suçlayacak birini bulup her şeyi üstüne yıktığımız özel bir türüyle ilgili. O kişi bir günah keçisine dönüşür, hiddetimizi ve acımızı başka bir yere ileten bir paratoner haline gelir.⁸ Ardından adaletin yerini bulduğunu, düzenin sağlandığını hissederiz, ta ki talihsizlik tekrar başımıza gelene kadar. En

⁸ Bir başka benzerlik de günah keçisi ve elektrik sigortası arasında bulunur. Devre aşırı yüklenir ve sigorta herhangi bir yangını veya sistemde oluşabilecek bir sorunu engellemek için atar. Bunun sonucunda, sigorta yenilenir ve akım eskisi gibi devam edebilir. Sistem olduğu gibi kalır, tamir edilmez. Böylece sorun hiçbir zaman çözülmez. Bu durum, bir dahaki sefere yeniden kendisine başvurulacak olan günah keçisi hariç herkes için uygundur.

sonundaysa sorumluluğu kimin üstleneceğine dair o şiddetli süreç yeniden başlar.

Bu hep taşıdığımız bir davranış kalıbıdır: Arınma ve kefaret ödeme yönünde derin ve evrensel bir insani ihtiyacı yansıtan bir davranış kalıbı. İlk toplumların hepsinin Büyük Auk'a benzer, insan aklının anlamaya gücünün yetmediği felaketlerden sorumlu tuttuğu, cezalandırdığı veya kovduğu, uğursuz bir 'dışarıdan gelen'in yer aldığı hikâyeleri vardır. Ancak bu ilkel ritüeller farklı formlarda devam etmekte ve giderek daha yıkıcı olmaktadır.

Yirmi birinci yüzyılda, ne yapacağımıza, neye inanacağımıza, ne yiyeceğimize yani her şeye dair hiç olmadığı kadar çok seçenekle karşı karşıyayız. Benzer bir şekilde, işler yolunda gitmediğinde suçlanabilecek şeylere dair de çok daha geniş bir seçenek yelpazesine sahibiz. Atalarımız, kadınlar, Yahudiler veya birtakım hayvanlar gibi uzun ömürlü günah keçileriyle yetinmek zorundayken, biz hayal kırıklığına uğradığımız durumlarda çok daha yaratıcı şekilde suçlamada bulunabiliyoruz. Hiçbir koşulda yapmayacağımız tek şey ise kendimizi olduğumuz gibi kabul etmek. Daima bir şeylerin neden mükemmel olmadığına dair farklı açıklamalar bulmaya çalışıyoruz ve bunlar genellikle hiçbir anlam ifade etmiyor.

Hepimizi etkileyen daha büyük felaketler için sayısız komplo teorisi üretilmiştir ve hepsi de birtakım karanlık güçlere bağlanmıştır: Masonlar, Illuminati ya da dev kertenkeleler; komünistler, Yahudiler ya da Katolikler. Kişisel sorunlarımız içinse her zaman sonu gelmez açıklamalarımız vardır ve tüm sistem de daha güvenilir açıklamalar üretmek için çalışır. Günümüzde suçlama, diğer ürünler gibi satın alınabilecek ve satılabilecek bir meta haline geldi. Bunun ticaretini yapanlar da olağanüstü bir şekilde başarılı oldular.⁹

⁹ Bunun bir örneği, korku ve suçlama kokteyliyle Britanya'nın en başarılı gazetesi The Daily Mail'dir. Sahipleri ve editörü, suçlamanın, seksten ve Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Suçlanan ve suçlayan arasındaki ilişki oldukça karışıktır. Gerçekte, soylunun zıddı fakir değil günah keçisidir. Daha sonra göreceğimiz gibi, yönetici günah keçisini yaratır, dola-
yısıyla onun kaderini paylaşmaz. Liderlerimiz olmasını istedi-
ğimiz gibi nefret figürlerimiz olmasını da isteriz (her ne kadar
ikisini de sevmemeye eğilimli olsak da). Bunlar birbirine sıkı
sıkıya bağlıdır, madalyonun iki yüzü gibi, biri diğerinin gölge-
sidir; tıpkı Hıristiyanlıktaki Tanrı ve Şeytan'a benzer şekilde.
Temel kural şudur: Liderler ne kadar çok vaatle bulunurlar-
sa, daha sonra o kadar çok suçlamak zorunda kalırlar. Zaten
krallarımızın kutsal ve bu yüzden yanılmaz olduklarını düşü-
nürsek, başımıza gelen felaket bir başkasının suçu olmak zo-
rundadır. Bugünlerde liderlerimizi inanmak istediğimiz ancak
gerçekleştirilemeyecek vaatlere bakarak seçiyoruz. Başarılı
olamadıklarında, değişime direnen sistemi gözden geçirmek-
tense yeni bir lider seçiyoruz. Böylece, vaat ve suçlama dön-
güsü baştan başlıyor.

William Golding'ın *Sineklerin Tanrısı*¹⁰ kitabını düşünün.
1950'lerde yayımlanmasından bu yana gençlerin bu kitabı
okuması istenmiştir. Bir grup küçük çocuk, bir uçak kazasın-
dan sonra kendilerini ıssız bir adada bulurlar. Yetişkinler ve
kurulu bir düzen olmadığından hızla kaosa sürüklenirler. Bu
kaosun ortasında liderler ve kurbanlar ortaya çıkar, Ralph, ko-
robaşı Jack'i geçerek lider seçilir. Bu sırada, Piggy çocukların
zalimliğinin en açık hedefi olarak görünür. Şişman ve gözlük-
lü haliyle zulmü ve eziyeti davet eder. Hikâyenin devamında,
Ralph Piggy'yi diğerlerinden korumaya çalıştığı için gözden

ünlülerden daha fazla sattığını fark etmiştir. Böylece sayfalarını hainler-
le, sözde kanser bilimini temel alan hikâyelerle, kansere neden olan veya
kanseri tedavi eden yiyeceklerle doldurmuşlardır. Tüm bunların altında,
doğru bir hayat yaşarsanız, bir günah keçisi sebep olmadıkça başınıza kötü
şeylerin gelmeyeceği inancı yatmaktadır.

¹⁰ William Golding, *Sineklerin Tanrısı*, çev. Mina Urgan, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, 2012 –yhn.

düşmeye başlar. Jack ise Piggy'nin rolünün önemini anlayıp kendi çıkarları için kullanarak yavaş yavaş Ralph'in yerine geçer. Böylelikle, hem asıl lider hem de günah keçisi kendini "öteki" konumunda bulur. Jack ve koro adada köşe bucak onları ararken, onlar hayatta kalma mücadelesi içindedirler. Tüm bunlar, lider ve günah keçisinin toplumun uçlarında yer aldığını göstermektedir.

Bu ilişki en açık bir şekilde siyasette görülür. Medya, izleyici kitlesini tatmin edecek şekilde bütün olası krizlerin üstesinden gelinmesi gerektiğine yoğunlaşmaktadır. Bu izleyici kitlesini sakinleştirmenin en kolay yolu bir günah keçisinin yaratılmasıdır. Her zaman olduğu gibi, kriz ne kadar ciddiye yenilen adam o kadar önemli olur. Politikacıların "aileleriyle daha fazla vakit geçirmek" için istifa etmelerini düşünün. sterlin, Avrupa Döviz Kuru Mekanizması'ndan (ERM) çıkarılarak küçük düşürüldüğünde, Maliye Bakanı Norman Lamont 1992 yılındaki Kara Çarşamba'dan sorumlu tutulmuştu. Sonuç olarak, bir sonraki sene kovulana kadar hep marjinalize edildi. 1982'de Arjantin Falkland Adaları'nı işgal edince Lord Carrington istifa etti. Dışişleri Bakanı olarak, biriminin Galtieri'nin hareketlerini önceden tahmin edememesi onun kişisel hatası değildi; ancak bakanlık işleyişi altında, Dışişleri Bakanlığı'nın hatalarının ve bu konudaki kayıtsızlığının sorumluluğunu üstlendi.¹¹

Tarih boyunca, yöneticinin sorumluluğu üstlenmesi en alışılmadık durum olmuştur. Aynı zamanda lideri istisna yapan, zayıflığını kabul etmeye istekli olması ve bundan ders çıkarabilmesidir. 1863'te Gettysburg savaşında bölüklerinin yarısını

¹¹ Burada Kabine Başkanı, kurumunun hatalarından, bu hataları bilse de bilmese de sorumlu tutulmuştur. Sonuçta Carrington emrindekileri iş almakla ve çalıştırmaya devam etmekle, onların hareketlerinden sorumlu tutulmuştu. Bu, kanunlarda yazmasa da Westminster hükümet sisteminin bir parçasıdır. Bakanlar genellikle bu sorumluluğu üstlenmezler. Carrington bu konuda daha saygıdeğer bir politikacı örneği sayılabilir.

kaybettikten sonra, Amerikan İç Savaş Generali Robert E. Lee şöyle demiştir: “Bunların hepsi benim hatam. Adamlarımdan yapabileceklerinden fazlasını istedim.” Aynı şekilde, Normandiya Çıkarması’ndan günler önce, General Eisenhower mağlubiyet durumunda tüm suçu üstlenmek üzere kısa bir konuşma hazırlamıştır. Hataları kabul etmeye hazırlıklı olmak muharebeyi kazandırmaz ama savaşı kazanmaya yardım edebilir.

Ancak bugünün yönlendirme ve siyasi-dini kesinlik kültüründe, çağdaş liderler zayıflığı kabul etmeye eskisinden bile daha az hazırlıklıdır. “Hatalar yapıldı” lafı, sorumluluk üstlenmekten ziyade hataları belirlemeye yönelik en pasif ve tarafsız siyasi söylemdir. Bu Nixon’dan Kissinger’a, Reagan’dan Clinton’a yirminci yüzyıl Amerikalı siyasetçileri tarafından en tutulan söylem olmuştur. Bu iki kelime Cumhuriyetçiler tarafından Irak Savaşı’ndan sonra tekrar tekrar kullanılmıştır.

Bu durum hükümete çeşitli şekillerde davranma özgürlüğü vererek, sadece bazı kişilerin suçlanmasına, böylelikle günah keçisinin en tehlikeli biçimde kullanımına sebep olabilir. Bu, son olarak Saddam Hüseyin, Usame Bin Ladin ve Ebu Musab ez-Zerkavi’nin benzer bir şekilde tam bir kötülük kaynağı olarak gösterilmesinde olduğu gibi yıllardan beri kullanılan bir stratejidir. Sonuncusu, ilk iki isim arasında var olmayan bir bağlantıyı kanıtlamak için kullanılmış ve Amerikan halkında var olandan daha büyük bir tehdit altında oldukları duygusunu uyandırarak Irak’ta askeri güç kullanımını meşrulaştırmıştır. Görüldüğü gibi, suçlama baskısı her zaman içeriden gelmemektedir ve birilerinin bu şekilde kötülüğün kaynağı olarak gösterilmesi uygulamasına yüzyıllardır başvurulmaktadır.

Günah keçisi olgusunun farklı hiyerarşilerde nasıl gerçekleştüğünü görmek açısından politikanın dışındaki konulara da göz atmakta fayda var. En uç örnek, bir çocuğun öldürülmesi gibi korkunç bir olayın ardından gelir. Polis katili araştırırken,

medya ılınca cadı avcılığına soyunur ve sorumluluğın yük-
lenebileceğİ başka birini daha aramaya başlar. Kamunun öf-
kesi yanlış yapana odaklanmakla kalmaz, daha fazla açıklama
ister. Hepimiz, bizi böyle kötölüklerden koruyan bir sistemin
varlığına inanmak isteriz. Böylelikle, yönetimden birileri so-
rumlu tutulabilir, bu da genellikle sosyal hizmetlerde çalışan
bir görevli olur. Günah keçisinin seçimi tamamen tesadüfi gö-
rünse de mesele bu değildir. Seçilen kişiler sorumluluk üstle-
nebilecek bir konumda bulunsalar da vazgeçilmez değildirler.
Sosyal hizmetler görevlisi, kamunun tamamen anlayamadığı
bir iş yapar, bu yüzden de yeri doldurulabilir sayılır. Bu şekil-
de bir polis de günah keçisi durumuna düşebilir.

Askeri bir yenilgi genellikle birkaç günah keçisi doğurur.
Hafif Süvari Alayının Hücumu'ndan, asıl emri veren Lord Rag-
lan yerine Lord Lucan ve Yüzbaşı Nolan sorumlu tutulmuştu.
Bu emir hem hangi silahların hedef alınması gerektiğİ konu-
sunda net değildi hem de dönemin standart askeri yöntemle-
rinin aksine, düşmanın piyade birliklerine ve topçularına hiç-
bir destek almadan süvarilerle saldırıyı içeriyordu. Denizde,
Amiral Byng, Minorca'nın Yedi Yıl Savaşları'nda kaybedilmesi
yüzünden haksız yere suçlanmış ve idam mangasının önüne
çıkartılmıştı. Bu olay Voltaire'in, bir amiral bazen "pour enco-
urager les autres (diğerlerini cesaretlendirmek için)" vurul-
malıdır diye yazmasına sebep olacaktı. Özel kuvvetlerin çok
sayıda görevi, saldıran tarafın bir çocuk ve onun keçi sürüsü
sayesinde tesadüfen keşfedilmesiyle suya düşmüştür Bölge ne
kadar uzak veya dağlık olursa olsun, keçi her zaman yanlış
giden şeyleri üstlenebilmek için oradadır.

2007'de dünya 1930'lardaki Büyük Bunalım'dan beri yaşa-
dığı en kötü ekonomik krizi yaşadı. Kriz Amerika'daki em-
lak balonunun patlamasıyla başladı ve Lehman Kardeşler'in
2008'in Eylül ayında iflas etmesiyle tavan yaptı. Çöküş küresel
ölçekteydi ve arkasında bir dolu günah keçisi bıraktı. Zengin

bankacıların onların kâr paylarına, kısa süreli serbest yatırım fonu yöneticilerine kadar bunalımdan fayda sağladığı düşünülen herkes, hırslı üst düzey yöneticiler ve alınmış yanlış kararlar bu felaketin sorumlusu ilan edildi. Kendi girişimlerimizin sebep olduğu gerçeklikle yüzleşmektense sorumluluğu onlara yüklemek ne kadar da kolaydır. Kolektif sorumluluk kavramı bizim anlamamayı tercih ettiğimiz bir kavram olmuştur. Yalnızca finansal olarak çok tedbirli olanlar kendilerini suçlanmaktan koruyabilirdi. Geri kalanlarımız ise, başka pek çok şeyde olduğu gibi güvene dayanan bankacılık sisteminde uzun dönemde sürdürülebilir olandan daha fazla borcun altına memnuniyetle girdik. Borç eşit bölünmekteydi ve uzun süre kökleri gizlenecek biçimde yeniden şekillendirilmişti, sonunda da sistemi boğdu. Biz de kaybettiklerimizin sorumlusunu aramaya, İskoçya Kraliyet Bankası (RBS) üst düzey yöneticisi Fred Goodwin ve benzerlerine bağırmaya başladık. İskoçya Kraliyet Bankası'nın senelik 24.1 milyar sterlin kaybı olduğunu açıklamasının ardından, ki bu Birleşik Krallık şirketler tarihindeki en büyük kayıptı, Fred Goodwin aşırı harcama yapmakla eleştirildi ve 'dünyanın en kötü bankacısı' olarak etiketlendi. Goodwin'in emekli aylığıyla ilgili detaylar ortaya çıkınca insanlar öç almak istedi ve evi saldırıya uğradı.

Ben bu satırları yazarken 2018 ve 2022 Dünya Kupaları'nın nerede yapılacağı kararlaştırılıyor olacak; bu turnuvaların kahramanlar kadar kötü adamlar da yaratacağından emin olabilirsiniz. Takım oyunlarının bu kadar çok kötü adam üretebilmesi, tüm takımın hatalarını yükleyebileceği bireyler bulabilmesi ironiktir. 1998 Dünya Kupası'nın ardından David Beckham'a olanları düşünün. Arjantin'e karşı oynanan maçta aldığı kırmızı karta taraftarların gösterdiği utanç verici tepkiyi unutursak, o günlerde ulusal bir kahraman olabilirdi. Ancak bu maçın ardından ülke çapında temsili kuklaları yakıldı. Ama bu durum Andrés Escobar'la karşılaştırılınca oldukça zarar-

sız kalır. Kolombiyalı savunma oyuncusu kendi kalesine gol atarak ülkesinin 1994 Dünya Kupası'ndan elenmesine sebep olmuş, Kolombiya'ya döndüğünde vurularak öldürülmüştür. Cinayetin, Escobar'ın hatası sebebiyle yüklü miktarda kayba uğrayan uyuşturucu satıcılarının emriyle işlendiği düşünülmüştür. Ancak futbolda, penaltı atışı bile sorumluluğu bir veya iki oyuncunun üstüne yüklemek üzere yapılandırılmıştır. Hakemler de yöneticiler ve izleyiciler tarafından istisnasız olarak takımın yenilgisinden sorumlu tutulur.

Spor dünyasındaki günah keçisi olgusu, İngiltere Prömiyer Ligi'nde bir teknik direktörün ortalama kariyeri ile mükemmel bir şekilde açıklanabilir. Bir Prömiyer Lig kulübü oldukça karmaşık bir yapıdır. Karşınızda kulübü yöneten bir kurul ve top oynamayı az çok beceren bir takım vardır. En büyük, finansal olarak en başarılı kulüplerin dünya yıldızlarını almaya gücü yettiğinden, bu onları durdurulamaz yapar. Yine de, aynı parametrelerde oldukları halde bazı takımlar diğerlerinden daha başarılıdır. Bu da teknik direktörün oyuncularını nasıl motive ettiğiyle, nasıl takım halinde oynatabildiğiyle ilgilidir. Bunu yapamayan kulüpler bir değişiklik kararı almak durumunda kalır. Prömiyer Lig'deki çoğu teknik direktör kendisini başka yerlerde kanıtlamış dahi olsa, oyuncular gözden düşmesine sebep olabilir. Buna rağmen, değiştirilen hemen her zaman teknik direktör olur. (Yönetim kurulundakiler kendilerini işten çıkartmaz, futbolcular da sayıca çoktur ve genelde uzun dönemli kontratlarla bağlıdır.) Aniden kulüpte yeni bir rüzgâr eser ve genelde daha iyi sonuçlar elde edilir. Teknik direktör, ayrılması gereken günah keçisidir, beraberinde yenilgiyi ve negatif enerjiyi alır götürür. Yine de futbol dünyasındaki herkes suçun onlarda olmadığını bilir. Tam da bu yüzden teknik direktörler çok yüksek maaş alırlar ve ardından rahatça başka bir işe girebilirler.

Tüm bunlar gösteriyor ki suçlama içgüdüğü diğer içgüdü-

lerimiz gibi varlığımızın temel bir parçasıdır. Kaçınmasak da bunun farkında olabilir ve direnmeyi umut edebiliriz. Ben bu kitabın, insanların suç ve sorumluluk kavramları üstüne daha çok düşünmesini sağlayan bir kitap olmasını istiyorum. Hepimizin kendi kişisel felaket hikâyeleri vardır ve –bu rolü bilinçli bir şekilde vermemiş olsak da– her birinde en az bir kişi günah keçisi konumundadır. Hatta bazen kendimiz de günah keçisi olabiliyoruz. Tıpkı çocukken bir şeyin nasıl çalıştığını anlamak için onu parçalarına ayırmak istememiz gibi, yetişkinler olarak da kriz anlarından sonra aynı şeyi yapıyoruz. Hillsborough, Kanlı Pazartesi, hatta Prens Diana’nın ölümü gibi trajedilerden sonra açılan soruşturmalarda harcanan zamana ve paraya bakın. Ne yazık ki bu gibi durumlarda nadiren sonuç alınmaktadır.

Kitaptaki hikâyelerden bazıları şok etmekten ziyade oldukça gülünç ve çağıdışı görünecektir. Çok sayıda komik olaydan bahsedilebilir, ama trajediyle dengelenmiş bir şekilde. Cadı avı sonraki kuşaklar için genellikle güldürü konusu olmuştur zira özü itibarıyla absürd bir şeyler söz konusudur. Cadı olduğundan şüphelenilenlerin “yüzdürülmesi” gibi. Kişi su üstünde durabiliyor ve batmıyorsa suçlu, boğuluyorsa muhtemelen suçsuz demektir. Ancak, bir toplumun kriz anında en zayıf ve ekonomik açıdan en güçsüz bireylerinden kurtularak kendisini arındırmasından daha iğrenç ne olabilir ki? Bunda korkulması gereken çok şey var.

Anlatılanların pek çoğunun bariz şeyler olduğu görülecektir. Kadınları yakmanın ve Kara Ölüm için Yahudileri suçlamanın yanlış hatta gülünç olduğu apaçık ortadadır. Oysa atalarımız yine de bunu yapmıştır ve biz de kendimizi tehlikeye atarak, böylesi suçlar işleme potansiyelimizi unuturuz. Denir ki, geçmişteki erkekleri, kadınları ve toplumları bugünün fikirleriyle yargılamak kadar büyük bir haksızlık yoktur. Bu birçok açıdan doğrudur ancak kendimize bu aptallıkları

ve bunlara olan meylimizi hatırlatmamız gerekir. Kendimizden memnun olma durumuna karşı gardımızı almak için, bugün kurduğumuz modern zaman düşlerinin hangileri gelecek kuşaklara delice gelebilir diye sormalıyız. Günah keçisi ilan edilen insanların kurban edildiği dönemleri okuduktan sonra böyle zalimce yöntemleri aştığımızı sanabiliriz ama aşmadık, sadece yöntemler değişti. Aslında hâlâ aynı ilkel varlıklarız.

Kısa bir tarih kapsamlı olamaz, bilerek ya da bilmeyerek bir sürü şey atlanır. Kimileri benim ulaştığım sonuçlara katılabılır ve belirli bir kişinin gerçekten de suçlanması gerektiğini düşünebilir. Haklı da olabilirler. Ama benim yapmak istediğim, suçlama kapasitemize ve bir felaket sonrasında yaşanan duygu yoğunluğuyla sinsi içsesimizi dinlemenin ne kadar tehlikeli olacağına dikkat çekmek. Daha önce de belirttiğim gibi, soylunun zıddının yoksul değil –işler iyi gittiğinde, ne ölçüde rol oynadıklarına bakılmaksızın takdir kazanmaya devam eden liderlerin aksine– işler kötüye gittiğinde hatayı üstlenen günah keçisi olduğunu göstermek istiyorum.

Bu revizyonist bir tarih anlayışı demek değildir. Revizyonist tarih geçmişe yönelik alternatif bir bakışın düşünüldüp tasarlanarak betimlenmesidir. Birincil kaynaklar her zaman aykırı görüşler sunmuştur. Bazıları tarihin her zaman kazananlar tarafından yazıldığını düşünür. Kahramanın ve kötü adamın kimliği de buna göre belirlenir. Çoğu tarih çalışması gerçekten de büyük adamların eylemlerine odaklanır. Toplumcu çalışmalarsa göz ardı edilen kitlelere yoğunlaşır. Bu kıtapta, gerçekte yapmadıkları halde tarihin akışını (genellikle uçuruma doğru) değiştirmekle suçlananlara ışık tutabilmeyi umuyorum. Bunlar özünde marjinal olan ancak düşmanları tarafından gerçekte asla kendilerine atfedilmemiş güçlerle donatılarak olayların merkezine yerleştirilmiş figürlerdir.

Peki, bu konu neden önemli ve bizimle ne gibi bir alâkası var? Okurlar günah keçilerinin binlerce yıllık varlığına ve kö-

tüye kullanımına tanıklık edecek. Bu kitaptaki örneklerin çoğu akla bir anda onların günümüz türevlerini getirecek. Muhtelif alanlarda çok büyük sıçramalar yapmış olsa da insanın doğası hemen hemen sabit kalmıştır. Hâlâ karmaşık olaylar için basit açıklamalar bulmaya can atarız. İşler kötü gittiğinde birbirimizi sorumlu tutmaktan kendimizi alamayız. Başkalarını suçlamanın yanıltıcı ferahlığını yaşarız. Bu tür mesajları yaymanın hiç olmadığı kadar kolay olduğu teknoloji çağında, bu belki durum değerlendirmesi yapmak için bir fırsattır.

“GÜNAH KEÇİSİ” TERİMİ

“Beni bir kaçış keçisi¹² gibi kullanmak istiyorlar.”

Big Brother’da Jade Goody

“Günah keçisi” terimi [İngilizcede] ilk defa, Kutsal Kitap’ın kimi bölümlerinin çevirmeni olan William Tyndale tarafından 1530 tarihli edisyonda kullanılmıştır.¹³ Terimi, Levililer kitabında Yahudilerin Kefaret Günü’nden bir ritüeli anlatırken icat etmişti. Burada kurban edilen iki keçi vardır. Birincisi İsrail’i affetmesi için Yehova’ya kurban edilir. Bu keçi bir günah sunusudur ve kurban edilmesi bir kefarete ödeme eylemidir. Vücudundan kalanlar topluluktan uzakta bir yerde yakılır. İkinci keçi ise bir yeraltı tanrısı olan Azazel’e adanmıştır. Bu keçiye Yehova’nın başrahibi tarafından “İsrailoğullarının tüm suçları, günahları, isyanları” yüklenir ve çöle gönderilir. Keçi köy sınırları dışına götürülür ve orada terk edilir. Oldukça hüznü bir figür olarak –Holman Hunt’ın “Günah Keçisi” tablosundaki gibi– kimsenin olmadığı bir arazide boynuzlarına bağlanmış kırmızı püskülüyle yapayalnızdır. Püskülün renginin güneşle solduğu süre içerisinde, günahların da affedildiğine inanılır. İnsanlardaki suçluluk hissi geçer ve toplumdan uzaklaşır. Suç,

¹² İngilizce “escape goat [kaçış keçisi] ve “scapegoat” [günah keçisi] arasında “amaçlanmayan” bir kelime oyunu –yhn.

¹³ Tyndale’in “günah keçisi” İbranice “Azazel” kelimesinden çevrilmiştir. Azazel aynı zamanda Milton’ın *Paradise Lost*’undaki düşmüş meleklerin sancaktarıdır ve Şeytan’ın işbirlikçisi çöl cinidir. Kelime aynı zamanda “escape” [kaçmak] fiilinden türetilmiştir, bu da Jade Goody’nin *Big Brother*’da aynı evde yaşadığı kişileri, kendisini “kaçış keçisi” olarak kullanmaya çalışmakla suçlamasının o kadar da yanlış olmadığını gösteriyor.

bir peygamber veya şaman için özel ve güç dolu bir yer olan çölde kalır. Ama istemeyerek girildiğinde çöl, Holman Hunt'ın da gösterdiği gibi lanetli bir yerdir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Tyndale'in kaderi keçininkinden çok daha kötü olmuştur. Tyndale Kutsal Kitap'ı İngilizceye çevirmeye ve hareketli harflerle baskı yapan yeni teknoloji sayesinde herkes için ulaşılabilir kılmaya karar vermişti.¹⁴ Ancak bu onu Kilise ile karşı karşıya getirmişti. O dönemde, Kutsal Kitap'ı *Vulgate*'nin dördüncü yüzyıl Latincesinden çevirmek çok radikal bir hareketti. Bu sebepten çok az kişi Tanrı'nın kelimelerini okuyabilmekteydi. Cemaatin Kutsal Kitap'ı anlaması rahiplerin onlara tercüme etmelerine bağlıydı. Tyndale din adamlarının insanların selameti konusunda güvenilemeyecek kadar aptal, hilekâr ve ahlâksız olduklarını gördü. Ancak ve ancak Tanrı'nın kelimelerinin doğrudan ifadesinin değişimi getirebileceğine ve Kilise'yi Tanrı ile bağ kurmanın tek yolu olmaktan çıkarabileceğine inanıyordu.

Kilise'nin gücü Kutsal Kitap üzerine kurulmamıştı. Metinde Papa'ya ya da insanların insanları yönettiği bir hiyerarşiye dair hiçbir şey yoktu. Ama din adamları, Kutsal Kitap'ı bu dil engelinin arkasına hapsederek kendilerini değişimden korudular. Uyguladıkları bu çeviri yasağını, ruhban kadrosuna dahil olmayan çevirmenlerin dünyevi olaylarla fazla meşgul olduklarını ve bu nedenle de Kutsal Kitap'ı okumak için gerekli olan o temiz zihinsel durumu koruyamayacaklarını söyleyerek savundular. Tyndale buna, "Kendi silahlarıyla vuruluyorlar, piskoposlar kadar dünyevi meselelerle haşır neşir olan kim var?" diyerek tepki gösterdi ve çevirisinin bir gün bir çiftçi yamağının Kutsal Kitap'ı bir âlimden daha iyi bilmesini mümkün kılacağını ileri sürdü. Çevirisi aynı zamanda kadın-

¹⁴ Gutenberg tarafından hareketli harflerle basılmış ilk belgelerin endüljanslar olduğunu hatırlatmakta fayda vardır. Bunlar açıkça, Kutsal Kitap basısından önceye tarihlenir.

ların da Kutsal Kitap'ı okumasına olanak sağladı ki bu da gelenekçilerin keyfini büyük ölçüde kaçırdı.¹⁵

Böylece, Tyndale çevirisi için bir hami aramak üzere Londra Piskoposu'na başvurduğunda tasvip görmedi. Din adamları şehrin en büyük mülk sahipleri ve işverenleriydi. Matbaaları etkili bir şekilde kontrol ediyorlardı. Bu sebeple Tyndale Avrupa'ya gitmeye ve çevirisini yayımlama riskini alabilecek birisini aramaya mecbur kaldı. Kitabın nüshaları İngiltere'ye gizlice sokuldu, elaltından dağıtıldı ve korsan baskıları çıktı. Bu yasadışı Kutsal Kitap ticaretinde iyi para vardı ancak Tyndale hiç peşine düşmedi. Tüccarların himayesinde, fazlasıyla mütevazı bir hayat sürdü. Tyndale'in Kutsal Kitap çevirisinin on altı bin nüshası, çoğunluğu okuma yazma bilmeyen 2,5 milyon nüfuslu bir ülkede dağıtıldı. Günümüzde sadece birkaç nüshası mevcutsa da, o dönemde söz konusu kitaba sahip olmanın büyük bir günah kabul edildiğini düşünürsek bu sayı hayret vericidir. Ancak bu günah Kilise için geçerli değildi. Londra Piskoposu çok sayıda nüshayı satın aldırdı ve halkın önünde yaktırdı. Ama en gelenekçi kesim bile Tanrı'nın sözlerine böyle aykırı bir şekilde muamele edilmesine karşı çıktı.

Tyndale, herkesin Kutsal Kitap'ı okumasını sağlayarak Kilise'ye karşı gelmekle kalmadı, bir adım daha ileri gitti. Çevirisinin *Vulgate*'den ölümcül bir farkı vardı. Yunanca 'ἐκκλησία' kelimesini "kilise" yerine "cemaat" olarak çevirdi ve böylece Kilise'nin otoritesini yok saydı. Kilise'nin inanç konusundaki liderliğini Aziz Petrus'tan miras aldığına dair iddiasını reddetmiş oldu. Tyndale sürekli düşman kazanıyordu. Düşmanlarının en ünlüsü de, bu muhalefeti artık takıntı haline getiren ve Tyndale'in yakılması gerektiğinden arzuyla yanıp tutuşarak bahseden Thomas More'du. Ironik bir şekilde

¹⁵ Kilise'nin Kutsal Kitap'ın çevrilmesine muhalefeti Amerikan köle sahiplerinin, kölelerinin kutsal metinlere ulaşmalarını engelleme çabalarına da yansımıştır. Kölelere okuma yazma öğretmek suç sayılmıştır.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rahtey.org>

Tyndale günün birinde kendisini suçlamak üzere kullanılabilecek bölümleri de çevirmişti: “Herkesin işi ateşle açığa vurulacak. Ateş her işin niteliğini sınayacak.”¹⁶ Tyndale ve More yüz binlerce kelime sarf ederek birbirlerine sövdüler. Tyndale her zamanki gibi zarif ve etkileyiciydi, More pek o kadar değil. (Kıldan gömlek giymek ve kendini kırbaçlamak kişinin kalemini keskinleştirmez.) More, Tyndale’i huzursuzluk yaratmakla suçladı ve hatta onu Almanya’daki (70.000 kişinin hayatına mâl olan) Köylüler Savaşı’ndan sorumlu tutacak kadar ileri gitti ve bir zebaniye benzetti. Tyndale de aynı şekilde karşılık verdi ve Kilise hakkında şunları yazdı: “Rahip kırpar, kilise papazı postu yüzer, mahalle papazı boynuzları keser, frer postu sıyrır, peder tırnakları keser. Tek eksiklerimiz deriyi yüzecek bir kasap.”

Beklendiği üzere, Tyndale dinsiz olmakla suçlanmış ve Avrupa’yı kasıp kavuran dini karışıklıkların sorumlusu gösterilmişti. Neredeyse günah keçisi haline gelmiş, yaşanan dini travmaların tüm sorumluluğunun yüklenebileceği bir insana dönüştürülmüştü. Aslında geleneksel Hristiyan değerlerini çatışma içinde olduğu Kilise’den çok daha fazla temsil ederken şeytan ve dinsiz ilan edilmişti. Gerçekten de kendisi o dönemde örgütlü dinin yakalandığı hastalıkların bir semptomuydu. Kilise kibirliydi ve halkla iletişime geçmeyi reddediyordu. VIII. Henry için cinsel istekleri krallık görevlerinden önce geliyordu. Luther, Kıta Avrupası’nda gelenekteki büyük değişime liderlik ediyordu. Tüm bunlara rağmen dışarıdan gelen birini ortaya atıp suçlamak her zaman daha kolaydı.

Avrupa’da gizlenerek geçirdiği yılların ardından Tyndale ihanete uğradı ve 1535’te Anvers’te yakalandı. Bir hücreye atılmadan önce, rahiplik makamından yoksun bırakıldığı bir tenzil-i rütbe törenine maruz kaldı. Bütün bu süreçte, gardiyanlarını nezaketi ve sakinliğiyle etkilemeyi başardı. O sırada

¹⁶ I. Korintliler 3: 13.

biri, “İyi bir Hristiyan olmasaydı, kimi tutuklayacaklarını bilemezlerdi,” demişti. Ama az sayıdaki destekçisi yaklaşan felaketi engelleyemedi ve ertesi yıl bir kazığa bağlanarak önce boğuldu sonra da yakıldı. Geride inanılmaz bir miras bıraktı; çalışmalarının büyük bir kısmı Kutsal Kitap’ın Kral James versiyonunda yaşamaktadır. Yeni Ahit’in % 84’ü büyük ölçüde onun eseridir, keza Eski Ahit’in de % 76’sı. Böylece Tyndale başkalarına yol açmış oldu: Ölümünden sonraki dört yıl içinde Kutsal Kitap’ın dört çevirisi yayımlandı ki bunlardan biri de resmi İngilizce versiyondur. Hristiyan dünyası Tyndale’e, herhangi bir kilise liderine olduğu kadar çok şey borçludur. Kutsal Kitap’tan pasajları birçok örnekte unutulmaz kılan şey, kutsal metinlerin gerçek mesajından ziyade onun üslubunun su götürmez güzelliğidir. Tyndale ve Shakespeare İngilizce kanonun iki baskın figürüdür ve “günah keçisi” kavramı onun bize bahsettiği birçok hediyeden sadece biridir.

GÜNAH KEÇİSİNİN TANIMI

“Bir kişinin veya topluluğun şanssızlığının, felaketlerinin, hastalıklarının ve günahlarının sembolik olarak kendisine yüklendiği, salınıp taşlandığında, bir nehre veya denize atıldığında tüm bu olumsuzlukları beraberinde götüreceğine inanılan her türlü nesne, hayvan, kuş veya insan.”

Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend

Funk ve Wagnall

Günah Keçisi Ritüeli

Günah keçisi ritüeli doğrudan insan türünün başlangıcına dayanır. Her tarihöncesi kültürün, toplumdan kötülüğü kovmak için yaptığı birtakım seremoniler vardır. Bunlar çok çeşitlilik gösterdikleri halde değişmeyen bir şey söz konusudur: Günahın bir varlıktan diğerine, bir objeden bir başkasına aktarılabilen somut bir varlık olduğuna ve bu şekilde suçluluk hissinden kurtulabileceğimize dair inanç. Tür olarak, “saf”lık konusunda takıntılıyız. İnanç sistemleri sadece dünyayı anlamlandırmak için kullandığımız araçlar değil, masumiyetin geri kazanılabileceği inancının da destekçisidir.

Eskiler etrafımızın ruhlarla dolu olduğuna, bitkilerde, kayalarda ve hayvanlarda ruhların mevcudiyetine inanırdı. Romalıların kutsal koruları vardı, Araplar ise çölün cinlerle dolu olduğuna inanmaktaydı. Fiziksel ve ruhsal alanların sınırlarına dair geniş çaptaki karışıklık kötülüğün aktarılabilceği-

ne ilişkin inancı da pekiştirdi. *Altın Dal*¹⁷ kitabında Sir James Frazer bunun dünyadaki pek çok örneğini göstermiştir. Doğu Hint Adaları'nda yaşayanlar, kötü ruhların hastaya karşı tutulan yapraklara geçirilip atılabileceğine inanıyorlardı. Çin'de uçurtmalar hastalıkları kovmak için kullanılmaktayken, Aleut Adaları'nda bu görevi otlar üstlenmişti. Endonezya'da köylüler kötü ruhları taşımak için küçük kayıklar inşa ederdi. Hindistan'da kötülükler şişelere konulup gömülürdü, öyle ki, dikkatsiz bir insan bunlara takılabilirdi, tıpkı ne yaptığının farkında olmayan Pandora gibi (defedilen kötülüğe ne olduğuyla pek de ilgilenilmiyordu). Himalayalar'da, köpekler kötülüğü kovmak için ölene dek taşlanırdı. Irokua yerlileri en eski arkadaşlarını boğarak öldürmeden önce vücutlarını boyar ve süslerlerdi. Iskoçya'da köpekler sadece kovalanıyordu. Hindistan ve Mısır'da, inekler seçilmiş hayvanlardı. Liste böylece devam ediyor. Tüm bunlar görece zararsızdır ancak kötülüğün bir başka insana devredilmesine doğru giden adımları oluştururlar.

İnsanların günah keçisi olarak kullanılması zamanla ortaya çıkmıştır. Günah keçisi olarak kurban edilen hayvanların değeri yüksektir, fakat onların insan karşılığı toplumun marjinal figürleri olmuştur: Suçlular veya özürlüler gibi. Kimi zaman bu kişiler, bulundukları kutsal makam sayesinde kötülüğün kendilerine ulaşamayacağına inanılan rahipler veya bu sorumluluk ve riskleri üstlenmelerinin karşılığını alan sahne oyuncular olmuştur. Günah keçileri ya düzenli bir seremoninin bir parçası olarak ya da bir felaketin ardından kullanılmışlardır. Bazı kültürlerde, güzel kıyafetler giydirilen günah keçisinin, bütün kötülükleri kendi üzerine çekebilmesi için halkın arasına bırakıldığı törenler vardır. Bu kişi tüm kötülükleri beraberinde götürmesi için ya köyden kovulur ve taşlanır ya da bir nehre veya kayalıklardan aşağıya atılırdı.

¹⁷ James George Frazer, *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*, çev. Mehmet H. Doğan, Yapı Kredi Yayınları, 2017 -yhn
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Benzer ritüellere dair sayısız örnek vardır. Babil'in en önemli dini töreni, Akitu denilen yeni yılı karşılama töreniydi (bizim takvimimizle nisan ayında). Burada, kral tahtından inerek tüm krallık sembollerinden feragat ederdi. Sonrasında, ağlayana kadar tokatlandığı bir törenle yeniden tahta çıkarılırdı. Ardından günah keçisi –bir insan, genellikle de hüküm giymiş bir suçlu– sokaklarda gezdirilir ve şehir dışına atılarak öldürülürdü. Bu da yeni yılın başlangıcının işareti kabul edilirdi. Kafkas Albanyası'nda kutsal köleler Ay Tapınağı'nda tutuluyordu. Ötelerden esinlenmenin ve deliliğin istisnai belirtilerini gösteren köleyi bir yıl boyunca zincire vurur, yağlarla mesheder ve mızraklayarak öldürürlerdi. İnsanların kötülükleri böylece onun ölüsüne geçer ve yere düşüş şekline göre gelecekte haber verilirdi. Tibet'te yüzünün yarısı beyaza yarısı siyaha boyanmış bir adam Yılların Kralı ilan edilirdi. Her gün çarşı meydanında oturur ve gelip geçenlerin kötülüklerini üzerine alırdı. Sonra şehirden kovulur ve on iki ay bir mağarada yaşamaya çalışırdı. Hayatta kalmayı başarırsa ertesi yıl şehre geri döner ve aynı rolü üstlenirdi. Yahudiler günah keçilerini küçük günahların affedilmesi için kullanırlardı. Büyük günahlar olarak bilinen homoseksüellik, kişinin karısıyla ve karısının annesiyle aynı anda cinsel ilişkiye girmesi gibi daha ciddi ihlallerin üstesindense bu şekilde gelinemeyeceğine inanırlardı.

Yunanistan'da¹⁸ günah keçisi *pharmakos* olarak bilinir ve hemen her yerdeki gibi, bir felaketin ardından, yapılan yanlışları temizlemek gibi oldukça kilit bir rol oynardı. Atina'da toplumdan dışlananlar şehrin vergileriyle beslenir ve barındırılırdı. Bir felaket yaşanırsa, biri kadınlar diğeri de erkekler adına olmak üzere bunlardan ikisi kurban edilirdi. Bu günah keçileri giydirilir ve şehrin günahlarının onların üzerinde top-

¹⁸ Tragedya kelimesinin kökeni, çok kesin olmamakla birlikte, Yunanca “keçi şarkısı”dır.

lanması için dua edilirken şehirde dolaştırılırlardı. Sonra, surların dışına çıkarılır ve ölene kadar taşlanırlardı. Leukadialılar her sene bir suçluyu üzerine kuşlar ve tüyler bağlayıp denize atarak Apollon'a kurban ederlerdi. Küçük Asya Yunanları, cüceleri ve sakatları günah keçisi olarak kullanırlardı. Bu talih-siz kişiler beslenir, bir flüt müziği eşliğinde genital bölgelerine törensel bir şekilde vurulur ve yakılarak öldürülürdü. Her sene gerçekleştirilen Thargelia hasat festivalinde, genellikle bulunabilen en çirkin iki erkek, günah keçisi olarak kurban edilirdi. Genital bölgeye vurulması, taşlama ve yakma gibi sıradan ritüellerden önce boyunlarına ipe dizilmiş incirler asılır ve sokağa bırakılırlardı.

Mary Renault'un *The Praise Singer* (1978) adlı romanında, Efes kenti vatandaşlarının, surlara dayanan barbar Med ordu-suyla karşılaştıklarında *pharmakos* seçtikleri bir sahne vardır. Halk bir üçkâğıtçıyı seçer ve onu şehirde çıplak dolaştırır:

Onu soydular ve ellerine tören için hazırlanan keklerden verdiler. Kekleri ellerine bağlamak zorunda kaldılar çünkü titriyordu. Onu kapıdan çıkarttılar. Orada seremoninin gerektirdiği şekilde en hassas yerlerine acıyla çığlık atana kadar vurdular. Sonra herkes kendi suçlarını temizlemek için saldırdı, onu dallarla ve sopalarla yere düşene kadar dövdüler. Onu ateşe atmak için geldiklerinde ölü olup olmadığını bilmiyorum.

Romalılar, komşularından biraz daha uygardı ama benzer arınma ritüelleri onlarda da vardı. Her mart ayında derilere bürünmüş bir adam Eski Mars'ı temsilen Roma sokaklarında gezdirilirdi. Sonra bu adam, beyaz değneklerle dövülür ve eski yılı kovup hasadı bol yeni bir yıla merhaba deme umuduyla şehirden atılırdı. Romalılar birçok konuda genel bir izin dönemi niteliğindeki Saturnalia festivalini de düzenliyorlardı.

Festivalde efendiler kölelerine hizmet ederdi ve aşırı alkol tüketiminden dans etmeye ve sevişmeye kadar her türlü harekete izin verilirdi. Sonra, bir kişi diğerlerinin tüm suçlarını üstlendiği düşünülerek cezalandırılırdı.

Eskiler insan kötülüğünün bu tür ritüellerle temizleneceğine inanmıştır. Bunları, her hareketlerini izleyen tanrılarını mutlu etmek için yarattılar. Tüm bunlar göklere mesaj gönderme, toplumun günahlarının kefareti ödeme ve cezalandırılmaktan kurtulma yolu olarak görülürdü. Doğa olaylarının nasıl ortaya çıktığına dair bu koyu cahillik ortamında, salgın ve kıtlık gibi felaketlerin tanrıların hükmü olduğuna inanılırdı. Dolayısıyla, hastalıkları ve kötülüğü defetmek için gerçekleştirilen bu törenler, sert mevsim değişikliklerinde, ölümler arttığında, kışın başında ya da sonunda yahut da muson zamanı yapılırdı. Bu törenler insanların, üreme ve hasatla ilişkili verimsizlik korkularını da defederdi.

Bu günah defetme yöntemi yüzyıllar içinde değişti. Bir dönem tanrıların öfkesini dindirmenin ve toplumu temizlemenin yolu olan kadim kefaret töreni, daha sonra yöneticilerin halklarının öfkesini kendilerinden uzaklaştırıp birtakım talihsiz kişilere yöneltmesinin bir yolu haline geldi. Zamanla günah keçisi kavramı, yaşanan bir felaketin ardından öfkenin ve suçlamanın hedefi haline gelen her kişi veya grubu temsil eder oldu. Bu talihsiz kişiler, diğerlerinin acıları için bir paratoner rolü oynamaktadır. Aslında, modern veya 'ritüel dönem sonrası' günah keçileri iki tiptir: İlki, bilinçsizce yaratılmış, tutkularımızı ve anlayışsızlığımızı ifade eden, suçlu olduğuna herkesin inandığı günah keçileri; ikincisi, suçu kendi üzerlerinden atmak isteyenler tarafından bilinçli olarak yaratılmış günah keçileri. İlk önce bilinçsizce yaratılanlar vardı ve bir felaket anında ortaya çıkarlardı. Zamanla bu, eski ritüeller kadar bilinçli, lakin onlardaki teatral havadan ve kurbanın sadece bir kurban olduğuna dair içkin bilgidен yoksun bir yönetime dönüşmüştür.

Günah emici belki de bu eski ritüellerin tek uzantısıdır. Ortaçağ'da, ölülerin günahlarını aktarmanın bir yöntemi olarak ortaya çıkmıştı. Cenazelerde günah emicilere ölen şahsın günahlarını alması ve böylece araftan kurtularak cennete gitmesine yardım etmesi için para ödenirdi. Bu kişiler cesedin yanı başına oturur, yemekler ve içecekler cesedin üzerinden geçirilerek onlara verilirdi. Bunları yiyerek ve içerek, ölenin günahlarını ondan alırlardı. Anlaşılır bir şekilde, bu çok aranan bir iş değildi. Günah emicilere geri kalan zamanlarda cüz-zamlılardan daha iyi davranılmazdı. Bu yöntem Britanya'da, özellikle Galler ve Hebridler'de yaygın şekilde başvurulmaktaydı. Son örneklerine on dokuzuncu yüzyılda rastlanmıştır. Bilinen son günah emici Richard Munslow 1906'da hayatını kaybetmiştir. Munslow Shropshire'lı bir çiftçiydi ve anlatılanlara bakılırsa hiçbir açıdan günah emicilerle ilişkilendirilecek biri değildi.

Brewer konuyla ilgili şunları kaydetmiştir: "Carmarthen-shire'da, bir günah emici ölünün göğsüne bir tabak tuz yerleştirir ve üzerine bir parça da ekmek koyardı. Ekmeğe okuduğu birtakım efsunlu sözlerin ardından onu yer, böylelikle ölünün günahlarını da yemiş olurdu."

Bu rol ve bir günah keçisi arasındaki temel fark, bir günah emicinin görevlerini ölen kişi adına gerçekleştirmesi ve sonrasında da saygın bir yaşamı olmasa bile hayatta kalmasına izin verilmesidir. Ayrıca bu hizmetleri için ona ödeme de yapılırdı.

Böylece günah keçisi yaratma bir anda ritüel bir edim olmaktan çıkıp bir davranış kalıbı haline gelmiştir. Artık bir toplumu değil, bir veya iki kişiyi koruma yoludur. Ne zaman bir felaket olsa, çoğunluk, suçlayacak bir azınlık bulur. Bu bazen olayların olağan akışından kaynaklanır, bazen de kral tarafından halka bir kurban gösterilir.

KRAL VE GÜNAH KEÇİSİ

“Dokunma bana, ben özelim.”

Johnny Rotten,
İrlanda’da bir barda biri omzuna dokununca.

Günah keçisini daha derinlemesine incelemeden önce, bizi yönetenlere kısaca bir göz atalım. 30 Yıl Savaşları sırasında İsveç Şansölyesi olan Axel Oxenstierna’nın “Bil ki, oğlum, dünya pek az bilgiyle yönetiliyor,” şeklindeki ifadesi ünlüdür. Haklı olduğu aşikârdır, ama neden? Liderlerimiz ve bürokratlarımız neden bizi bu kadar sık hayal kırıklığına uğratar? Temelde kusurlu olan devlet sistemimiz midir? Sağlıklı bir hiyerarşide suçlama aşağıdan yukarıya olmalıdır (yozlaşmış bir hiyerarşideyse yukarıdan aşağıya iletilir). Ama bu ne sıklıkta gerçekleşir? Robert Anton Wilson, kişinin, iktidar sahibine, nemalanmak ya da cezalandırılmaktan kurtulmak için yalan söylediği Howard Hughes Sendromu’ndan bahseder. Sonuçta, iktidardaki kişi “iltifatlar ve yanıltıcı boş laflarla” beslenir ve işlerin gerçek mahiyetine dair çok çarpık bir bakış açısına sahip olur. Böyle bir konumdaki pek az kişi övgü dışında bir şeyi kabul edecektir. Sonuçta hatırlamalıyız ki hiyerarşik bir düzende liderden başka herkes ne yapması gerektiğini bilir. Ne yapılacağına ise lider tek başına karar verir.

İşlerin neden sürekli kötü gittiğine dair rakip bir açıklama ise beceriksizlik üzerine yapılmış çok başarılı bir çalışmada karşımıza çıkar. *The Peter Principle*’ın¹⁹ yazarı Raymond Hull

¹⁹ Dr. Laurence J. Peter-Raymond Hull, *Peter İlkesi*, çev. Melih ölçer, Bilgi Yayınevi, 1993 -yhn.

şöyle demiştir: “Pek az istisnayla, insanlar genellikle başarısız olurlar.” Her hiyerarşide yetkin olduğumuz seviyeye kadar yükselir ve orada kalırız. Başarıların çoğu kendi beceriksizlik seviyelerine henüz ulaşamamış kişilere aittir. Peki, bunu kırmanın, insanları doğru seviyeye yükseltmenin bir yolu var mıdır? Sonuçta, modern yöneticiler emrindekilere her zamankinden fazla güvenmektedirler. Nadiren bütünüyle anlayabilecekleri, üzerinde layıkıyla düşünmeye nadiren vakit bulabilecekleri çok fazla sayıda konuya kendilerini adanmaları gerekmektedir. Bu sebeple de, altlarındaki bürokrasiye fazlasıyla güvenmeleri gerekir ki, bu bürokrasi de daima kendi kendisini koruyacaktır. Bürokratlar nadiren kendilerini yıkma götürürler.

Stoacılar aklın dünya olaylarını yönlendiren “düşünen ateş” olduğunu ve bir devletin yöneticisinin “ilahi akıl tarafından dünyada düzeni sağlamak için atanmış bir görevli” olduğunu savunuyordu.²⁰ Platon, dünyayı mükemmel bir bilgelikle yönetebilecek şekilde eğitilmiş filozof-krallar fikrine inanıyordu. Ancak onun bu büyük yöneticiler yetiştirme tasarısı hiçbir zaman gerçekleşmedi. Çin’in mandarinleri de benzer bir şeyi denedi ve potansiyel yöneticileri yıllar süren eğitimlere tâbi tuttu. Türkler aynısını Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyan çocukları devşirip liderlik için yetiştirerek yaptı. Bunlara, yıllarca tarihteki en başarılı imparatorluklardan birinin idarecilerini yetiştiren Britanya modeli özel okullar da eklenebilir: Idareci olması beklenenleri küçük yaşta ailelerinden ayırıp –empati ve başkalarını (özellikle de imparatorluğun yerli halkını) anlama yetilerinin gelişmesini kısmen engelleyerek– eğitime gönderirlerdi. Ancak bir insanı liderlik gibi suni bir rol için nasıl eğitebilirsiniz? Ve eğer yöneticileri bilinçli olarak biz eğitip yaratmıyorsak nasıl bu pozisyonlara ulaşıyorlar? Bunun için önce kendimize bakmalıyız.

²⁰ Barbara Tuchman, *The March of Folly*, s. 476.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

İnsan özünde anlam arayan bir yaratıktır. Hayatı anlamlandırma arzumuz, beslenme ve barınma ihtiyaçlarımız kadar güçlüdür. Temelde, hayatın büyük oranda açıklanamaz olduğunu kabul edemeyiz. Ve bu yüzden de mitleri, sanatı ve dini, gerçeği açıklamak ve onunla baş edebilmek için kullanırız. Onlar aracılığıyla, evrenin başımıza her an kötü şeylerin gelebileceği şiddet dolu ve anlamsız bir yer olduğuna dair korkunç fikirlerden kurtulmak için hikâyeler anlatırız. Bize durumun gerçekte bu olmadığını ve bir açıklaması olduğunu söyleyenleri can kulağıyla dinleriz. Ve bu da genellikle bir suçlamayla sonlanır. Suçlama ise, bize engel olmaya çalışan bir kötünün ve kahramanların olduğu en rahatlatıcı hikâyeyi anlatır. Biz de bu kötüyü yenersek her şeyin düzeleceğine inanırız.

Yeryüzündeki zamanımızın büyük bir kısmında açlık sınırına yakın yaşamışızdır ve kıtlık korkusu her zaman hissedilmiştir. Ta ki avcı-toplayıcı yaşamdan örgütlü tarım sistemine geçerek üretim fazlası elde edecek duruma gelene kadar. Bu her şeyi değiştirmiş ve bazılarımızın boş vakte sahip olmasını sağlamıştır. Artık her erkek kendisini ve ailesini beslemek için her gün çalışmak zorunda değildir. Kimileri avcılık ve çiftçilikten başka roller de üstlenebilir hale gelmiştir. Yiyeceklerin stoklanması, kralları, rahipleri ve bürokratları (ve hep kötü şeylere sebep olduğu sanılmasın diye ekleyelim, sanatı) yaratmıştır. İlk ikisi, insanoğlu adına tanrılara ulaşabilecek araçlar olduklarını iddia ettiler ve hatta kendilerine kutsal statüler biçtiler. Varoluşun sarsıntıları hakkında açıklamalar ve bunlara karşı koruma sundular. Bu hizmetlerinin karşılığında da yüksek bir yaşam standardı elde ettiler. Tanrı'yla aralarındaki münasebet onlara güç kazandırdı ve zengin, sulak araziler verdi. Şunu da belirtmekte fayda var ki din, kralların ya da din adamlarının eseri değildir; din, dünyevi olmayan gerçek insan doğasının bir tezahürüdür. Ama onlar dini sonuna kadar sömürdüler. Feodal sistem aracılığıyla sıradan in-

sanların bu dünyada hiçbir hakka sahip olmadığı düşüncesini kesinleştirdiler, din aracılığıyla da bu insanlara sonraki hayatlarında her hakları olacağını öğretiler. Bu, elitlerin iktidarlarını koruması için mükemmel bir yoldu, nitekim asırlarca bu şekilde devam etti.

Erken dönem Sümer teolojisine göre insan, tanrıları iş yükünden kurtarmak için yaratılmıştır. O zamandan bu zamana binlerce yıldır çalışıyoruz. İnsanoğlu genel olarak teslimiyetçidir ve büyük çoğunluk kendini küçük bir kesimin refahı için kurban etmektedir. Bunun sebebi, onlara, bilinmeyene karşı korunacaklarına dair büyük vaatlerde bulunulmuş olmasıdır. Ancak bu konuda birtakım riskler söz konusudur. İlk toplumların, kendilerini krallar gibi yöneten yarı tanrı liderleri vardı. Genellikle bunlar ölmekte olan ürün ve bereket tanrısını temsil ederlerdi; bu sebeple de nadiren ecelleriyle ölmelerine izin verilirdi. Bunun yerine yaşlılığın yaratacağı tahribattan kurtulup daha güçlü bir şekilde dirilebilmeleri için bir ritüelle öldürülürlerdi. Anlaşılar bir şekilde, zaman içinde, tahta geçen daha kurnaz liderler bu kaderden kurtulmaya çalıştı ve vekâleten ölüm fikri ortaya çıktı. Hüküm giymiş bir suçlu, kralın yerine öldürülebilir ya da kralın çocuklarından biri onun yerini alabilirdi: İsveçli bir kral evlatlarından sekizini bunun için kurban etmişti.

Yani krallık ciddi bir yük haline gelebiliyordu. Kral yalnızca saçları kırışmaya başlar başlamaz bir ritüel cinayete kurban gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıyor, aynı zamanda tüm doğal felaketlerden de sorumlu tutuluyordu. MS 850'de Copan'da, kral yağmur yağdıracağına ve refahı sağlayacağına dair vaatlerini yerine getiremeyince halk ona sırtını dönmüş, onu tüm felaketlerden sorumlu tutmuş ve sarayını ateşe vermişti. Tıpkı daha sonra Paskalya Adası'nda yaşananlar gibi, halkın öfkesi liderlerine yönelmişti. Bunun gibi suçun liderlerin üstüne kaldığı sayısız örnek yaşandı ve böylece günah ke-

çisi doğdu. Ritüel mevsim seremonilerinin yerini insan günah keçileri aldı.

Görüldüğü gibi kral ve günah keçisi toplumun iki zıt ucunda bulunur ancak birbirlerine temelden bağlıdır. Kral, yenilgisini paylaşması için günah keçisini yaratır ama rolleri her zaman birbirinden tamamen ayrılmış değildir. Bir kral günah keçisi olabilir ama tersi hiçbir zaman gerçekleşmez. Biri güçsüzdür, diğeryse mutlak güce sahiptir. Yine de bir mazlum felaketlere neden olma hususunda krala eşdeğer bir güçte görülür. Düşmanlarına böylesi bir güç atfederek, aslında kralar kendilerini güçlendirir. Düşmanları hakkında bir korku yaratırlar ve bunu kendi güçlerini arttırmak için kullanırlar. Düşmanlarının çok zorlu olduğunu, onların şeytani hareketlerinin üstesinden gelmek için özel önlemlere ihtiyaç duyulduğunu ileri sürerek, hukukun ve adaletin gereklerini pas geçme gücüne sahiptirler. Böylesi bir durumda normal kurallar uygulanamaz. Bu durum tarih boyunca devam etmiştir; 15. yüzyılda Katolik Kilisesi'nin cadılığı *crimen exceptum* [ağır ceza suçu] ilan etmesi gibi, George W. Bush da 11 Eylül sonrası teröre savaş açıp şüpheli El Kaide teröristleriyle hesaplaşmaya giriştiğinde, Cenevre Sözleşmesi'nin büyük bir bölümünü ihlal etti. İki durumda da gerçekte olduğundan daha tehlikeli düşmanlar yaratıldı ve titizlikle hazırlanmış komplo teorileri ortaya atıldı.

Liderler daima düşmanlarını şeytanlaştırarak, onları kötü ve habis yapıp her türlü doğaya aykırı iş ve gûnahtan sorumlu tutmuşlardır. Bu durum düşmanların insanlıkdışı, daha aşağı dereceden mahlûklar oldukları fikrini yarattı. Dolayısıyla da uğradıkları kötü muameleyi hak etmekteydiler ve onlara zulmetmek yapılacak tek doğru şeydi. Günah keçileri her zaman şeytanlaştırılmışlardır. Ancak bu ekstra suçlama zûlmü daha da şiddetlendirmiş, ona akılcı hatta erdemli olma yanılsamasını katmıştır. Kral veya lider, işler kötü gittiğinde, belki kendi

halkının dışından, yorulmak bilmeden onlara karşı savaşan bir düşman formunda bir günah keçisi yaratabilir. Tıpkı Sovyetler Birliği'nde Stalin'in her şey için Troçki'yi ya da günümüzde İran'ın Birleşik Krallık ve Amerika'yı suçlaması gibi. Aynı şekilde kral ülkesindeki felaketler için içeriden uğursuz bir düşman bulabilirdi: Yahudilere reva görülen zulüm ve Ortaçağ'daki cadı avı çılgınlığı gibi.

Krallar tarafından istihdam edilen bir başka günah keçisi türü daha vardır: Bazı durumlarda günahı üstüne alabilecek krala yakın bir figür. Bunun ilk örneği şamar oğlanıdır. Kralların kutsal bir statüye sahip olduklarına hâlâ inanılan zamanlarda, prensin ya da kralın –genç oldukları zaman diliminde– suç işleseler dahi cezalandırılmaları doğru bulunmuyordu. Yine de, yanlış bir şey yaptıklarını göstermek için bazı cezalar uygulanmalıydı. Bunun için, yaşıtı bir saray mensubu onun yerine cezalandırılırdı. İşte bu saray mensubu çocuk, şamar oğlanı olarak biliniyordu. Bunlar genellikle soylu sınıftan olur, doğdukları günden itibaren efendileriyle birlikte eğitim görürdü, aralarında güçlü bir bağ ve arkadaşlık olması sıkça rastlanan bir durumdu. Prensın onun dışında çok az oyun arkadaşı olurdu. Dolayısıyla bu ilişki önemliydi ve arkadaşının kendisi yerine cezalandırıldığını görmek prensi üzebilir ve onun daha sonraki serseriliklerini engelleyebilirdi.

Birçok İngiliz kralının, gençliklerinde böyle şamar oğlanları vardı. Sıklıkla bu şamar oğlanlarını kendi emirleri altında yüksek mevkilere getirirlerdi. I. Charles'ın şamar oğlanı William Murray hayata sıradan biri olarak başladı ancak Dysart Kontu olup hayatının önemli bir kısmını Ham House'ta geçirdi. (Bazıları onun bahtsız efendisinden daha iyi yaşadığını söyleyebilir. Ayrıca günümüzde unvan verme sisteminin yerini alan siyasi partilere bağış yaparak bir mevki edinme yönteminin yozluğundan da bahsedilebilir. Yine de, şaplakçılık üzerine kurulu bir sisteme göre bir ilerlemedir bu.) Başka monarşiler de şamar oğlan-

larını kullanmıştır. Fransa'nın IV. Henry'si 1593 yılında Katolik olmuş ve iki elçisini, D'Ossat ve Du Perron'u, Roma'ya, Papa'nın reva göreceği her türlü cezayı kendisinin yerine çekmeye göndermiştir. VIII. Clement onları Aziz Petrus Bazilikası'nın basamaklarında *Miserere* ilahisini söylerlerken dövdürmüş ve nihayetinde bu kişiler kardinal olmuştur.

Şamar oğlanı daha sonra yerini kral açısından aşağı yukarı aynı işlevi görecektir gözde vekillığe bıraktı; gözde vekillik şaplak yemekten ziyade politikayla ilgiliydi (her ikisini de yaşayan II. Edward ve Piers Gaveston hariç).²¹ Gözde vekil, bu tarihin öncesinde ve sonrasında da var olmasına rağmen özellikle 17. yüzyılda sarayda hayli söz sahibi bir karakterdi. Krala olan yakınlığı, sarayın geri kalanı üzerinde muazzam bir gerginlik yaratmaktaydı. Kral tarafından alınmış ve onaylanmayan her türlü kararlar ilgili olarak suçlanabilirdi ama yine de suikast ya da kralın bıkmaması dışında onu ortadan kaldırmanın yolu yoktu (gerçi İngilizler görevi kötüye kullanma suçlamasıyla bu işi başarmayı denemişlerdi). Bu gözdelekler, gücün klasik ve müesses kanalları haricinde konumlanır, yerlerini sağlama almak için yöneticiyle yakın ilişkiler kurardı. (Bu ilişki Büyük Catherine ve Potemkin arasındaki gibi cinsel nitelikte olabilirdi.) Resmiyeti olmayan özel bir mevkide hizmet etmekteydiler ve dolayısıyla diğerlerinin otoritesi altında değillerdi. Gerçekten de bunlar gölgede kalan ve yöneticiyi kuvvetli tesir altına almakla suçlanan, Merlin'i andıran kişilerdi. Bir hata yapamayacak konumda olan kralın ters kimliği gibi davranırlardı; bir tampon, bir paratoner ya da en kötü durumda hükümet politikalarına karşı bir memnuniyetsizlik ortaya çıktığında kral ve halk arasına yerleştirilen ve olumsuz tepkileri temerküz eden bir merccek görevi görürlerdi.²²

²¹ Ayrıca II. Edward ve Piers Gaveston yeterince aristokratik bulunmayan ortak hobileri yüzünden küçük görülmüşlerdi. İkisi de yüzmeyi ve kürek çekmeyi çok seviyor, Edward ayrıca demircilikle ilgileniyordu.

²² I. A. A. Thompson, *The Institutional Background to the Rise of the Minister-*
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://ranteey.org>

Her saray mensubu kralın gözdesi olmayı amaçlardı. Baldassare Castiglione “mükemmel saray mensubunun amacının, efendisinin –gözdesi olabilecek kadar– eksiksiz sevgisini kazanmak” olduğunu yazmıştı. Ancak diğerleri, bunun aşırı bir hırsı işaret ettiğini düşündüler. Cizvit Juan de Mariana, yalaka saray mensupları tarafından çevrili olmanın bir kral için en kötü şey olduğunu düşünüyordu, zira bu durum onu tiranlığa sürükleyebilirdi.

1550-1650 arasında Avrupa’da yaşanan dini çatışmalar, bir yöneticinin yanındaki gözde vekilin, onu hem radikal dincilerden hem de sadık gelenekselcilerden gelecek saldırılara karşı korumak için ne kadar kullanışlı olduğunu göstermiştir. Zira bunların ikisini birden memnun etmek imkânsızdı. Yönetici iyi niyetli kral blöfünü oynarken, saray erkânı açıkça *Realpolitik* uygulayabiliyordu. Bu sistemin başarıya ulaştığının kanıtı ise efendileri yerine bu saray mensuplarına atılan iftirallardır. Kralın birilerinin etkisinde kaldığını ve kararlarına bu yüzden gölge düştüğünü iddia etmek, bir kralı otoritesine meydan okumadan eleştirebilmenin tek yoluydu. İnsanlar kralın her şeye güç yetirebileceğini kabul edebilirdi ancak bir saray mensubu için aynı şey geçerli değildi.

Sonraki zamanlarda bunların modern versiyonları karşımıza çıkmıştır. Bunlar arasında, astroloji merakıyla kocasını etkilemekle suçlanan Nancy Reagan, özel sekreteri olarak Hitler’in üzerinde çok büyük etkisi olduğuna inanılan Martin Bormann ve Castro’nun ikinci adamı sıfatıyla Che Guevara da vardır. Hiçbiri de “içeridekiler” tarafından desteklenmemiş ve güç sistemini bertaraf ederek bu etkili pozisyonlara layık olanların hakkını yedikleri gerekçesiyle tenkit edilmişlerdir. Bu arada “dışarıdakiler” de onları eleştirmiş, yukarısı tarafından alınan her türlü kötü karardan sorumlu tutmuştur. Peter Mandelson belki de en iyi modern örnektir. Her zaman iktidar

koltuğuna yakın olmuş ama dahilen de haricen de kendisine güvenilmemiştir. Zor zamanlarda hükümetten dışlanmış ve olaylar sakinleşince usulca geri çağırılmıştır.

Diğer saray mensuplarının kıskançlığı genellikle gözdenin kanlı bir şekilde düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. Fakat bazen gözdeyi ortadan kaldırmak kralın düşüşünü de hızlandırıyor-
du. Daha çok gözdeleleriyle bilinen Ortaçağ'ın üç kralı –II. Edward, II. Richard ve VI. Henry– onlarla aynı kaderi paylaştı. II. Edward, Piers Gaveston'ı sağkolu yaptı ve bu ikisinin de sonu oldu. Yine de bütüne baktığımızda, suçlanacak bir gözde vekili varken öldürülen çok az kral olmuştur.

Diğer saray mensubu-gözde-sevgili örnekleri arasında Leicester ve Essex Kontları sayılabilir (ikisi de I. Elizabeth'in gözdesiydi). Gözde danışmanlara Kardinal Wolsey, William ve Robert Cecil örnek verilebilir. Kimi oldukça çekiciyken (Buckingham Dükü gibi), kimi kendi halinde bürokratlardı (Lord Burghley). Kimileriye şaşırtıcı şekilde çirkindi (Robert Cecil gibi). Dış dünya için bu adamlar kendini beğenmiş yarı-tanrılardı ama efendilerine karşı genellikle kul köle olur, uysal görünürlerdi. Kardinal Richelieu bu durumu kendinde özetliyordu; istediği anda gözyaşı dökmekteki becerisi sebebiyle tebrik edilmişti.

En başarılı saray mensuplarından birisi George Villiers'dır. Rakiplerinin ayağını kaydırıp (Kral'ın eski gözdelelerinin düşmanlarının da desteğiyle) asiller sınıfına yükselmiş ve İngiltere Kralı I. James'in gözdesi olmuş, 1623'te de Buckingham Dükü statüsünü kazanmıştı. Ancak herkes tarafından olumlu karşılanmıyordu. Hem evlilik meselelerinde (Galler Prensi'yle ilgili olarak) hem askeri alanda birçok felaketten o sorumlu tutuluyordu. Parlamento onu suçlamaya çalışıyor ancak kral onu koruyordu. Nihayetinde, askeri felaketlerden birinde yer alan bir asker tarafından öldürüldü. Strafford Kontu Thomas Wentworth'un belirttiğine göre mahkemede “Şimdi suçlarımı-

zı yıkabileceğimiz kimse kalmadı” denmiştir. Ironik bir şekilde, bizzat Wentworth, –bariz bir biçimde gönülsüz olsa da– I. Charles tarafından ihanet sebebiyle darağacına gönderilecekti. Krala tamamen bağlıydı fakat onun İskoçlara karşı yürüttüğü kampanyayı desteklediği için parlamentoyla ters düşmüştü. Ancak bu kurban bizzat kralın sonunu getirmekten başka bir işe yaramamıştı.

I. Charles’ın infazı, kralların ilahi haklarına olan inancı da sona erdirdi. Oliver Cromwell, –başka şeylerin yanı sıra– monarşi kurumuna saldırıyor ve kralın öldürülmesini sağlayarak bu kurumu yok etmeyi amaçlıyordu. Krallar daha önce de tahttan indirilmiş veya öldürülmüşlerdi ama bir yargılamaya ihtiyaç duyulmaksızın (hem II. Edward hem de II. Richard parlamento tarafından devrilmiş ve öldürülmüştü. Ancak cinayetleri gizli tutuldu. Tahta geçmek isteyenler krallardan kurtulmak istemişlerdi, monarşiden değil). Bu seremoninin, öldürülen kraldan bir şehit yaratılması gibi farklı etkileri oldu. Halk kraldan bir hatıra parçası edinmek için atıldı, böylece üstlerine başlarına kralın kanı bulaştı. Kraliyet kalıntılarından oluşan küçük bir sanayi ortaya çıktı ki, Cromwell’in amaçladığı şey bu değildi.

Charles döneminin sonlarına doğru, 1642’de, ülke çatışmalarla parçalanmış, çok zayıf bir barış umudu kalmıştı. Kralın düşmanları onun Deccal’in aracısı, o günlerin de Dünya’nın Sonu olduğuna inanmaktaydı. Reformcular putperestlik olarak değerlendirdikleri kilise süslemelerini ve vitrayları yasaklamaya çalıştı. Vahiy Kitabı, yaklaşmakta olana dair ifadeleriyle popülerlik kazandı ve cadı avını körükledi. Charles’ın ordusunun üst düzey subayları 1648 yılının Nisan ayında Windsor Kalesi’nde bir dua meclisinde buluştu. Günahlarının bir cezası olarak savaşın yeniden patlak verdiğine ve şeytanın Kral biçimine girdiğine karar verdiler. Ülkelerine musallat olan belaların kefareti olmak üzere Kral’ı halk önünde törenle

infaz etmeye karar verdiler. Bu karar, ölde Sayım Kitabı'ndan bir ayetle meşrulaştırıldı: “Kan dökmeğ ülkeyi kirletir. İçinde kan dökülen ülke ancak kan dökenin kanıyla bağışlanır.” [ölde Sayım, 35: 33]

Charles'ın ölümü, Fransız Devrimi'nin ardından XIV. Louis'nin ölümünün öncüsü oldu. Robespierre, Fransa'nın yaşaması için Louis'nin ölmesi gerektiğini söylemişti (bununla beraber Fransa Kralı, Charles'ın aksine, infaz edilmeden önce tahttan indirilmişti). Bu ritüel öldürme eylemi Romulus'un Remus'u öldürüp Roma'yı kurmasına kadar gider. Charles ve Louis'nin davaları, yirminci yüzyıldaki bir dizi politik davaya giden yolu da açmıştır ki, bu örneklerde kazananlar, mahkeme salonunda, kaybedenlere adaletten kendi anladıklarını uygulamışlardır.

HIRİSTİİYAN GÜNAH KEÇİSİ

Diğer tüm dinler gibi Hıristiyanlığın da yüzyıllar boyunca en zorlu görevi kötülüğün varlığına bir açıklama getirmek olmuştur –tabii maneviyat pazarında rakiplerini alt etmek ve bir tekel olmaya çalışmaktan başka–. Günah keçisi de bu sürecin merkezindedir. Kâdirimutlak bir güce inanan her sistem gibi Hıristiyanlık da dünyada yaşanan korkunç olaylara bir izah getirmeye çalışmıştır. Bugün bile Kilise, Tanrı'nın olayların bu duruma gelmesine neden izin verdiği meselesi etrafında tam olarak uzlaşmış değildir. On sekizinci yüzyılda David Hume'un sorunu nasıl ele aldığı meşhurdur: "Tanrı kötülüğü önlemek istiyor da gücü mü yetmiyor? Öyleyse kudretsizdir. Kudreti var da önlemek mi istemiyor? Öyleyse kötü niyetlidir. Hem kudretli hem de kötülüğü ortadan kaldırmak niyetindeyse o zaman kötülük nereden geliyor?" Hume doğru noktaya parmak basmıştı. Gerçekten de nereden geliyordu? Eğer bizim adımıza müdahale etmeye gücü yetmiyor veya bunu istemiyorsa Tanrı'ya hizmet etmenin ne anlamı var? İşin özünde, Tanrı'nın dünyadaki temsilcileri, hizmet ettikleri insanlar acı çekerken yüzyıllarca krallar gibi yaşadılar. Ama neden? Cevaplamaları gereken soru buydu.

Bir açıklama – Tanrı'nın benzer-karşısı, hatta günah keçisi olarak – Şeytan kılığında geldi. Daha önceleri, eski zamanlarda, tek bir tanrı vardı: Göklerdeki tanrı. Ama çok ulaşılamaz olduğu için tutunamadı ve yerini –eski Yunan'da da örneklerine rastladığımız– hem iyi hem kötü işlere kâdir küçük tanrılar topluluğuna bıraktı. Buna rağmen, biz yine de onlardan çok

şey bekledik. *Odysssea*’nin başında Zeus insanların kendileri yerine tanrıları suçlama eğiliminden yakınmaktaydı:

Ne diye insanlar tanrılardan bilir birçok şeyi! Sanırlar bütün belalar bizden gelir, oysa kaderin dışında acı yağar başlarına kendi kendileri, kendi taşkınlıkları...²³

Pagan Antikite’de tanrılar ve ölümlüler çok daha yakındı. Tanrıların ölümlülere görünmesi sıradışı değildi (bugünlerde böyle bir şey genellikle su katılmamış bir delilik olarak görülür). Bu pagan tanrılar bölgeseldi; sadece kendi özel alanlarında yargılama yetkileri vardı. Dolayısıyla, seyahat ederken yerel tanrılara tapınmak doğaldı.²⁴ Başka tanrılar için de her zaman bir yer vardı, tabii bu yeni tanrı onların yerini almayı amaçlamadığı sürece. Bu, Hristiyanlığın ilk zamanlarında, Avrupa’ya doğru yayıldığı dönemde, neden geleneksel pagan dinleriyle örtüşmeye çalıştığını da açıklamaktadır. O dönemde din itikatla değil aksine ritüelle ilgili olduğundan, Hristiyanlık, yerel animist din ve pratiklere bir rakip değil bir tamamlayıcı olabilirdi. Bunların kültürleri korunmuştu ve Diana, Hekate ve diğerlerine yönelik ibadetler, daha korkutucu ritüellerle birlikte devam ediyordu. Kilise bunlarla daha sonra mücadele edebileceğini fark etmiş ve önceliğini kendi mesajını yaymaya vermişti. Pagan azgınlığın üstesinden daha sonra gelinecekti.

Hristiyanlığı kabul eden ilk Roma İmparatoru I. Konstantin’den sonraki bin yılda Hristiyanlık Avrupa’ya yayıldı. İncil’lere inananlar daha çok soylulardı ve kendileri gibi soylu olanlarla yakınlaştılar, onlar da bu yeni dini tebaalarına

²³ Homeros, *Odysssea*, 1, 32-34, çev. Azra Erhat – A. Kadir, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.

²⁴ Bu durum, ruhsal dünyanın heyulalarına, yani büyük dinlere karşı “küçük bir din” adına güçlü bir argüman olarak görülebilir (tıpkı küçük yerel bir hükümet gibi). Fakat bu da, küçük dinlerin büyük dinlere dönüştüğünü ya da görkemli ve oldukça kanlı bir şekilde son bulduklarını unutmak olur.

aşılabilirler. Hristiyanlığın, yerel dinlerle etkili şekilde rekabet edebilmesi için kendini yenilemesi gerekiyordu. İlk günah konsepti,²⁵ paganların boynuzlu tanrısının ve onun İskandinav emsali Loki'nin çekiciliğinden ve yalınlığından yoksundu (özellikle sıra verimsiz bir hasadı ve bunun gibi konuları açıklamaya geldiğinde bu konsept çok karmaşık kalıyordu). Bu yüzden Şeytan suç figürü olarak ortaya çıkmıştır. Bunun öncesinde Şeytan dinin temel taşlarından biri değildi. Eski Ahit'te, nadiren görülen, küçük bir figürdür. Tanrı, Yahudilikte olduğu gibi, hem iyiden hem kötüden sorumludur. (İslamiyette de Şeytan, Hristiyanlıktaki Şeytan'dan çok Loki gibi küçük, üstelik aptal bir figürdür. Görece zararsız bir hileci ve yargı gününde affedilebilecek olan birisidir. Karen Armstrong, Amerika için kullanılan "Büyük Şeytan" sıfatının istihza içerdiğine ama biz Batı'dakilerin sandığı kadar kınayıcı olmadığına dikkat çekmiştir.) Buna bağlı olarak Tanrı'nın eylemlerinin –Nuh'un gemisi ve tufandan tutun Sodom ve Gomora'ya ve Mısır'da ilk doğan çocukların ölümüne kadar– kasıtlı ve zalimce olduğu düşünülür. Tanrı'nın Meleği onun elçisidir ve Tanrı'nın yıkıcılığından, salgın hastalıkların yayılmasından ve diğer tüm lanetlerinden sorumludur. Ama elçi, Tanrı'yı, insanlara verdiği şiddetli cezalardan ayrı tutmakta zorlanıyordu. Yaptıklarını aklamak giderek daha da güçleşiyor, cezaların büyüklüğü insanların zayıflığını sorumlu tutmayı neredeyse imkânsızlaştırıyordu. Böylelikle, Yeni Ahit'te kötülük Şeytan'a geçti. (Edebi açıdan bakıldığında, Tanrı ve İsa, bir karşıta yani Şeytan'a ihtiyaç duydular denebilir, tıpkı Sherlock

²⁵ İlk günah teorisi, şeytanın doğan her çocuğu etkisi altına aldığını ve bu etkinin ancak vaftiz töreniyle giderilebileceğini söyler. Kilise şeytan çıkarma seremonisine kuvvetli bir şekilde inanıyordu. Şeytan çıkarma duası bedenin üstüne okunabilir ya da bir kâğıda yazılıp bedenin etkilenmiş kısımlarına tutulabilirdi. Katolik rahipler çan, kitap ve mumla işe koyulurdu. Bugün bile, Vatikan açıkça dile getirmese de, şeytan çıkarmanın gücüne dair resmi bir inanç vardır.

Holmes'un Moriarty'ye ya da James Bond'un Blofeld'e ihtiyaç duyması gibi. Yeni Ahit onsuz aynı olamazdı.) Şeytan, kötülük için tanımlayıcı bir faktör görevi gördü, ondan sorumlu oldu, Tanrı'nın ve bizim aradan sıyrılmamızı sağladı.

Şeytan Kilise'yle birlikte iniŐ  ıkıŐlar yaşarken güçlü bir ta- kip i kitlesi de edildi. Burada gelişti ve Lucifer, Mephistopheles, Beelzebub, Leviathan, Karanlık Prensi gibi bir sürü farklı isim aldı. Bir zamanlar melek gibi resmediliyordu ama hızlı bir Şekilde bir hayvan (aslen bir keçi) formuna büründü (klasik dünyadaki Pan figürünü ve Hristiyanlığın artmakta olan cinsellik korkusunu yansıtıyordu bu). Daha sonra yılanımsı bir iblise, yılanı ya da bir kurda dönüşmüştür. Daha sonra ise bir melez haline gelmiştir, her bir yaratıktan unsurlar taŐır ve insani özellikler de gösterir. Bazen tavuk bacaklıdır, bazen derisi  ıbanlarla ve yaralarla kaplı olur. GörünüŐü nasıl olursa olsun, hiçbiri kaynağını kutsal metinlerden almaz. Şeytan'ın da tıpkı İsa Mesih gibi İncil'de herhangi bir tasviri yoktur. Büründüğü görünüŐler, tıpkı boynuzlu tanrı gibi pagan kültüründen alınmıŐtır. John Milton, *Paradise Lost* adlı eserinde Şeytan'ı Tanrı'ya sırt dönmüş bir baŐmelek olarak resmetmiŐ ve onu insanoğlunu kandıran grotesk bir figür olmaktan daha korkunç bir hale getirmiŐtir. Söz konusu Şeytan figürü için "Cehennem'de hüküm sürmek, Cennet'te hizmet etmekten yeğ"di. Bu düşmüş melek konsepti İncil'de, Yahuda'nın Mektubu'nda ve Petrus'un İkinci Mektubu'nda da vardır. Bu melekler, Tanrı tarafından, Kıyamet Günü'ne kadar insanların arasında dolaŐmaları, onların zayıflıklarını bulmaları ve sözgelimi yeryüzüne fosiller yerleŐtirerek veya Richard Dawkins kitapları yayımlayarak onları sinamaları için alıkonmuŐlardır. Bu melekler, canlıların vücutlarına girebilir, cadı ya da büyücü olabilirlerdi.  l  bedenleri diriltebilir, hayalet olabilir ya da daha yaygın bir Şekilde hayvanların vücudunu ele geçirerek onları Şeytan'a hizmet etmek için kullanırlardı.

Bugün bile, Hıristiyanlık Şeytan'a karşı nasıl bir tavır takınacağı konusunda kesin bir yaklaşım sergilemez. Freud ve Jung gibi modern düşünürlerin kötülüğün bizim içimizde olduğuna dair sofistike açıklamaları çoğunluk tarafından da kabul gördü. Yine de hâlâ, özellikle Hıristiyanlığın daha muhafazakâr dallarında, eskilerle aynı şeye, kötülüğün dışarıdan gelen ve Şeytan denilen bir varlığın işi olduğuna inanılır. Kötülüğün bu tarz karanlık ve çok güçlü bir figürle özdeşleştirilmesi düşüncesini MÖ 10. yüzyılda İran'da yaşadığına inanılan Zerdüşt geliştirmiştir. Her canlı bir düşman ordusuyla karşı karşıyadır. Varoluş, Şeytan'ın komutasındaki bu düşman ordusuna karşı sürekli bir mücadele demektir. O, insanların en büyük düşmanıdır, bizi ortadan kaldırmak için elindeki büyük güçleri kullanır. Bize ıstırap çektiren her türlü musibetten tek bir figürün sorumlu olduğu fikrini aslen Zerdüşt ortaya atmıştır.

Bugünlerde oldukça az sayıda takipçisi bulunan Zerdüştlük inancını –60.000 inananın bulunduğu Mumbai en büyük merkezdir– bazı eski büyük dinler de benimsemiştir. Onun sunduğu tablo, belirsizlikten nefret eden, bunun yerine aşırılıkları olumlayanlara uygun gelmiştir. Dünyayı dostlar ve düşmanlar olarak ikiye böler ve özel hayatlarında kibar, saygılı ve vicdanlı olan insanların ötekileri ölüme mahkûm ettiği ya da onlara dini gerekçelerle eziyet edebildiği bir ortam yaratır. Bu kişiler düşmanlarını tanımak istemez ya da anlamaya çalışmazlar. Ve tarihi büyük ölçüde bu durum şekillendirmiştir.

Her şey için Şeytan'ı suçlamanın olumsuz bir tarafı da vardır. Karen Armstrong *A History of God*²⁶ adlı kitabında, tektanrıcılığın ahlâki problemlerinden birinin kötülüğü izole etmek olduğunu yazmıştır. Tanrımızın kötülük barındırabileceğini kabul edemediğimiz için, kendi içimizde bu durumu kaldır-

²⁶ Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, çev. H. Koyukan, K. Emiroğlu, O. Özel, Ayraç Yayınevi, 1999. –yhn.

maya gücümüzün olmaması gibi bir tehlike söz konusudur. Kötülük dışlanabilir ve insanlık dışı kılınabilir, korkunç ve iğrenç bir şey haline getirilebilir. Kötülüğü tanımlamak için sıklıkla Hitler, Stalin, Pol Pot gibi gaddar isimlere dikkat çekeriz. Ama gerçekte kötülük daha güç fark edilen kisvelere bürünme eğilimindedir ve aslında buna biz de katkıda bulunuruz.

Gnostikler de Şeytan'ın varlığına inanmış, Dünya'yı onun eseri olarak görmüştür. Bu yüzden, MS ikinci-üçüncü yüzyıllarda Kilise onlara aktif bir şekilde zulmetmiştir. (Bu, resmi dinin çizgisinden çıkan inanışlara sahip Katharlara ve diğerlerine uygulanan işkencelerle devam edip Haçlılar ve Engisizyon mahkemeleriyle doruğa ulaşacak bir geleneği başlatmıştır) İsa'nın Yeryüzüne Dönüşü'nün gerçekleşmemesi üzerine Hristiyanlara yönelik zulüm şiddetlendi ve Gnostikler böyle düşman bir dünyanın ancak Şeytan'ın işi olabileceğine inan-dılar. Tanrı'yla tekrar bütünleşebilmenin yolu olarak kendine işkence etmeyi ve şehitliği öğütlediler. Bu yaklaşım hakim olsaydı, Hristiyanlık kendini gönüllü olarak yok eden çok sayıda delice inanışın yolundan gitmiş olurdu. (O dönemde, İsa'yı destekleyen hareket, çok sayıda rakip tarikattan sadece birisiydi.) Gnostisizm, mevcut kötülük sebebiyle kurtuluş/se-lamet fikrine yoğunlaşmıştı ve son derece kötümser bir inanç sistemiydi. Kötü giden her şeyin sorumluluğunu bir kişiye yükleme eğilimi onların temel özelliklerinden biriydi. Bu kişilerin getirdiği tehditlerle baş etmek için, Kilise liderleri onları kâfir, Şeytan'ın hizmetçisi ve yoldan çıkmış olmakla itham et-tiler.

İncil'in açık ara en uçuk bölümü olan Vahiy Kitabı'nın yazıldığı dönemde böyle düşman bir iklim hâkimdi. Binyıl-cı inançlar her zaman büyük toplumsal sarsıntıların olduğu dönemlerde doğmuştur ve Vahiy Kitabı da bunun bir delili-dir. Bu kitap, Yahudilerin Romalı efendilerinden kurtulmayı kafalarına koyduğu ve muhtemelen İmparator Domitianus'un

acımasızca kendisine tapınılmasını istediği dönemde yazılmıştı. Metinde Şeytan dev bir kızıl ejderha olarak ortaya çıkar ve kızıl ineklerden, Şeytan'ın alâmeti olan sayıdan söz edilir. Vahiy Kitabı, İncil'de doğal felaketler konusundan bahseden tek kitaptı. Şeytan, depremlerden, kıtlıktan, sellerden sorumlu tutuluyordu. Ancak Kilise yine de doğal felaketleri açıklamaya çalışıyor ve bunların sebebinin insanın işlediği günahlar olduğunu söylüyordu.

Kötülük konusunda Hristiyan düşünürler arasında hararetli tartışmalar yapılmaktaydı. Irenaeus tüm suçu dış bir güce yüklemeye inanmıyordu ve azimle ilk günah teorisini ön plana çıkarmaya çabalıyordu. Ona göre tüm insanlar, Şeytan bahçeye girip yılan aracılığıyla onları baştan çıkardıktan sonra Âdem ve Havva'nın işlediği ilk günahattan sorumluydu. Irenaeus'a göre, Tanrı İsa'yı Şeytan'ın elindeki ruhlara karşılık bir fidiye olarak sunmuştu; ancak Şeytan İsa'yı öldürmüştü, buna rağmen İsa da onu ölümcül şekilde yaralamıştı. Şeytan insanlığa karşı öfke beslemeye devam etti; Kilise'nin ve Hristiyanların çektikleri acılar da bunun ispatı sayıldı.

Aziz Augustinus da ilk günah fikrine inanıyordu ama bunu cinsellikle ilişkilendirmekteydi. Bu fikir kalıcı hale geldi. Sevginin dini olduğu iddiasına rağmen Hristiyanlık her zaman cinsellikten korkmuştur ve bu durumun sebebi büyük ölçüde tek bir kişinin fikirleri ve yazdıklarıdır. Aziz Augustinus MS dördüncü yüzyılda Kuzey Afrika'da doğup büyüdü. Hayaatının ilk dönemi, kendi sözlerine bakılırsa, aşırılıklara sahne olmuştu. Çocuk sahibi de olduğu bir metresi vardı ve daha sonra bir başka kadınla nişanlandı. Ancak bir çeşit kırılma yaşadı ve Pavlus'un Mektupları onu cinsellikten uzak bir yol izlemesi gerektiğine ikna etti. İlk günahı cinsel ilişkiyle özdeşleştirdi; bu şekilde ilk günah nesilden nesle aktarılıyordu. Böylelikle Hristiyanlığın kadınlara ve cinselliğe yaklaşımını şekillendirdi ki bunun etki alanı son derece geniş olmuştur.

Augustinus'un, bu olağanüstü kasvetli ve hatta kadın düşmanlığı dolu fikirlerini Roma'nın düşüşü sırasında formüle ettiğini hatırlatmakta fayda var; bu durum görüş ve öğretilerini etkilemiştir. O, Hristiyan Roma'nın pagan Gotlar'a nasıl yenik düşebildiğini açıklamaya çalışıyordu.

Dönemin diğer dini liderlerinin farklı bakış açıları vardı. Tertullianus, MS ikinci yüzyılda, Şeytan'ın tanrısal bir varlık olmadığını, bir yaratık olduğunu iddia eden sayısız teoloji eseri kaleme almıştı. Ona göre Şeytan Tanrı'nın gölgesiydi, dünyayı yalanlarla dolduruyordu ve her yerdeydi. Tertullianus çeşitli şeytani faaliyetler de sıralıyor ve astroloji, at yarışı, tiyatro, makyaj, hamamlar ve tavernalar bu listede yer alıyordu. Dönemin bir başka âlimi Origenes onunla aynı fikirde değildi: Şeytan aslında Tanrı olmak istemişti ve düşüşünü getiren şey de kibirdi. Origenes ayrıca bedenlerimizin lekелendiğine ancak ruhumuzun hâlâ saf olduğuna inanıyordu. Mesih'in öğretilerine 'harfi harfine' uymak için kendini hadım etmişti.²⁷ Dolayısıyla belki de onun fikirlerini burada bırakıp, benzemeye çalıştığı kişiye, Hristiyanlığın en üst düzeyden günah keçisine geçsek daha iyi olur.

²⁷ Origenes, Hristiyanlık tarihinde kendini hadım eden tek kişi değildi. Köylü lider Kondratii Selivanor on sekizinci yüzyılda Rusya'da insan soyunu şehvetten arındırmayı amaçlayan bir tarikata liderlik etmişti. Yeni Ahit'in anahtar niteliğindeki pasajlarını yanlış bir okumaya tâbi tutarak Kurtarıcı (Redeemer) sözcüğünü Hadım Eden Kişi (Castrator) olarak yorumlamış, ayrıca cinsel organların Âdem ve Havva'nın yasak meyvenin parçalarını kendi vücutlarına eklemeleriyle oluştuğuna inanmıştır. Böylece o ve takipçileri, saflık haline ulaşabilmek için kendilerini hadım etmişlerdir. Üstelik kendisini Tanrı'nın Oğlu da ilan etmiştir. Bu şaşırtıcı derecede popüler ve uzun ömürlü akım nihayet yirminci yüzyılda son bulmuştur.

Origenes hakkında anlatılan başka bir hikâyeye göre, inananların zulme uğradığı o dönemde sokaklarda koşarak bir Hristiyan olduğunu duyurmak istemiştir. Ama annesi kıyafetlerini saklamış ve böylece hayâ duygusu ona engel olmuştur.

MESİH GÜNAH KEÇİSİ

“Şehitlerin kanı kilisenin tohumlarıdır.”

Tertullianus

Günah keçisi Hristiyanlıkta birçok açıdan merkezi bir figürdür. Hristiyanlık, bir inanç olarak, şehitlerini her zaman övmüştür, şehitliğe ihtiyaç kalmadığında bile. Mesih'in öldüğü şekilde ölen herkes şehit olabilir. Şehitlerin cesurca ölmeleri gerekiyordu, öyle ki, bu konudaki stoik tavırları, ölümlerine tanıklık eden izleyicilere rahatsızlık vermiştir. Vaftiz töreninde suyla yapılana benzer şekilde kanla yıkanarak günahlarından arındıklarına inanmışlardır.

Tyndale'in günah keçisi Kutsal Kitap'ta çoğunluk tarafından zulme uğratılan pek çok figürden bir tanesidir. Eski Ahit'te, Habil, Yusuf, Musa, Vaftizci Yahya, Rabb'in Kulu, hepsi başkaları tarafından öldürülmüş veya büyük acılara maruz bırakılmıştır. Bir diğer ortak karar kurbanı olan Yunus, denizciler tarafından bir fırtına sırasında gemilerini kurtarmak için denize atılmıştır. Tyndale'in Kutsal Kitap'a ait gösterdiği günah keçilerinin başı, en büyük kurban, insanoğlunun tüm günahları için çarmıhta ölen Tanrı'nın oğlu İsa'ydı. Yuhanna'nın aktardığına göre, Başkâhin Kayafa “Koca bir ulusun yok olmasındansa bir kişinin insanlık için ölmesi daha iyi,” demiştir. Bu, Hristiyanlığın temel konularından birisidir.

İsa, ikinci Âdem'di ve doğuşu, ilkinin düşüşünü dengelemişti. Âdem'in günahı eksiksizdi ve yarattığı hasar ancak Mesih'in çarmıhta ölmesiyle giderilebilirdi. (Kutsal Kitap'taki bu “simetri”, Havva'nın itaatsizliğine karşı Meryem'in

itaatkârlığında da görülmektedir. Aynı zamanda Cennet Bahçesi'ndeki Hayat Ağacı, İsa'nın Çarmıhı'na dönüşmüştür.) İsa, Sir James Frazer tarafından günah keçisine en büyük örnek olarak görülmüştü ama sonuncu örnek olmalıydı. Talmud'da, İsa'nın çarmıha gerilmesinin ardından Tanrı'nın Levililer'de olduğu gibi kurban kabul etmeyeceği yazılmıştır.²⁸ Bizim için çarmıhta öterek muhtemel kefaretləri de ödediği kabul edilmiştir. Diğer birçok günah keçisinden farklı olarak bu kadere gönüllü olmuştur. Aynı zamanda, günahlarını üstlendiği kişilerden *daha güçlü* bir günah keçisi örneğidir. Yine de ölümünden önce neredeyse bir günah keçisinin akıbetiyle karşılaştığı çeşitli şeyler yaşamıştır.

Luka İncili'nde, Mesih'in Nasıra'da verdiği vaazla topluluğu kızdırdığı bir bölüm vardır.

Havradakiler bu sözleri duyunca öfkeden kudurdular. Ayağa kalkıp İsa'yı kentin dışına kovdular. O'nu uçurumdan aşağı atmak için kentin kurulduğu tepenin yamacına götürdüler. Ama İsa onların arasından geçerek oradan uzaklaştı.

(Yeri gelmişken söyleyeyim, Nasıra'da böyle bir kayalık yoktur.) Bu, kalabalıkla günah keçisini karşı karşıya getiren örnek bir sahneydi. Kurbanı kayalıklardan aşağıya atmaya çalışmak veya onu taşlamak topluca cinayet işlemenin iki ideal yoluydu. Böylelikle, hiç kimse bireysel olarak kurbanla temas kurmamış olurdu.

²⁸ Ya da Yaratılış'ta, İbrahim'in Tanrı'ya itaat ederek oğlu İshak'ı kurban etmeye hazırlanması gibi (ancak Tanrı oğlu yerine kurban etmesi için bir kuzu gönderdi). Bu bir gelişme olarak görüldü, insan yerine hayvan kurban ediliyordu. İnsanların kurban edilmesi pagan dönemde daha yaygındı. Genellikle ilk çocuğun bir tanrının çocuğu olduğu düşünülürdü ve onu dölmek için güç kaybettiğine inanılırdı. Bu yüzden tanrıya güçlerini iade edebilmek için çocuğun geri sunulması gerekiyordu.

Bu olayın tersine çevrilmiş bir halinde, İsa kötü ruhlarla dolu bir insanla karşılaşmış ve kötülüğü nakletmek için şeytan çıkarma yöntemini uygulamıştır. Bu ruhlar Şeytan'ın hizmetindeydi ve ancak Mesih'le karşılaştıklarında ortaya çıkıyorlardı. Ancak diğer ritüellerden farklı olarak İsa onları bir varlıktan başkasına geçirmektense tamamen yok etme gücüne sahipti. Markos İncili'nde sahne şöyle anlatılmaktaydı:

İsa tekneden iner inmez, kötü ruha tutulmuş bir adam lahitlerin arasından çıkıp O'nu karşıladı... Gece gündüz mezarlarda, dağlarda bağırıp duruyor, kendini taşlarla yaralıyordu... Çünkü İsa, “Ey kötü ruh, adamın içinden çık!” demişti. Sonra İsa adama “Adın ne?” diye sordu. “Adım birlik, bu yüzden benden daha çok var” dedi. Onları o bölgeden çıkarmaması için İsa'ya yalvarıp yakardı. Orada, dağın yamacında otlayan büyük bir domuz sürüsü vardı. Kötü ruhlar İsa'ya “Bizi şu domuzlara gönder, onlara girelim” diye yalvardı. İsa'nın izin vermesi üzerine kötü ruhlar adamdan çıkıp domuzların içine girdiler. Yaklaşık iki bin domuzdan oluşan sürü, dik yamaçtan aşağı koşuşarak göle atlayıp boğuldu... Onları duyan halk korktu ve bölgelerinden ayrılması için İsa'ya yalvardı.”²⁹

Bu sahnede sıradışı olan şey (Tanrı'nın Oğlu olma konsepti dışında), bir anlığına rollerin değişmesi ve kalabalığın genellikle kayalıklardan atılması gereken kişi olan günah keçisinden kaçır hale gelmesidir. Ayrıca, ruhların etkisi altındaki varlık, kalabalığın onu maruz bırakacağı kaderi taklit ederek kendi kendini cezalandırmıştır. İsa bir kez daha kalabalıktan kaçmıştır ama elbette sonsuza kadar kaçamayacaktı.

İsa büyük bir istikrarsızlık döneminde Romalılar için siyasi

²⁹ Kutsal Kitap, Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2001, Markos, 4: 5. -yhn.

bir tehdit oluşturmaktaydı. Romalılar onun düşmesini ve alelade bir suçlu gibi çarmıha gerilmesini istiyordu. Hristiyanların çoğu ise Roma İmparatorluğu'nun kendilerine düşman olmasını istemiyordu ve Çile anlatıları suçu Yahudi liderlere atılmaktaydı. Roma iktidarının yerel temsilcisi Pontius Pilatus, Yahudi Konseyi'nin iradesiyle, kendi yargısına rağmen, İsa'yı suçlar biçimde sunulmuştur.

Mesih'in ölümünden sonra, takipçileri kötülüğün çok kısa zamanda yok olacağına inanmıştı. Havarileri onun öğretilerini devam ettirmişti; ama onlar da öldükten sonra bir yığın farklı yorum ortaya çıktı, zira İsa arkasında yazılı hiçbir şey bırakmamıştı. Yine de İsa dünyanın sonunun yaklaşmakta olduğunu dile getirmiş gibiydi. Sonuç olarak, ona inananların pek çoğu İsa'nın yeniden yeryüzüne dönüşünü beklemeye başladı. MS 66-70 yılları arasında Yahudiler bu inançla Romalılara karşı kutsal savaş başlattılar. Mesih yardımcılarına gelmedi ve yenildiler. Ardından başka bir açıklama arayışı içinde birbirlerine cephe aldılar. Ferisiler ve Sadukiler karşılıklı olarak birbirlerini suçladılar, tabii Şeytan da suçlu bulundu.

Mesih'in ölümünden sonraki yüzyıllar Romalıların Hristiyanlara zulmüne tanık oldu.³⁰ Gitgide zayıflayan ve daha fazla tehdide maruz kalan imparatorluk daha da dehşet saçmaya başladı. O dönemde Hristiyanlık küçük bir Yahudi mezhebi olarak görülüyordu. Yakında kopacak Kıyamet'i bekleyerek

³⁰ MS 64 yılında Roma'nın büyük bir kısmını yakan yangının kasıtlı çıkarıldığına inanılıyordu. Bir noktada, suç İmparator Nero'nun üstüne atıldı, ama (Tacitus'un yazdığına göre) o Hristiyan cemaatini suçlamaya odaklandı ve onlara zulme başladı. Söylendiğine göre ilk önce Yahudileri hedef almamasını karısının araya girip engellemesi sağladı. Pek çokları Hristiyanların felaketlerden, özellikle de doğal afetlerden sorumlu olduklarına inandı. Hristiyanlara yönelik şiddet tırmandı. MS 166'da İzmir'de bir piskopos öldürüldü. On bir yıl sonra Lyon'da Hristiyanlara işkence edildi, tutuklanıp mahkemeye çıkarıldılar. İşkenceden sonra çoğu her türlü suçı itiraf etti. Vahşi hayvanlarla dövüşmeye zorlandılar, aslanlar tarafından parçalandılar.

yaşıyorlardı. Belki de bu yüzden başkalarının geleneklerine uymaya çok özen göstermiyorlardı. Ancak birliktelikleri uğursuz bulunmaya ve ritüelleri –özellikle Komünyon– korkutucu sayılmaya başladı. Çocuk ölümleriyle, enestle, kanibalizmle, tanrı diye bir eşeğe ve rahiplerinin cinsel organlarına tapmakla suçlandılar. Aslında bu ithamların tümü oldukça tanındıktır. Sonradan, bizzat Kilise tarafından düşmanlarına, özellikle de Yahudilere karşı kullanılmışlardır. Nihayetinde, konu günahkârlık olduğunda hayal gücümüz nispeten sınırlıdır ve otoriteler şeytanlaştırmak istediklerine karşı aynı suçlama listesiyle ortaya çıkmaktadır.

Günah keçisi olarak Mesih figürüne diğer dinlerde de rastlanır ama bu ilk örneğinden farklı, daha güçlü bir günah keçisidir. Bu tür, başkalarının günahlarını üzerine alır, çünkü bunu yapabilecek gücü vardır. Aztekler’de doğum tanrıçası Tlazolteotl, tıpkı hayvanlar âleminde yuvayı temiz tutmak için yavrularının dışkısını yiyen anneler gibi, ömürleri boyunca bir sefer olmak üzere insanların günahlarını yedi. Hindular’da, tanrılar Süt Okyanusu’nu köpürttüklerinde ortaya çıkan zehri emebilecek tek varlık olan Şiva vardır. Ve bir de Çin’de, koca göbeğini ovarak insanların acılarını kendisine geçiren güler yüzlü Buddha karşımıza çıkar. Bu sırada çehresindeki tebesüm aynı kalır. Tüm bunlar, diğerlerinden daha güçlü, kötülüşü yüklenebilen pozitif figürlerdi. Bu dinsel günah keçileri, mutlak kurbanlar olan günah keçilerinden çok farklıdır.

YAHUDİ GÜNAH KEÇİSİ

Yüzyıllar boyunca, Katolik Kilisesi şeytanlaştırmada payına düşenden çok daha fazlasını yapmıştır. Bu tip meselelerde her zaman olduğu gibi, Hıristiyanlık zayıfken zulüm görmüş, güçlüyken zalim olmuştur. Kilise, düşmanlarını belirlemede gecikmemiştir. Güçlendikçe, Kilise'nin önde gelenleri, insanlığın binlerce yıldır karşılaştığı büyük savaşlar, açlık, salgın gibi tehditlerin hâlâ karanlık ve kötü güçlerden kaynaklandığı illüzyonunu devam ettirmişlerdir. Özellikle 11., 14. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da kasıtlı olarak Şeytan korkusu uyandırılmış ve bu da büyük çaplı cadı katliamlarına neden olmuştur. Aynı zamanda baş edilmesi gereken Müslümanlık, Yahudilik gibi rakip dinler de vardı. Müslümanlarla baş edebilmek için Haçlı Seferleri gerçekleştirilmişti ama aslında bu seferlerin ilk kurbanları Yahudilerdi.

Fâtımî Halifesi el-Hâkim, Hıristiyanlık âlemini son derece öfkeliendirecek şekilde, Konstantin'in Kudüs'teki Kutsal Kabir (Kıyâme) Kilisesi'ni³¹ yıktırmıştı. Kutsal Toprakları tekrar ele geçirme fikri bundan sonra doğmuştur. VII. Gregorius bir Haçlı seferi düzenlemeye kalkışan ilk papa olmuş ama bunu başaramamıştı. II. Urbanus, birliklerine Haçlı seferlerinde ölmenin tövbe ve günah çıkarmayla birlikte onları cennete taşıyacağını vaat ederek daha iyi bir iş çıkarmıştı. (Bu teşvik edici fikir, endüljans sisteminin doğmasına yol açacak ve bu sistemin yozlaşması üzerine de Reform hareketi başlayacaktı.)

³¹ Kutsal Kabir Kilisesi: Yeniden Diriliş Kilisesi olarak da adlandırılır. Kilise birçok Hıristiyana göre İsa'nın çarmıha gerildiği Golgothada, kabrine gömüldüğü alanda olduğu için büyük bir öneme sahiptir. 4. yüzyıldan beri İsa'nın yeniden dirileceği yer olduğuna inanılır.

Haçlılar 1096'da yola koyulmuş ama Urbanus'un planladığı gibi bir başlangıç olmamıştı. Bu Haçlılar'dan bazılarına, yakınlarında Mesih'in katilleri gibi daha acilen savaşılmaması gereken düşmanlar varken, bu kadar uzağa, bilinmeyen bir düşmanla savaşmaya gitmek çok da mantıklı görünmemişti. Haçlılar, bu dini sefere çıkmak için ihtiyaç duydukları parayı temin eden Ren vadisindeki Yahudileri katlettiler. Yahudiler, başarıları ve eğitimleri yüzünden kin topluyor, Hristiyanların gözünde hâlâ Mesih'e yapılan zulmün sorumlusu sayılıyorlardı. 1215'te, Dördüncü Lateran Konsili'nde, Papa III. Innocentius Mesih'in katilleri olarak damgalanmaları için Yahudilere kıyafetlerine sarı bir işleme eklemeleri ve sivri şapka giymeleri emrini verdi. On üçüncü ve on altıncı yüzyıllar arasında Fransa, İtalya, İngiltere, Bohemya ve Germen ülkelerinden sürüldüler. Ancak Fransız Devrimi'nden sonra Fransız vatandaşı sayılabildiler.³²

On beşinci yüzyılda İspanya'da Katolikliği kabul etmeyen Yahudiler Engizisyon tarafından cezalandırılıyordu. Üstelik din değiştirmek bile onların lekeli sayılmalarını engellemiyordu. *Konversolar* olarak bilinen bu kişilere aynı zamanda küçük düşürecek şekilde *marranolar* yani domuzlar da deniyordu. Bu dönemde, ırksal üstünlüğün bir belirtisi olarak kan konsepti ortaya çıktı. Kan antisemitist mitlerin merkezine oturdu. Yahudi erkeklerin kuyrukları olduğuna ve regl gördüklerine inanılıyordu. Kan kaybını telafi etmek için Hristiyan çocukları öldürüp yedikleri iddia ediliyordu. Kan iftirası daha sonra da tekrar tekrar ortaya çıkmıştır.

Yahudiler başka bir dolu olayla ilgili olarak suçlanmıştır, özellikle de Papa IV. Clemens'i Yahudilerin suçlu olmadığına dair resmi bir açıklama yapmaya zorlayan Kara Veba'yla. Yine de Papa onların yerine ne Tanrı'yı ne de günahlarından

³² Katolikler de benzer şekilde eziyet gördü. Örneğin Britanyalı olanların 1728'den 1793'e kadar oy kullanmaları, 1829'a kadar da parlamentoda bulunmaları yasaktı.

dolayı insanları suçlamıştı. Bu, birçok antisemitist saldırıdan sorumlu, hatta Yahudileri suları ve yiyecekleri zehirlemekle dahi suçlayan pek çok kişiye koz vermiş olabilir. Bunun yerine Papa vebayı, aslında geri kalan herkes gibi Kilise'nin bile söylerken tam olarak ne demek istediğini bilmediği bir sebeple, gezegenler arasındaki düzensizlikle açıklamıştı. Bu, Kilise'nin bir azınlığı kötülük nedeni olarak göstermediği nadir örneklerdendir.

En geleneksel yol kâfirleri, cüzzamlıları, homoseksüelleri³³ ya da Yahudiler gibi daha büyük grupları, hatta toplumun yarısını oluşturan kadınları suçlamaktı.

³³ 1260'ta Fransa homoseksüellere karşı yeni cezai uygulamalar getirmişti. Artık kefaretiler vermek yeterli değildi. Onun yerine, ilk suç işlendiğinde zanlının testisleri, ikinci seferinde penisi alınıyor, üçüncü seferindeyse kişi yakılıyordu.

CİNSEL GÜNAH KEÇİSİ

“Ama şimdi kadın kutuyu açtı ve insanlara acı ve bela dağıttı.”

Hesiodos

Ortaçağ ve sonrasındaki cadı avları, zayıf olana haksız yere suç atmanın en çarpıcı ve rahatsız edici örneklerinden biridir. Bunlar Şeytan'ın her aksiliğın ardında saklandığının düşünöldüğü zamanlarda, küçük yerel trajedilerde (bir çocuğun ya da bir çiftlik hayvanın hastalanması ya da ölmesi veya herhangi bir ev kazası) bir suçlu bulma ihtiyacından ortaya çıkmıştı. Dönemin dini istikrarsızlıkları bu tür yargılamalar için çok uygun bir zemin hazırlamaktaydı ve topluluklar otoritelerin de tam desteğini alarak bünyelerindeki en az saygı uyandıran ve ekonomik olarak en değersiz üyelerden temizlenmiş oluyorlardı. Avrupa'ya büyük bir günah keçisi bulma dalgası yayılmış ve bunun sonucunda on binlerce kadın (ve bazı erkekler) cadı olmakla suçlanmış, yakılmış, asılmış ya da boğulmuştu. Büyücölükten duyulan korku yeni bir şey değildi ve bu kadın düşmanlığının gerçek sebebi çok daha derinlerde, ilk mitolojilerde, yaratılış hikâyelerinde yatıyordu.

Eskiler, başlangıçta bir saflık hali içinde var olduğumuza inanıyorlardı, bazıları için bu, kadınsız bir dünya demektir. Yunan mitolojisine göre erkekler tanrılarla yan yana, acısız, hastalıksız, rahat bir yaşam sürüyordu. Kadın, Kutsal Kitap'ta olduğu gibi sonradan düşünölmüş bir şeydi. Pandora, Zeus tarafından, Prometheus tanrılardan ateşi çaldıktan sonra insanları cezalandırmak için yollanmıştı. Prometheus bu yüzden,

her gece yenilenen iç organlarının akbabalar tarafından bütün gün didiklenmesi cezasına da çarptırılmıştı. Pandora, beraberrinde hiçbir zaman açmaması gereken bir kutu getirmişti, ama o bu kutuyu açtı ve böylece tüm kötülükler dünyaya yayıldı! O zamandan beri de insanoglu çalışmaya, yaşlanmaya, zayıflamaya ve sonunda da ölmeye mahkûm edildi. Bu hikâye ilk olarak MÖ 8. yüzyılda Hesiodos tarafından yazıya aktarıldı ve mesajı tüm Yunan mitolojisinde yankı buldu. Erinyeler ve Gorgonlar'dan Skylla ve Kharybdis'e (ki bunlar aslında birer deniz perisiydi), Kirke'ye, Medusa'ya ve Medea'ya kadar. Hepsi de feminen kötülüğe dair bu ilk anlatımı destekliyordu.

Tanrıça Ate karasevdadan olduğu kadar fesat, aldatma ve budalalıktan da sorumluydu. Zeus ve anlaşmazlık tanrıçası Eris'in kızıydı. Ate, davet edilmediği halde Peleus ve Thetis'in düğününe gelerek Truva Savaşı'nı tetiklemekle itham ediliyordu. (Kimi versiyonlarda Paris'in yargısını tetikleyenin Eris olduğu da söylenir.) Burada, Hera, Afrodite ve Athena'yı üzerinde "En Güzele"³⁴ diye yazan bir altın elma için kapışmaya teşvik etmiştir. Tartışma, Zeus'un onları kararı verecek olan bir çobana, Paris'e yollamasına kadar sürdü. Hera, çobana hüküm sürmesi için Asya ve Avrupa'yı; Athena savaşma ve bilgelik yetilerini; Afrodite ise dünyanın en güzel kadını, Menelaos'un karısı Helen'i vaat etti. Paris, bekleneceği gibi Afrodite'i seçip elmayı ona verdi. Ve Helen Paris'e âşık oldu, arkalarından büyük bir trajediyi sürükleyerek Truva'ya kaçtılar.

Ate, ayrıca Akhilleus ve Agamemnon'un tartışmasını da körükleyen isim olarak görülüyordu, Agamemnon onu, Akhilleus'tan aldığı kıza âşık olmasından sorumlu tutmuştu. Euripides konuyla ilgili şunları yazmıştı:

³⁴ Meyveler bu suçlama hikâyelerinde pek yer almazlar. Yukarıdaki örnekte, Cennet Bahçesi'nde ve Persephone'nin yediği nar tanelerinin mevsimleri yaratmasında geçmektedirler... Belki de bugüne kadar insanlardan ya da hayvanlardan ziyade meyveleri suçlamalıydık.

Aldanma, Zeus'un en büyük kızı: uğursuz,
Herkesi aldatan ve kötü yola sokan...
... Karımı benden çaldı.
Benden önce de başkalarını saptırdı.

Tüm bunlarla birlikte, Euripides son oyunlarında kötülüğün ve aptallığın, sadece Ate gibi tanrıçaların ya da başka güçlerin müdahaleleriyle açıklanamayacağını gösterdi. Kötülük içimizde vardı ve onunla yüzleşmek gerekiyordu.

Pandora'dan sonra Truvalı Helen Antik Yunan'daki kadın düşmanlığının odak noktası haline geldi. Bilindiği gibi Truva Savaşı'nda dökülen kanlar için o suçlanmıştı. Savaşı başlatan, Menelaos ve onu destekleyen liderler değil, bizzat Helen'in güzelliği idi. Sonunda kocası, iktidarı için onu geri almak zorunda kalmıştı. (Başka bir versiyonda Zeus'un Helen'i giderek büyüyen ve idaresi zorlaşan insan nüfusunu hafifletecek bir savaş başlatmak için kullandığı anlatılır. Euripides, Helen'le ilgili oyununda, Zeus'un kudretinin dünyayı sayısız insandan kurtaracağını yazar.)

Mitolojinin de gösterdiği gibi, kadın korkusu Yunan toplumunda yaygındı. MÖ 6. yüzyılda Atina'da kadınların yasal statüleri çocuklarıinkiyle aynıydı. (Eski Yahudi kanunlarında da kadın yasal meseleler için makul bir tanık olarak görülüyordu. Incil'lerden üçüne göre İsa'nın dirilişine sadece kadınlar tarafından tanıklık edilmesi ironiktir.) Yunan kadınları çoğu zaman evin kendilerine ayrılan bölümüne çekilir ve herhangi bir eğitim almazlardı. Bir Atinalının bir başka Atinalıyı köle yapması söz konusu değildi fakat bir istisna ile: Bir baba, evlenmeden bekâretini kaybetmiş kızını köle olarak satabiliyordu. Aristoteles'e bakılırsa bir çocuğun sadece erkek olarak doğduğunda tam potansiyeline ulaşabileceği, kızların erkeklerin "sakat" versiyonları olduğu düşünülüyordu. Ona göre kadınlar çocuksu kaldıkları için kelleşmiyorlardı ve ağızlarında

daha az dış vardı, dolayısıyla da erkeklerden aşağı varlıklardı. 20. yüzyıl İngiliz filozoflarından Bertrand Russell konuyla ilgili şöyle der: “Aristoteles arada bir karısının ağzını açmasına izin verseydi böyle bir hatayı asla yapmazdı.” MÖ dördüncü ya da üçüncü yüzyılda, Yunan oyun yazarı Menandros ise şöyle yazmıştı: “Karısına harfleri öğreten biri mahzurlu bir iş yapmaktadır; yılanı biraz daha zehir vermiş olur.”

Yılan elbette Hristiyan yaratılış mitinde de – Cennet Bahçesi’ndeki Âdem ve Havva – önemli bir öğedir. Orada da, bizleri Tanrı’nın lütfundan uzaklaştıran kadının itaatsizliği idi. Havva da Pandora gibi itaat etmemişti: “Yılan beni kandırdı ve ben de yedim.” Böylelikle insanlığın sefalet ve zorluk içerisinde yaşamasına sebep olmuş, bu yüzden de hiçbir zaman affedilmemişlerdi. Yüzyıllar boyunca erkek liderler bu miti – dünyadaki fenalıkların sebebinin kadının itaatsizliği olduğu hikâyesini – ataerkil egemenliklerini haklı çıkarmak için kullandılar. Mezopotamya ve Kelt mitleri, İnsanın Düşüşü, Havva ya da Pandora kadar etkili örnekler olamamış, Yunan ve Hristiyan gelenekleri Batı dünyasında kadının yerini şekillendirmiştir. Bunlar erkeği, kadından bağımsız ve eksiksiz olduğuna inandırmıştır. Hristiyanlık bu fikirde başı çekmiştir. İsa’nın kadınlara yaklaşımı alışılmışın çok daha şefkatli ve saygılı olduğu için yenilikçi ve aydınlatıcı olsa da, Eski Ahit suçlamalar ve kadın düşmanlığıyla doludur. Vaiz Kitabı’nda şöyle yazar: “Giysiden çıkar güve, kadından çıkar kötülük.”³⁵

Bu bizi şaşırtmamalıdır. Sonuçta Hristiyanlık, cinselliğe karşı çok sert tutum gösteren bir dindir. Kilise erkekler tarafından yürütüldüğü için kadınlar hep suçlanmıştır. Bünyesindeki en önemli kadını cinselliği olan bir varlık olarak kabul etmez, bir bakire olarak sunar. Bazılarının sapkınlaşmasına

³⁵ Hristiyanlıkta olduğu gibi, İslamiyette de kutsal metinler erkekler tarafından onlara uyacak şekilde yorumlandı ve kadının toplumdaki statüsü düşürüldü. Kur’an bütün kadınların değil sadece Muhammed’in eşlerinin mertebelerini belli etmek için peçe takmalarını buyurur:

yol açabilse de rahipleri için evlilikten ve cinsellikten geri durmayı talep eder. Doğum kontrolünün, Afrika'da AIDS'in yayılmasını önlediğini daha yeni yeni kabul etmektedir. Bu katı kurallara bağlılık, Aziz Augustinus'un ve ilk dönemden diğer Hristiyan liderlerin metinlerine dayanır. MS 4. yüzyılın fikirleri 2010 yılında yaşayanlara dayatılmaktadır.

Havva, Kutsal Kitap'tan çok bu liderlerin iftirasına uğramıştır. İnsanın düşüşünden, Cennet Bahçesi'nden kovulduğundan o sorumlu tutulmuştur.³⁶ Tertullianus kadınlarla ilgili şöyle der:

Siz şeytanın kapısı-sınız, yasak ağacın mührünü açarsınız; Kutsal Yasa'ya ilk uymayan sizsiniz. Şeytan'ın saldırı-maya gücünün yetmediği erkeği ikna eden sizsiniz. Tanrı'nın sureti olan insanı/erkeği bir çırpıda mahvet-tiniz.

Tertullianus, İsa'nın ölümü için Yahudileri ya da Romalıları değil, kadınları suçlamıştır. Bu suçlamanın sebebi ilk günah teorisidir: İsa dışında ilk günah-tan masun tek insan Bakire Meryem'di. Kadınların onu izlemelerinin hatta onu taklit et-melerinin yolu bekâretten geçmekteydi.

Karşı gelen bir kadını bekâret dahi kurtaramayacaktır. Hypatia, MS 350 ile 370 yılları arasında İskenderiye'de doğ-muştur ve tarihteki en istisnai kadınlardan biridir. O, zamanın-daki filozofları gölgede bırakacak şekilde felsefede, geometri-de ve astronomide –ve bu alanlarda ders vermekte– yetkindi. Karakteriyle de hayranlık uyandırıyor. Rivayete göre, abayı yakan öğrencilerinden biri kendisini ona sunmuş, o da öğ-rencisine tutkusunu yatıştırması için kanlı bir iç çamaşırını

³⁶ Bu bahçe bugünkü Güney Irak'ta, Sümer medeniyetinin eski toprakların-da var olmuş olmalıdır –tabii gerçekse–. MÖ 5500'lerde, bu neolitik yerleşim alanları büyük ölçüde metruk hale gelmişti. Bunun muhtemel neden-lerinden birinin keçilerin aşırı otlaması olduğu düşünülmüştür.

vermişti. Muhitteki Hristiyanlar ona içerlemişlerdi, sahip olduğu kabiliyet ve erdeme rağmen ona kin besliyorlardı. Onu alaşağı etmek için bekledikleri suçlama fırsatını yakalamaları gecikmedi. İskenderiye Piskoposu, Yahudileri evlerinden kovup sinagoglarını kiliseye çevirmeleri için bir çeteyi provoke etmişti. İmparatorluk valisi buna izin vermediğinde halk valiye saldırmakla yetinmeyip, Hypatia'yı da onu Yahudileri desteklemesi için büyülemekle suçladı. Entellektüel ve müzikal yetenekleri cadılığının kesin kanıtları olarak görülüyordu. Piskopos Cyril'in adamlarından birinin liderliğindeki bir çete Hypatia'nın akademisini bastı, onu zorla alıp kiliseye kadar sürükleyerek soydu. Bazı kaynaklara göre kiremitlerle ve istridye kabuklarıyla derisini yüzdüler, vücudunun geri kalanını yaktılar. Katilleri hiçbir zaman yargılanmadı ve vaazıyla onu hedef gösteren Cyril'in Kilise'deki konumu daha da yükseldi. Sonunda da azizler arasında yerini aldı. Bu, Hristiyanlık tarihinin en utanç verici bölümlerinden birisi olarak tarihe geçti. Fakat arkasındaki zihniyet çok da yabancı değildi. Katharlar'ın zulme uğramalarının bir sebebi de³⁷ kadınlara toplumda daha belirgin roller verme "sapkınlıkları"ydı. O dönemde kadınların sahip oldukları tek büyük gücün doğaüstü güçler olduğu kabul ediliyordu.

Beşinci yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar cadılığın var olduğu geniş kitlelerce kabul ediliyordu.³⁸ Modern düşünce

³⁷ Katharlar, Kilise liderlerinin zenginliğine ve aşırılığına da karşıydılar ve daha basit, İsa'nın öğretilerine uygun bir hayatı savunuyorlardı. Onları ikna edebilmek için hatipler gönderildi ama beyhude. Böylece Hristiyanlara karşı bir Haçlı seferi düzenlendi. Haçlılar Beziers'te fırtına gibi esti ve 15.000 kişiyi öldürdü. Askerler, "Kimin kâfir olduğunu nasıl anlayacağız?" diye sorduğunda, papalık elçisi "Hepsini öldürün, Tanrı hangisinin kâfir olduğunu anlayacaktır," diye cevapladı.

³⁸ Bu dönemde, büyüye geniş çapta inanılmaktaydı. Falcılık, iksirler, tılsımlar gibi büyücülük araçları kötü şeyleri önlemek için kullanılıyordu. Hristiyan inancı ile büyücülük arasında birçok çakışan nokta vardı. Bu yüzden Kilise batıl inançları bastırmaya ve yerine kendininkileri koymaya çalışı-

yapısıyla bunu anlamak zor olsa da, bu inanış derinlere kök salmış ve yaygınlaşmıştı. Hiçbir şey şansa olmuyordu ve neredeyse bütün kötülükler cadılıktan biliniyordu. Başa gelen kötü şeyler nadiren Tanrı'nın günahlarımız için gönderdiği bir ceza olarak yorumlanıyordu. Asıl suçlu komşu evdeki cadıydı. Cadılar, Şeytan ile siviller arasında aracı görevi görüyorlardı, adeta kötülüğün rahipleri gibiydiler. Kokuşmuş eylemleri için çokça yardım alıyorlardı. Dünyanın iblislerce istila edildiğine ve sayılarının ahlâksız kadınlar, erkekler ve ölü doğan çocuklarla birlikte arttığına inanılıyordu. Erkek ifritler "incubus", kadın ifritler "succubus" tu. Kendilerini sevimli ya da korkunç yapabiliyorlardı. 15. yüzyılda yaşayan Hollandalı Johann Weyer'e göre sayıları 7.405.926'ydı ve 72 tabura bölünmüşlerdi. Her taburu bir prens ya da yüzbaşı yönetiyordu. Bu şeytanlar teneffüs yoluyla vücuda girebiliyor ve böylece konumlanıp, hastalık ve acıya sebep oluyorlardı.

Büyücülük kolektif bir çalışma gerektiriyordu, cadılar birbirlerinden habersiz büyü yapmıyorlardı, ritüellerle, gece ve Sabbath³⁹ buluşmalarıyla yürütülen bir çalışma ahlâkı söz konusuydu. Cadı avına güç ve ivme kazandıran işte bu genel komplo teorisiydi. Cadı avcıları yabancı bir nefret figürü yerine içlerindeki düşmanı, Şeytan kılığındaki düşmanı arı-

yordu. Rahipler şeytan çıkarıyor, hasta insanları ve hayvanları iyileştiriyorlardı. (Bu her zaman çok karışık, zor bir şey değildi. Bir rahibin sürüden bir hayvanın hastalığıyla ilgilenmesi için çağrıldığı bir vaka düşünelim. Bu hayvanlar genellikle çok sıkışık vaziyette tutuluyor ve kötüleşmeleri kaçınılmaz oluyordu. Ama bilimsel anlamda görece cahilliğin hüküm sürdüğü günlerde hayvanlara büyü yapıldığına inanılmaktaydı. Başarılı bir şeytan çıkarma uygulaması için, etrafı havalandırmak, temizlemek yeterli oluyor, iyileşme süreci başlıyordu.)

³⁹ Sabbath (Witches Sabbath): Burada bahsedilen cadılık ve buna benzer faaliyetlerle uğraşanların gerçekleştirdiği bir buluşmadır. Kaynaklar Ortaçağ'dan 17. yüzyıla ve sonrasına kadar Sabbath hakkında bilgi vermektedir. Musevilerin cumartesiileri uyguladıkları kutsal dinlenme günüyle karıştırılmamalıdır. -yhn

yorlardı. Şeytan'ın insanları doğrudan etki altına alması yasak olduğu için o da bu araçlarla insanların ruhlarını sınıyordu. Dünya cadılardan arındırıldığında kötülüğün azalacağı düşüncesi hâkimdi.

Cadı karşıtı engizisyon üyeleri için cadılığın özünde kadının şehveti vardı ve bu şehvet ilk günahı şiddetlendirmekte, yaygınlaştırmaktaydı. Her Sabbath'ta, cadılar düzenli bir şekilde Şeytan'la buluşup cinsel ilişkiye giriyorlardı. Bu konu her zaman büyük bir merak uyandırmıştı: Şeytan'la olan birliktelik bir erkekle olandan daha mı çok haz veriyordu? Şüpheli cadıların ifadeleri (çoğu zaman işkenceyle konuşturuluyorlardı), özellikle Şeytan'ın cinsel organının tarifi konusunda fazlasıyla korkunçlaşıyordu: Bir katırinkine, bir insanın koluna benzetiliyor, rahatsız edecek kadar soğuk oluşundan bahsediliyordu. (Şeytan hakkında bilinenlerin çoğu işkence yapılarak elde edilmiş ve düzenlenmişti.) Sabbath ayinleri, dörtüol ağızları, göl kenarları gibi yerlerde yapılıyordu ve sonrasında o alan kavruklaşıyordu. Fransa ve İngiltere'de cadılar bu alanlara uçan süpürgelerle, İspanya ve İtalya'da ise favori formu keçi şekline bürünmüş Şeytan'ın sırtında gelirlerdi. Şeytan, Sabbath süresince de keçi formunda kalırdı. Cadılar ve büyücüler yorgunluktan bayılana kadar dans ederler, yeni katılanlar keçiyi kışından öpüp dini inkâr ederek Kutsal Kitap'a tükürürlerdi. Günahlarını sayarlardı ve yeteri kadar günah işlememişlerse Şeytan tarafından azarlanıp bir akreple ya da dikenli çalılarla kırbaçlanırlardı. Daha sonra, Şeytan'ın gaydası eşliğinde kurbağa dansıyla merasim sona ererdi.

Cadıların, her şeyden çok verimliliği hedef aldıklarına inanılırdı, insan doğurganlığı ya da ekin bereketi fark etmiyordu. Üreme, tarih boyunca uzun bir dönem gizemini korumuştur ve bu konudaki başarısızlığa getirilen en popüler açıklama, yaşlı ve çirkin bir kadının, genç ve güzel çiftin arasına girmesi olmuştur. Kocakarı bu işi şaşırtıcı şekillerde yapabilmek-

teydi. Aşağıda yine bahsedilecek olan *Malleus Maleficarum*'a göre cadılar sıklıkla penis çalar ve çaldıkları yirmi otuz kadar penisi bir kuş yuvasına ya da bir kutuya koyarlardı. Buralarda penisler canlı varlıklar gibi hareket edip mısır ve yulaf yerlerdi. Buna kanıt olarak yazarlar şu hikâyeyi gösteriyorlardı: “Anlatılana göre, bir adam penisini kaybedince bir cadıdan onu tekrar eski haline getirmesini rica etmiş. O da, bu dertli adama ağaca çıkmasını ve oradaki yuvadan istediği penisi seçmesini söylemiş. Adam büyük bir tane seçince, cadı, ‘O değil, o bir mahalle papazının’ demiş.” Burada, ruhban sınıfını hedef alan bir şaka, cadı karşıtı propagandanın aracı haline gelmiştir.⁴⁰

On dördüncü yüzyılın başlarına kadar, büyücülük suçlamaları genellikle iktidar için mücadele eden politik gruplar arasında görülüyordu. 1317’de Papa XXII. Ioannes bir Fransız piskoposunu kendisine karşı bir komploda büyücülüğe başvurmakla suçlamış ve yaktırmıştır. Kral II. Edward da politik düşmanlarının ona karşı büyü kullandığını iddia etmişti. Sıradan insanların nadiren bu tür sorunları oluyordu. Ama büyücülük çok kolayca ortaya atılan ve çürütülmesi çok zor olan bir iddiaydı, öyle ki, güç sahibi insanlar düşmanlarını ezmek isteyip de onlara yükleyebilecekleri sağlam bir suç bulamadıklarında bu yola başvuruyorlardı. Temelde politik ve dini sebeplerle, insanları vahşi bir şekilde yargılamak için kullanılan bir bahaneden başka bir şey değildi.

Bunun göze çarpan örneklerinden biri 1234 Stedingen katliamıydı. Stedingen halkı, medeni ve dini özgürlükleriyle

⁴⁰ Yergi şeklinde başlayan ne varsa propaganda olarak yeniden ortaya çıkar. *Sion Liderlerinin Protokolleri*’nde olduğu gibi. Aynı şekilde, kinayeli bir şekilde yazılan şey –Kutsal Kitap’ın çoğu böyledir– ilk anlamıyla okunur; bir şiir gibi okunması gereken şeye yasal bir belge gibi davranılır. Fakat Diarmaid MacCulloch’un dediği gibi: “Kutsal Kitap çokseslidir. Tanrı’ya karşı yükselen öfkeli sesleri de içinde barındırır.” Bu yüzden çok farklı şekillerde yorumlanabilir.

huzur içinde yaşarken kendini Bremen Başpiskoposu'nun ve destekçilerinin tacizleriyle karşı karşıya buldu. Onlardan istenen aşar vergisi gibi vergileri ödemeyi reddettiler ve baskı yapanlara karşı ayaklandılar. Sonunda, Başpiskopos, Papa IX. Gregorius'a yardım için başvurdu. Ama ilk işgal girişimi başarıyla geri püskürtülmüştü. Papa, bunun üzerine Stedingen ahalisini büyücülükle, Şeytan'a tapmakla ve benzeri suçlarla suçlayarak bu günahkârlara karşı bir Haçlı seferi başlattı. Bu amaç uğruna toplanan büyük bir ordu isyankârları yenilgiye uğrattı. Benzer bir süreç (çocuk katli, sodomi vs. suçlamaları) Tapınak Şövalyeleri'ne karşı da işledi. 1307-1313 arasında onların da sonu getirildi. Bu sefer sebep ekonomikti: Fransız kralları Tapınak Şövalyeleri'nin servetine göz dikmişti. On üçüncü yüzyılda dini hareketlerde bir patlama baş göstermişti. Bunlar arasında kasaba kasaba kendilerini kırbaçlayarak dolaşan "Flagellant'lar" gibi tarikatlar da vardı. Bu tür gruplar Kilise'ye karşı ayaklanabildikleri gibi Kilise tarafından sömürülebiliyorlardı da. Bu nedenle ortak bir düşmana her zaman-kinden fazla ihtiyaç vardı.

Vebanın ortaya çıkışı ve Avrupa'ya yayılışı bu duruma ivme kazandırdı. Veba nedeniyle Avrupa'nın en az % 30'u, yani yaklaşık olarak 25 milyon kişi hayatını kaybetti. İlk suçlananlar Yahudiler oldu, birçok Yahudi topluluğu intikam peşindeki kalabalıklar tarafından yok edildi. Müslümanlar ve cüzzamlılar da sorumlu tutuldu. Cadıları suçlama dalgasıysa yeni yeni başlıyordu. Düpedüz ortadan kaldırıldıkları için suçlanacak başka kimse kalmadığından olacak, cadı avı modası hızla yerleşti ve cadılar Katolik Kilisesi'nin kullanışlı günah keçileri listesine girdi. Daha önceleri büyücülük vakaları ve onları takiben davalar olsa da, büyücülük karşıtı sistemli bir kampanya söz konusu olmamıştı. Bunun gerçekleşmesi için Kilise'nin olaya el atması gerekiyordu. 14. yüzyıl, MÖ 5. yüzyıldaki Yunanistan ve MS 3. yüzyıldaki Roma gibi vebalarıyla,

savaşlarıyla, korku ve belirsizliğin hüküm sürdüğü bir felaket yüzyılıydı. Yeni inanışlar, bir zamanlar her şeye kâdir olan Kilise'ye ve onun hakikat anlayışına meydan okuyordu. Alışılmışın dışına çıkmanın vakti değildi, özellikle de bir kadın için. Müteakip birkaç yüzyılda cadı avı furyası serbestçe devam etti. O kadar çok cadılık davası oluyordu ki, diğer suçlar önemsenmemeye başlandı. Otoriteler cadı yaktıkça yakılacak daha da çok cadı buluyorlardı.

Cadı avının öncülüğünü iki Dominiken engizisyoncu yapıyordu: Heinrich Kramer ve Jacob Sprenger. Papa VIII. Innocentius'u büyücülüğün Kilise'ye ve medeniyete getirdiği tehditler konusunda ikna etmiş ve bu sayede ondan neredeyse sınırsız yetki almışlardı. 1484'te Kramer, Almanya'da Ravensburg'da bir soruşturma yürütüyordu. Sekiz kadın, fırtına çıkararak hasadı mahvetmekle, insanlara ve hayvanlara zarar vermekle suçlanıyordu. Sonuç olarak yirmiden fazla cadı kazıkta yakıldı. Bundan sonra Kramer cadı avcılarıyla beraber doğuya gitti ama Innsbruck'ta beklemediği bir tepki aldı. Piskopos, Kramer'in bunamış ve tehlikeli biri olduğunu düşündü ve suçlanan cadıları serbest bıraktı. Bunun üzerine Kramer ve Sprenger, Papa'dan daha da fazla yetki istediler.

Aynı yıl VIII. Innocentius bir bildirgeyle cadı avı mevsimini resmen açtı:

İnsanoğlunun düşmanları olarak, günaha girmekten, en iğrenç suçları işlemekten ve kendi ruhları için ölümcül olabilecek müstehcen bahaneler bulmaktan geri kalmıyorlar... Bu sebeple, karar verdik ve buyuyoruz ki, yukarıda anılan engizisyoncular [Kramer ve Sprenger], hiçbir engel olmaksızın, yanlış olanı düzeltmek, mahkûm etmek ve cezalandırmak için her şekilde yetkilidirler.

Sprenger'in sadece bir yıl içerisinde beş yüzden fazla cadı yak-
tığı iddia edildi. Bunun yanı sıra Bakire Meryem onuruna Holy
Rosary Kardeşliği'ni kurdu. Kramer ile Sprenger en çok da
yazdıkları *Malleus Maleficarum* adlı ("Cadı Çekiçi" olarak da
bilinen) kitapla meşhurdu.⁴¹ Bu kitap bilinen en büyük kadın
düşmanı metinlerden biri olmakla beraber, zamanının en çok
okunan kitaplarından oldu. 1486 yılında basıldı ve tıpkı Kut-
sal Kitap gibi, yeni baskı teknolojilerinden faydalandı. Bunun
sonucu olarak 1523'te Latince on üç farklı edisyonu mevcut-
tu, 1700 yılına kadar da on beş Almanca ve on bir Fransız-
ca baskısı yapılmıştı. Kitabın ana mesajı, başımıza gelen tüm
talihsizliklerin sorumlusunun Şeytan'la işbirliği yapan cadılar
olduğuydu ve onlarla nasıl baş edileceğine dair tavsiyeler de
veriliyordu.

Yazarlar Kutsal Kitap'tan fazlasıyla yararlanıp onun otorite-
sine başvuruyorlardı. Bunların en ünlüsü, Mısır'dan Çıkış ki-
tabından yaptıkları alıntıydı: "Büyücü kadını yaşatmayacaksı-
nız." *Malleus Maleficarum*'daki kadın düşmanlığı gayet açıktı:
Kadın cinsi çabuk kandırılıyordu, dayanıksızdı, şehvet düşkü-
nüydü ve doyumsuzdu. Bir kadın doğuştan yalancı, defolu bir
hayvan, dostluk düşmanı, kaçınılmaz bir ceza, hoş renklerle
süslü doğal bir kötülüktü. Kramer ve Sprenger, insanlara veri-
len zararlar bahanesiyle, büyücülüğü kiliseyle ilgili bir günah
olmaktan çıkarıp kanun önünde gerçek bir suç haline getirdi-
ler. Kitap, cadıların cadı olduklarını kabul etmeyeceklerini ve
bu yüzden onlara işkence yapılması gerektiğini söylüyordu.
"Aklınızda bulunsun ki çoğunlukla inkâr ederler," diyor, "ca-
dılar ağlayamazlar" diye ekliyordu. Davaların sık sık dehşete
düşmüş ve gaddarca muamele edilmiş sanıkların hıçkırıklarıyla
kesildiği göz önünde bulundurulursa, bu iddianın saçmalığı
ortadadır. (O zamanın duruşma salonları kaotik yerlerdi,

⁴¹ Heinrich Kramer, James Sprenger, *Cadı Çekici – Malleus Maleficarum*, Ar-
tes Yayınları, 2018. –yhn.

tanıklıklar ve beyanlar çoğu zaman gürültüden duyulmuyordu.) Duruşma sırasında, maktulün ayakları ve alını, toynak ve boynuz şeklindeki işaretler için dikkatle incelenirdi. Zira cadıların ve büyücülerin keçilerle sıkı bir bağa sahip oldukları iddia edilmekteydi. Vücutlarının diğer bölümleri de yine cadılık emareleri için dikkatle incelenirdi. Vücutta gözlemlenen en ufak bir anormallik bile Şeytan’a bağlılığın kesin kanıtı olarak görülürdü.

Bu davalarda yasal bir savunma neredeyse imkânsızdı. Önceki papalardan II. Paulus, büyücülük şüphesi olduğunda sanıklara suçu itiraf ettirebilmek için işkence yapılmasına izin vermişti. Genel kanı, bu kadar korkunç bir suç için normal kanıt ölçütlerinin uygulanamayacağı yönündeydi. Büyücülük bir *crimen exceptum*’du ve bu suç hakkında kanıt bulmak o kadar zordu ki yasal süreçlerin izlenmesi olanaksızdı. Çivili koltuğa oturtmak ve “başlık takmak” önde gelmek üzere birçok işkence metodu vardı. Bir sanığın ayakları ve bacakları mengeleyle ezilebilir, genital organı yakılabilirdi. Uykudan mahrum bırakılırlardı. Kilise ölüm cezasını kendi uygulamazdı. Bunun yerine, sonraki bölümde yer alacak hayvanlarla ilgili davalarda olduğu gibi, abes bir merhamet isteğiyle suçluları sivil otoritelere devrederlerdi. Cadı davalarının büyük çoğunluğunda da infaz gerçekleşirdi.

Cadı davalarında zanlıların % 80’i kadındı. Bu sadece, ataerkil ve kadın düşmanı bir toplumun sonucu muydu? Birçok açıdan bu sorunun cevabı evettir. Erkeklerin fiziksel, ahlâki ve zihinsel olarak kadınlardan daha güçlü olduğuna inanılıyordu. Kadınların Şeytan’ın kurnazlıklarına daha çabuk kandığı kabul ediliyordu. Havva gibi “günahta ilk sırada” yer almaktaydılar. Çoğunlukla hanesinde erkek olmayan kadınlar suçlanıyordu, yani onları koruyacak bir erkek figürü yoktu. Kadınlar da birbirlerini suçluyordu, tanıklıklar % 30-40 oranında kadınlar tarafından yapılmaktaydı. Neredeyse tüm top-

luluklarda potansiyel cadı niteliğinde kişiler mevcuttu. Bunlar genellikle kırklı-ellili yaşlarda, büyücülükle nam salmış, çocuklarıyla ya da eşleriyle kötü geçinen veya dul kalmış kadınlardı, yani bir açıdan, topluluğun sırtında, finansal desteğe ihtiyacı olan birer yükütlüler.

Büyücülük suçlaması genellikle yabancı birinden değil, bir tanıdıktan gelirdi. Suçlayan kişiler genel olarak üç tipten oluşuyordu: Orta yaşlı kadınlar, yirmili-otuzlu yaşlardaki erkekler ve ergen kızlar. Yani bunlar çoğunlukla hayatlarının çalkantılı bir döneminde olan kişilerdi. 100 haneli bir topluluk, bir cadılık dramının ortaya çıkması için uygun bir zemin teşkil ediyordu. Bu davalar neredeyse daima yerel halkın birbiriyle ilişkisinden kaynaklanıyordu. Önce bir nevi ağız dalaşı olurdu. Ondan sonra bir çocuğun, yetişkinin ya da besi hayvanlarından birinin ölmesi veya hastalanması gibi kötü bir olay yaşanırdu. Bu olayın ardından insanlar belirli birinin aleyhine döner, ortam bulanıklaşır ve iş suçlamaya varırdı. Bir kere birisinin sorumlu olduğuna dair bir söylenti çıktı mı, iddianame düzenlenir ve tanıkların da bulunmasıyla şüpheliye dava açılırdı. Dava sonuçlandığında (şüpheli suçlu bulunduğunda) ve bu tehlikeli insan (en hafif olasılıkla) kovulduğunda büyük bir beraberlik havası yaşanırdu. Düzen tekrar kurulmuş olurdu.

Bu tür münferit vakalar ile cadı avı bambaşka şeylerdi. Cadı avı çılgınlığı tüm Avrupa'da varlığını gösterdi. Bunun için, bölgede büyücülükle ilgili popüler, yasal ve politik bir inanışın olması yeterliydi. İşkencenin yasak olduğu yerlerde büyücülük vakaları nadiren yaşanıyordu. Bu olaylar daha çok, yapısı sebebiyle ahlâki paniğe açık olan, güçlü bir liderliğin ya da birliğin söz konusu olmadığı, cadı avının da bu boşluklarda ortaya çıktığı Kutsal Roma İmparatorluğu'nda sahne aldı. Büyük cadı avlarının birçoğu dini fay hatlarında, inanç ve tarikat kavgalarının yaşandığı yerlerde görülüyordu.

Büyücülükle savaşıma dönemi Papalığın en hareketli dönemiydi. VIII. Innocentius 1485'te Papa oldu ve cadı avını körüklemek için herkes kadar çabaladı. 1488'de Hristiyanlığı büyücülük belasından kurtarmak üzere Avrupa'ya çağrıda bulundu. Her ülkeye, yargı ve ceza yetkisi bulunan engizisyoncular atadı. Papa XXII. Ioannes de büyücülüğe takmış ve 1320 yılında büyücülüğü sapkınlıklar listesine eklemişti. Endişelerini paylaşan piskoposlar atadı ki bunlardan biri, İrlanda'nın Ossory Piskoposu, ilk kez bir kadının Şeytan'la ilişkiye girmekle suçlandığı davayı yürüttü. Lady Alice Kyteler, dördüncü kocasıyla beraber yaşayan varlıklı bir Kilkenny sâkiniydi. Kocasını yakın bir zamanda hastalanmıştı. Lady Alice hem son kocasını zehirlemekle hem de önceki üç kocasını büyücülük vasıtasıyla ortadan kaldırmakla suçlanıyordu. Bu suçlama onun ilk evliliğinden olan oğlunu daha çok sevdiğini düşünen öteki çocuklarından gelmişti. Bahsedilen ölümlerle, servetini büyücülükle yapmakla, Hristiyanlık karşıtı bir tarikata liderlik etmekle, kundak bezleri ve ölü bebeklerin beyinleriyle iksirler yaparak Katoliklere zarar vermekle suçlandı. Hakkında ifade verenlerin çoğu ona borcu olan kimselerdi; Lady Kyteler, infazından bir gece önce İngiltere'ye kaçmayı başardı ama hizmetçisi Petronilla'nın kaderi farklı oldu. Engizisyoncular ona işkence yaptı ve o da çaresizce hanımefendisini (üç siyahi erkek kılığına bürünmüş) Şeytan'la birlikte olurken gördüğünü ve kendisinin de bir arabulucu olduğunu itiraf etti. Petronilla, İrlanda'da cadı olarak yakılan iki kişiden biri oldu.

Reform'dan önceki onyıllarda Katolikler büyücülüğü Protestanlara karşı kullandı. Herhangi bir sapkınlık suçlaması işe yaramadığında büyücülük her zaman iş görüyordu. Zamanla Luteryenler ve Calvinistler de cadılığa Katolikler kadar inanır oldular. (Bir kez daha yargılanan yargılayana dönüştü.) Luther ve Calvin, Roma'yla büyücülük dışında her konuda ağız dalaşına girdi; yalnız büyücülük konusunda hemfikirlerdi. Cadı

avının güçlenmesinde bir etken de, Reformcular ile Karşı Reformcuların yani Protestanlar ile Katoliklerin çekişmesi oldu.

Büyük cadı avları Almanya'da, İsviçre'de, kuzeydoğu Fransa'da ve güney Hollanda'da gerçekleşti. İngiltere, İskoçya, İspanya, Fransa'nın orta ve güney bölgeleri, kuzey İtalya ve İskandinavya salgını daha az hissetti. 1580 ile 1650 yılları arasında cadı avı çılgınlığı doruk noktasına ulaştı. 1610'dan sonraki yirmi yıl en vahim yıllar olarak gösterilebilir. Köylülerin daha komünal bir tarım sistemine geçmesiyle oluşan ekonomik krize eklenen politik ve dinsel hengâme, istikrarsız bir atmosfer yaratmıştı.

Kilise'nin engizisyoncuları, önlerindeki davanın boyutunu ve düşmanın gücünü açığa çıkarmak için kararlıydı. Soruşturmalarında, sanıklardan kaç tane cadı olduğunu öğrenmeye çalışıyorlardı –tıpkı tarihçilerin bugün cadı diye kaç kişinin yakıldığı konusunda bir uzlaşmaya varmaya çalışması gibi–. 1570'te, hesaplamalara göre 15 milyonluk Fransa'da 300.000 cadı vardı. Yani nüfusun % 2'sinin Sabbath törenlerine katıldığı ve kecinin kıcını öptüğü düşünülüyordu. Henri Boguet adındaki bir demonolog ve yargıç o dönemde Avrupa'da 1,8 milyon cadı olduğunu hesaplamıştı.

İnfaz edilen cadıların sayısı da aynı derecede abartılmıştı. Bir ara 9 milyonun üzerinde insanın öldürüldüğü iddia edilmişti. Şimdiyse bu sayının 40.000 ile 50.000 arası olduğu düşünülüyor.⁴² En güvenilir kaynaklara göre, yarısı İskoçya'da olmak üzere Britanya'da öldürülen cadı sayısı 1.000, İsviçre'de 5.000,⁴³ Fransa'da 4.000 ve Almanya'da 20.000 kişidir. Bu ra-

⁴² Diarmaid MacCullough, *A History of Christianity*; John Demos, *The Enemy Within: 2000 Years of Witch-Hunting in the Western World'de*, 50.000 ile 100.000 arasında olduğunu söyler.

⁴³ Harry Lime *The Third Man* (Üçüncü Adam Kim?) filminde İsviçre'nin sıkı-cılığı ve sönüklüğü hakkında yanılıyordu. Guguklu saatin arkasında büyük bir şiddet kapasitesi pusuya yatmış beklemekteydi. 1515 ve 16'da Cenevre'de cadı olduğundan şüphelenilen beş yüz kişi yakılarak öldürüldü.

kamlardan daha fazlası mahkemede yargılanmıştır. Ortalama hüküm giyme oranı % 50 civarındaydı ama Almanya’da bir suçlama neredeyse kesin ölüm demektir. Diğer bölgelerde yargıçlar davalara biraz daha şüpheli yaklaşıyorlardı ama asla yeterince değil.

On altıncı yüzyılda cadılar için yakılan ateşler tüm Fransa’yı sarmıştı. Tipik bir davada, sanığın kocası, Sabbath gecesi olduğu düşünülen tarihte karısının kendisiyle birlikte yatakta olduğunu söylese bile bir işe yaramazdı, kadın kendini alevler içinde bulurdu. 1573’te Gilles Garnier cadı ve kurtadam olmaktan suçlu bulundu. Ormanda karısıyla yaşayan yalnız bir adam olan Gilles, küçük çocukları öldürmekle suçlanıyordu. Kurtların çocuklara saldırdığı birkaç yerel vaka yaşanmıştı ve vakaların bir tanesindeki kurdun Garnier’e benzediği düşünülmüştü. Kazıkta yakılan Garnier, infaz masraflarını ödeme-ye de mahkûm edildi. 1588’de Auvergne’deki başka bir vaka- da, bir avcı ormanda bir kurdun saldırısına uğramıştı. Kurtla savaşmış ve kurdun pençesini koparmıştı. Konuk olduğu eve döndüğünde pençe, parmaklarında yüzükler olan bir kadın eline dönüşmüştü. Ev sahibi bunu karısının eli olarak teşhis etti ve kadın kazıkta yakıldı. İsviçre’de Constance’da, 1487 yılında, zavallı iki yaşlı kadın şiddetli bir fırtınaya sebep olmak suçuyla gerilerek işkence gördü. İşkence altında suçlarını ve hatta daha fazlasını itiraf ettiler. Şeytan’la sık sık buluştuklarını ve ruhlarını ona sattıklarını söylediler. Constance’daki kayıtlarda “yargılandı ve yakıldı” yazmaktadır.

1589’da Paris’te cadıların beraat ettiği nadir bir dava görüldü. Suçlanan on dört kadın aynı zamanda doktor da olan dört müfettiş tarafından çıplakken ayrıntılı bir şekilde incelendi. Cadılığın bir göstergesi olan acıya duyarsızlıklarını test etmek için onlara iğneler batırdılar. İnceleme sonucu onları “zavallı, aptal ve hatta akli olarak dengesiz” buldular. Birçoğu hayata karşı kayıtsızdı; bir iki tanesi ölümü çektikleri acılar-

dan kurtuluş yolu olarak görüyordu.⁴⁴ Bu kadınların cezadan çok tedaviye ihtiyaç duydukları düşünöldü ve alışılmamış bir hoşgöröyle evlerine yollandılar. Bugün olsa bu sözde cadılar psikiyatristler tarafından tedavi edilirlerdi. Olayın özü: Suçlanan kişiler genellikle bir sebeple komşularıyla ters düşmüş, aldatılmış, talihsiz kadınlardı ve geri dönüşü olmayan bir şekilde cadılıkla suçlanmışlardı.

Cadı avları toplumun ezilmiş üyelerinin kendilerini gösterebilmeleri için büyük bir fırsattı. Doğaüstü güçlere sahip olmakla suçlanan kişiler bazen yüksek tabakadan kimselerdi, ama çoğu zaman, eğitimsiz, zeki olmayan, hayal güçleri mantıklarını ele geçirmiş kişiler suçlanırdı.⁴⁵ Bazen suçlamalara kendileri de inanır, sözde sahip oldukları karanlık güçleri düşmanlarına karşı kullanmaya çalışırlardı. Bu, trajediye büyük bir ironi katarak suçlamada bulunanlara büyük fayda sağlıyordu.

Papa ve piskoposları tarafından yönetilen Kilise ve din adamları başlıca cadı avcılarıydı. Yine bazı liderler, bürokratlar ve kendilerini cadı avına adanmış kimseler de onlara yardım ediyordu. Bodinus, on yedinci yüzyılda Almanya’da öne çıkan örneklerden biriydi. “Büyücölükle suçlanan kişi, onu suçlayan kişinin fesatlığı güneş gibi aşikâr olmadığı sürece asla serbest bırakılmamalıdır; çünkü bu suçun kanıtlarını bulmak çok zordur. Alışılmış yöntemlerle bir cadının suçlu bulunması milyonda bir gerçekleşecek bir olaydır,” diyordu. Henri Bogu-

⁴⁴ Charles Mackay, *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds*, s. 503-4 (Charles Mackay, Joseph de la Vega, *Olağanüstü Kitlesel Yanılgılar ve Kalabalığın Çılgınlığı & Karışıklığın Karmaşası*, çev. A. Perşembe, L. Cinemre, Scala Yayıncılık, 2000).

⁴⁵ Kurbanların dağılımı Würzburg’ta 1627’den 1629’a kadar görölen davalardan çıkarılabilir. Bu yıllarda yüz elli yedi kişi yakılarak öldürölmüştür, bunların arasında üç oyuncu, dört hancı, üç konsey üyesi, on dört mahalle papazı, belediye başkanının karısı, eczacının karısı ve kızı, iki koro üyesi ve şehrin en güzel kızı Göbel Babelin de vardı. Zengini de fakiri de aynı şekilde acı çekti ve başıboş 32 kişi de yakılarak öldüröldü.

et kendisini, “St. Claus bölgesindeki cadılar için Büyük Yargıç” olarak tanımlıyordu ve cadı davaları için bir nizamname düzenlemişti. Buna göre alışılmış davalar için kabul edilemez sayılan kanıtlar bu davalarda kullanılabilirdi. Çocuklardan tutun adı kötüye çıkmış kimselere kadar bu davalarda herkesten yararlanılmalıydı.

Baştan söyleyelim ki, cadı avı çılgınlığı İngiltere’de Kıta Avrupası’ndaki vahşiliğiyle tutunamadı. Büyücülük ilk olarak VIII. Henry tarafından 1541 yılında suç ilan edildi fakat Elizabeth tahta çıkana kadar ciddi bir suç olarak görülmedi. Din adamları, sürgünlerinden geri döndüklerinde, Kıta Avrupası’nda sezdikleri büyücülük tehdidinden duydukları endişeyi de getirdiler.⁴⁶ (İngiltere’de cadı avı ile Katoliklik korkusu arasında her zaman bir bağ olmuştur.)

İskoçlar, cadı avını büyük bir coşkuyla benimsediler, şüphelilerin yakılması ile kutlama ziyafetlerini bir araya getirdiler. Kral VI. James takıntılı bir kişiliğe sahipti. Cadıların kendisini öldürmeye çalıştıklarına inanıyordu ve hatta konu üzerine *Daemonology* adında bir kitap bile yazmıştı. Geliniyle beraber Danimarka’dan dönerken az daha boğulduğu bir deniz yolculuğu sonrasında, 1590’da Kuzey Berwick’teki cadı avını başlattı. Kralı öldürmek için düzenlenen bir komplodan çok Edward Lear’ın şiirlerinden birine benzeyen bir hikâye eşliğinde Cellie Duncan suçlandı: Büyücülükle, James’in az kalsın boğulmasına neden olan fırtınayı çıkarmıştı. İşkence altında yaklaşık kırk kişinin adını daha bu işe bulaştırdı. Onlar da sorgulandılar. Hepsi de Kuzey Berwick’te Şeytan’la buluşup, onun büyük

⁴⁶ Marian Exiles [Mary Sürgünleri]: İngiltere ve İrlanda Kraliçesi I. Mary (1515-1588) tahta geçtikten (1553) sonra Protestanları idam ettirdi, diri diri yaktırdı ve onlara karşı katı kurallar uyguladı. Bu sebeple Bloody Mary [Kanlı Mary] olarak tarihe geçti. Onun döneminde Protestanlar Hollanda, İsviçre, Almanya ve hatta Fransa, İtalya ve Polonya’ya kaçmak zorunda kaldılar. Ölümünden sonra tahta Protestan olan üvey kardeşi I. Elizabeth geçince de sürgünden döndüler. -yhn.

düşmanı Kral James'e karşı komplolar düzenlediklerini itiraf ettiler. Buluşmalarını gerçekleştirdikten sonra Şeytan'ın onlara verdiği bir kediyle birlikte bir elek üzerinde denize açıldıklarını söylediler. Denize saldıkları bu yaratık fırtınayı başlatmıştı. Kralın bile inanmakta zorlandığı bunun gibi bir sürü olağandışı suçu itiraf ettiler. Sonunda da suçlu bulunup idam edildiler. Bundan sonra büyücülük çılgınlığı İskoçya'da da % 1 gibi bir beraat oranıyla sık rastlanır hale geldi. Birçokları itiraf etmeyi ve muhtemelen suçlu bulunup öldürülmeyi, bitmek bilmeyen bir işkence sürecine tercih ediyordu. Kurbanlardan biri şöyle demişti: "Ölümü yaşama tercih ederek itiraf ettim..."

James İngiltere tahtına çıktığında halkı onun görkemli işlerinden haberdardı. 1604'te James'in ilk parlamentosunda cadılara karşı bir yasa kabul edildi: Cadılar canlı canlı ve ivedilikle yakılmalıydı. I. Charles döneminde cadı davalarında bir düşüş yaşandı fakat İç Savaş zamanında tekrar bir canlanma oldu. Bu dönemde insanlar yaklaşımakta olan felaketlerden endişelenmekteydi. Birçok kişi Kıyamet'i bekliyordu ve 1645'in Ağustos ayında yaşanan güneş tutulması Dünya'nın sonunun işareti olarak görülmüştü. Genel kanı, Şeytan'ın fazla vaktinin kalmadığını bildiği ve bu sebeple tüm kötü hizmetkârlarını saldırdığı yönündeydi. Gün geçtikçe yeni tarikatlar oluşmaya başlamış, bir kadının başsız bir bebek doğurması, bir kâfirin cesedinin köpekler tarafından çıkarılıp yenmesi ve bir gölün sularının kan kesilmesi gibi türlü türlü garip hikâyeler kulaaktan kulağa yayılmaya başlamıştı.

İşte bu korku ikliminde ortaya çıkmıştı Matthew Hopkins. Sözde Cadı Bulma Uzmanı'ydı ve İngiltere'deki cadı ölümlerinin büyük bir kısmının sorumlusuydu. Kırsal Suffolk'da doğan Hopkins bir bölge papazının oğluydu. Püritendi ve çoğu kaynağa göre tam bir beyefendiydi (geçinmek için kadınları öldüren bir adama göre enteresan bir nam). Geçmiş hakkında bilinenler sınırlıydı. Hukuk danışmanlığı yaptığı söylense de

bunu kanıtlayacak bir bilgiye henüz ulaşılmadı. Söylendiğine göre, Şeytan'la yaptıkları bir görüşmeden bahseden cadıları duyması ve bunu fark eden cadıların onu yok etmek için bir iblis göndermeleri üzerine kendisini cadı avcılığına adamaya karar vermiştir. Essex'te ve Doğu Anglia'da kasaba kasaba genel kaos ortamından ve kanunsuzluktan faydalanarak dolaştı. Bir bölgeye yaklaştığını önceden duyurur ve böylece büyücülükle suçlanmaktan korkan yerel otoritelerin ve toprak sahiplerinin onu iyi karşılamasını sağlardı. Bölgeye kurulduktan sonra yine ateşli bir Püriten olan yardımcısı John Stearne ile birlikte soruşturmalara ve şüphelileri sorgulamaya başladılar.

Hopkins'in ilk kurbanı komşularıyla ters düşen yaşlı bir kadın, Manningtree'den Elizabeth Clarke oldu. Yerel bir terzinin karısı hasta düşünce, kocasının gittiği bir falcı Clarke'ı suçlamıştı. Büyücülük şüpheleri uzun zamandır ortada dolaşmaktaydı. Hopkins, yerel hâkimler tarafından kadının üzerindeki büyücülük iddialarını sorgulamakla görevlendirildi. O dönemde İngiltere'de işkence yasaktı; bu yüzden Hopkins kadın üzerinde uykudan mahrum etme ve yürütme (sanığı kendi hücrelerinde durmadan yürüterek yorma) yöntemini kullandı. Bir şüpheliden Göklerdeki Babamız duasını ezbere okuması istenir ve yapacağı en ufak hata (ki ne kadar yoğun bir stres altında olduklarını tahayyül edersiniz) suç göstergesi sayılırdı. Şüphelinin vücudu Şeytan'ın İşareti'ni bulmak için detaylı bir şekilde incelenirdi. Özellikle de Şeytan'ı ve onun küçük yaratıklarını emzirmek için var olduğu iddia edilen üçüncü meme aranırdı. Bu yaratıklar hayvan kılığında ziyarete gelirlerdi. Şüpheli bir tabureye oturtulup bağlanır ve bu yaratıkların onu ziyaret etmesi beklenirdi. Üzerine konan bir sinek suç delili sayılırdı. Acıya duyarsız olan yerlerini tespit etmek için şüpheliye iğneler ve bıçaklar batırılırdı. Acıya duyarsızlık kesin olarak cadılık emaresiydi.

Üç günlük sorgu sonunda Elizabeth Clarke, Şeytan ile cin-

sel birliktelik dahil birçok konudaki suçlamaları kabul etti. Clarke'ın ağzından başka isimler de alındı. Böylece (arkası gelmeyeceği varsayılarak) İngiltere'nin en büyük cadı davası Chelmsford'da başlamış oldu. Yirmi dokuz kadın ve daha alışılmış başka suçlarla itham edilen birkaç kişi mahkemeye çıkarıldı. Hopkins, getirilen ilk gruba karşı ilk tanık olarak dinlendi, Şeytan'ın küçük yaratıklarının, dağ gelinciği, tavşan ve kurbağa şeklinde dolaştıklarını ve bunlardan bir tanesinin kendi tazısına nasıl saldırdığını anlattı. Şüphelilerin itirafları okundu ve beşi de suçlu bulunup asılarak idama mahkûm edildi.⁴⁷ Yine de bu cadıların suçlu olduğuna herkes inanmamıştı.⁴⁸ Warwick Kontu'nun vekilharcı Arthur Wilson, sadece fakir, sanrılardan mustarip, mutsuz yaşlı kadınlar gördüğünü söylüyordu. Bunlardan biri 84 yaşındaydı ve davadan bir ay sonra, celladı yenmiş olmasına rağmen muhtemelen vebadan öldü.

Hopkins sadece kadınları hedeflemiyordu. Kurbanlarından biri kilise cemaatiyle arası bozuk 80 yaşındaki papaz John Lowes'di. Cemaatin isteği Katolik Lowes yerine bir Püritenin papaz olmasıydı. Tartışmacı kişiliğiyle tanınan papazın cemaat üyelerinden birine tokat attığı bile söyleniyordu. Cemaatten cadılıkla suçlanan birini ben ne kadar cadıysam o da o kadar cadı diyerek savununca bu bir itiraf olarak algılandı. Büyüculük suçundan tutuklandı ve Hopkins tarafından sorgulandı. Kadınlarda olduğu gibi, soyuldu ve vücudunda Şeytan'ın işa-

⁴⁷ Bu itiraflar ve görgü tanıklarının ifadeleri mahkeme görüldükten ancak bir ay sonra yayımlanırdı. (Modern zamanların röntgenci yayıncılıkta tek olduğunu düşünenler şaşıracaktı.) Söylemeye bile gerek yok ki, "Son zamanlardaki cadılara ilişkin çeşitli itirafların, sorgulamaların ve soruşturmaların doğru ve tam bir anlatımı" gibi alt başlıklara sahip bu risaleler oldukça iyi satıyordu.

⁴⁸ Almanya, İtalya ve İngiltere'de Johann Weyer, Pietro d'Apone ve Reginald Scot gibi büyüculüğün varlığını inkâr eden birtakım çatlak sesler de vardı. Fakat I. James gibiler tarafından sapkınlıkla suçlandılar. Büyüculüğün varlığını reddetmek büyüculükten başka bir şey değildi.

reti arandı. Uyumasına izin verilmedi, yorgunluktan bayılana kadar zorla hücresinde yürütüldü ve günler sonunda nihayet bir sanrı halinde yakın zamanda fırtınada denizin dibini boylayan bir gemiyi bir iblis aracılığıyla batırmak dahil bir dizi suçu itiraf etti. Cadı olmakla itham edilen diğer birkaç kişiyle birlikte büyük bir kalabalığın da şahitliğinde asıldı. İddialara göre Lowes asılmasını engelleyecek bir muskaya sahip olmakla övünüyordu; bu sebeple birçok insan bu infazı izlemeye gelmişti.

Darağacı, tercih edilen infaz yöntemiymi. Sanılanın aksine İngiltere’de neredeyse hiçbir cadı yakılmadı. Yakma yöntemi üç kat daha pahalıydı; bu sebeple tutumlu bir şekilde sadece kâfirler için kullanılıyordu.⁴⁹ Ayrıca, daha çok hammadde gerektiriyordu. Mary Lakeland kocasını öldürdüğü için yakıldığında bir kazığa bağlanmış ve etrafına saman ve çalılık getirilmesi gerekmişti. Darağaçları dikip birkaç cadıyı bir arada asmak şüphesiz daha ucuzdu.

Cadı avının iktisadi yönü çok ilginç ve açıklayıcıydı. Hopkins Aldeburgh’a gittiğinde, tüm süreç, dava dahil 40 sterline mal olmuştu. Kasabanın yıllık bütçesinin yedide biri demekti bu. Marangoz darağacı için 1 sterlin, cellat 11 şilin alıyordu. Hopkins ise her karar için 20 şilin kazanıyordu. Yani, şüpheliyi suçlu bulmak finansal olarak da yarar sağlıyordu. Hopkins’in rekoru bir günde 19 cadı astırmış olmasıydı. Masrafları sebebiyle ücretinden memnun değildi, çabaları karşılığında daha fazlasını hak ettiğini düşünüyordu. Ne var ki 20 şilin bir işçinin ya da bir piyadenin aylık maaşıydı. Davalar pahalıydı. Bir davacının son derece kendinden emin veya çok kızgın ve korkmuş olması gerekiyordu. Bir yargıcın asistanıyla beraber aylık cadı avı yapmasının bedeli 130 sterlindi (bugünün parasıyla 100.000 sterlinden fazla). Bu tutar Katoliklerin ve Kral

⁴⁹ Fakat İskoçlar o kadar tutumlu değillerdi ve yakmak en çok tercih ettikleri infaz yöntemiydi.

tarafhtarlarının sağladığı fonlarla bölge komitesi tarafından ödeniyordu.

Maliyet olarak en etkin yöntemlerin başında cadıları suda boğma geliyordu ve bu yöntem oldukça eskiydi.⁵⁰ Onları “yüzdürmek” sözde yasadışıydı ama Kral James bunu vaftizi kabul etmeyenleri teşhis etmenin bir yolu olarak görüyordu. şüphelinin sol başparmağı saç ayak başparmağına, saç başparmağı da sol ayak başparmağına bağlanırdı. Sonra, şüpheli bir battaniyeyle örtülür ve bir halat vasıtasıyla bir nehre ya da gle bırakılırdı. Eğer batar ve boğulursa bu onun masum olduğunu gösterirdi. Eğer su yüzeyinde kalırsa şüpheli suçlu olurdu. şüpheliler genel olarak içlerinde hava barındıran ve böylece suya batmamalarını sağlayan kıyafetlerle kat kat giydirilerek suya bırakılırlardı. ırpınmak ve derin nefes almak da işe yarıyordu. Su yüzünde kalmak, efendileri şeytan’ın onları kurtardığı anlamına geliyordu.

Hopkins, cadı avı sebebiyle bazı kişilerin saldırısına uğramıştı. Kendisini *The Discovery of Witches* (Cadıların Keşfedilmesi) adlı risaleyle savundu. Hiçbir zaman 20 şilinden fazla bir ücret almadığını iddia ediyordu ki bu doğru değildi. İnsanlar cadı avcılarının ülkeyi kazıklamaktan başka bir şey yapmadıklarını düşünüyordu. Hopkins 1647’de vebadan öldü. lmnn, kendisinin de bir sürü insana yaptığı gibi, öfkeli bir kalabalık tarafından “yüzdürülerek” gerçekleştiği de söyleniyordu. Bu bir temenni idi. Onun ölümünden sonra asistanı

⁵⁰ Cadı olduğundan şüphelenilen kişilerin yzdrlmesiyle ilgili eski bir örnek verilebilir. M on sekizinci yüzyılda Hammurabi Yasaları’na göre “Eğer bir adam bir başkasına büyü yapmışsa ve mesele hakkında bir karara varılamıyorsa, büyü yapılan kişi kutsal nehre götürülüp suya batırılmalıdır. Eğer kutsal nehir onu kabul ederse ve kişi boğulursa, büyü yapan kişi onun evinin sahibi olur. Eğer kutsal nehir onun masum olduğunu söyler ve kişi saç salim çıkarsa, büyü yapan kişiye ölüm cezası verilir. Suya daldırılan kişi de ona büyü yapan kişinin evinin mülkiyetini alır.” Nehirler genellikle insanları arındırma yolu olarak kullanılırdı, ama onları yıkayıp temizlemek için, boğmak için değil.

Stearne, kurbanların aileleri tarafından suçlamaları reddetmek ve zararların karşılanması için açılacak davalardan korktu. İkili, veba ve savaş sonrası sarsıntı sebebiyle herkesin fakirlik ve kargaşa içinde yaşadığı bir dönemde, yaptıkları işle hatırı sayılır bir servete sahip olmuşlardı.

Maalesef, Hopkins'ın ölümü İngiltere'de cadı davalarını sonlandırmadı. Davalar aynı boyutta olmamakla beraber devam etti. Avrupa Aydınlanma Çağı'nın yaklaşmasıyla bazı hükümdarlar cadıların boğulmasına ve yakılmasına karşı çıktılar. Brunswick Dükü, bu tür sorgulama ve davaların tehlikesini, şüphelilerin nasıl "doğru" itiraflar yapmaya yönlendirildiğini gördü. Bunu büyük cadı avcısı iki Cizvit önünde ispatladı. Aydınlanma aynı zamanda organize dine de muhalefet etti, onu entellektüel açıdan kusurlu ve toplumu manipüle edici görüp reddetti. Sonuç olarak cadı avı çok daha düşük bir seviyede, otoritelerden destek alamayarak sürdü, vakalar da devam etti. 1760'da Leicestershire'da iki yaşlı kadın birbirlerini büyücülükle suçladılar. İkisi de aynı anda yüzdürüldüler. Bir tanesi battı, diğeri kısa bir süre su üstünde kalmayı başarinca oradaki kalabalık tarafından çıkarıldı ve diğer cadıların isimlerini vermeye zorlandı. Fakat bir müddet sonra kalabalık bu dava sürecinden yoruldu ve liderlerine karşı gelmeye başladı. Toplum yavaş yavaş sağduyulu olmaya ve bu çılgınlıktan sıkılmaya başlıyordu. Charles Mackay'ın ünlü sözünde dediği gibi: "Haklı olarak insanların sürü mantığıyla düşündüğü söylenmiştir. İnsanların, sürü halinde delirdikleri de fark edilecektir, sonra yavaşça, bir bir kendilerine gelirler."

Amerika'da ise durum farklıydı. Atlantik üzerinden göç on yedinci yüzyılın başlarındaki cadı avı çılgınlığına denk gelince, bu delilik de Amerika'ya sıçramış oldu. Yeni bir hayat için evlerini terk edip Amerika'ya gidenlerin birçoğunun kendi çevrelerinde farklı kişiler olarak görülüp şüphe uyandırmış ve cadı olmakla suçlanmış kişiler olması çok muhtemel bir

durumdu. (Yunus Peygamber gibi gemiye ve mürettebatına uğursuzluk getirdiği gerekçesiyle yolculuk sırasında asılan cadılara dair hikâyeler mevcuttur.) Belki de Birleşik Devletler, hayalini kurdukları hayatı yaşamak için evlerini terk etmiş bu potansiyel günah keçilerinin attığı temeller üzerine kurulmuştu. Ne olursa olsun, kendilerince cadı takibine devam ettiler. 1650'ler, New England'da cadı avı açısından hararetli bir dönemdi. Katherine Harrison, Connecticut'lı falcı bir anne, Sabbath'a uymamak, yalancılık ve "İngiliz ordusunu takip etmek" yani anlaşılan fahişelik gibi günahlarla suçlanmıştı. Pek çok yasal davanın ve üç büyücülük davasının sanığı olmuştu. Gilbert büyücülük davasında, Gilbert Hanım'ın Henry Stiles'in ölümüne sebep olmak suçundan asılmasına karar verilmişti. Olayın başka bir adamın silahından çıkan kaza kurşunuyla gerçekleştiği bariz olmasına rağmen, bu talihsizliğin arkasında kadının olduğuna kanaat getirilmişti. Henry Stiles'in Gilbertlar'a borcu vardı ve bu borç ancak Stiles öldükten ve kişisel varlığı satıldıktan sonra ödenmişti. Ama bir şeylerde terslik olduğu hissi devam etti. Bu ölüm sadece bir kaza olamazdı.

Birkaç on yıl sonra yaşanan Salem davaları, okyanus ötesindeki cadı avının tam ve korkunç örneğiydi. Her şey 1691'de iki genç kızın garip davranışlarıyla başladı. Bu ikiliye iki kişi daha katıldı. Garip hastalık nöbetleri geçiren grubun cadılar tarafından ele geçirildiği kasaba için aşikâr olmuştu. Cadıların ortaya çıkarılması maksadıyla çeşitli insanlar sorgulandı. Sorgulananlar arasındaki erkekler şüpheli kadınların kocalarıydı. Sonunda toplum paramparça oldu. Yirmi kişi idam edildi, yüzden fazla insan hapse atıldı ve çok daha fazlası şüpheli konumuna düştü. Bunların beşte dördü kadındı ve erkeklerin yarısı şüphelilerin kocaları ya da oğullarıydı. Yine de hüküm giyme oranı Avrupa'dakinden çok daha düşüktü. Ironik olarak, bu çılgınlık sona erdiğinde büyücülüğün değil bizzat bu dava sü-

recinin Şeytan'ın işi olduğu düşünöldü. Toplumu paramparça etmiş, insanları, kendi kötölüklerinin kanıtlarını arama, bunları açığa çıkarma ve cezalandırma derdine düşürüp mahvetmişti. (Buna inanmak için hatırı sayılır derecede zihinsel ve ahlâki bir kıvraklığın gerektiği ortada.) Alternatif olarak cadı davaları Tanrı'nın insanlığa bir cezası olarak da göröldü. Elaine Showalter bu konuda şunları yazmıştır: "Tarihsel olarak cadı avı kısa süren bir olaydı. Topluluklar, cadı davalarının iddia edilen suçlardan daha kötü olduklarına karar verdiler. Suçlayacak marjinal kurban kalmadı ve suçlayanların fesatlığını ve sahtekârlığını fark ettiler." Salem davalarının kötü şöhetinin sebebi kısmen Arthur Miller'ın oyunudur. *Cadı Kazanı* isimli eser, McCarthy dönemindeki anti-komünist cadı avının bir yankısı gibidir. Oyun notlarında Miller, bazılarının cadı avını aslında "kendi günahlarını ve suçlarını, başkalarının üzerine yıkmak yoluyla dile getirme fırsatı" olarak gördüğünü yazmıştır. İnsanlar böylece "uzun süre içlerinde tuttukları nefreti" ifade edebiliyorlardı. Cadı avının toplumsal, politik ve ekonomik gerekçeleri vardı ama büyümesinin altında "bu insanları günahlarından arındıracak ritüellerin olmaması yatıyordu."

GERÇEK GÜNAH KEÇİSİ

İnsan zekâsının enikonu ziyan edildiği bir olay varsa o da hayvanların mahkemeye çıkarılmasıdır. Hayvanlar sıklıkla kurban edilmekte ve günahı uzaklaştırmak için türlü şekillerde kullanılmaktaydı. Örneğin, Yahudi Kefaret Günü'nde Tyndale'in günah keçisinde olduğu gibi. Fakat bizzat hayvanların başa gelen felaketler için suçlandığı, kefareti kurbanı olmaktan çıkıp göstermelik suçlu ilan edildiği olaylar da vardı. Böylece kendilerini, ciddi bir yargılama sürecinden çok panayır ortamını hatırlatan mahkemelerde, sanık kürsüsünde, hiçbir şekilde anlamadıkları bir dolu suçla yargılanırken buldular.

İki türlü mahkeme vardı. Birincisi daha çok bizim ceza mahkemelerimiz gibiydi ve tek bir hayvan belli bir suçla yargılanıyordu. Bunlar eskiden olduğu gibi şimdi de değişik şekillerde sürmektedir. (Küçük çocuklara saldıran köpeklerin, genellikle küçük gazetelerde yapılan şiddet karşıtı kampanyaların ardından, hiç bilmesek daha iyi olacak türden törenlerle öldürülmesi gibi.) Atlar, köpekler ve besi hayvanları gibi insanların hizmetindeki evcil hayvanlar, mahkemelerde yargılanabilir, her an kendilerini sanık kürsüsünde bulabilirlerdi. Onlara da insanlarla aynı yasal statü verilmişti. Tüm evcil hayvanların, evde işlenmiş her türlü suçta suç ortağı olarak muamele görmesi gerektiğini söyleyen eski bir Alman yasası vardı. Bazı insanları, yeni inşa edilen bir evin altına hırsızlardan korunmak için ölmüş bir hırsızın parmaklarını gömmeye kadar iten batıl inançların olduğu bir dönemdi bu. Hatta o dönemler göz önüne alındığında bile pek inanılası olmayan,

itiraf ettirme amacıyla hayvanlara işkence yapıldığına dair hikâyeler de mevcuttur. Böyle bir şey, gerçekten ifade almak için değil, yasada yazılanlara harfiyen uymak için yapılmış olabilir.

Cinayetle suçlanan bir hayvan, aynı bir insan gibi infaz edilebilirdi.⁵¹ 1386'da Falaise'de, bir dişi domuz, yüzünü ve kollarını parçalayarak bir çocuğu öldürmekle suçlandı. Domuz “mengeneden geçirilip” tıpkı kurbanına olduğu gibi kafasından ve ön bacaklarından sakat bırakılma cezasına çarptırıldı. Sonrasında insan kıyafetleri giydirilerek şehir meydanında infaz edildi. Şehir kilisesinde bu olayı anlatan bir resim de bulunmaktaydı ama 1820'de üzeri boyandı. Bugün elimizde bize insan adaletinin bu dönüm noktasını hatırlatmak üzere sadece bir gravür bulunmaktadır. 1463'te Amiens'de, 1557'de Saint-Quentin'de ya da 1266'da Paris'te olduğu gibi, küçük çocukları yemekle suçlanarak mahkemeye çıkarılmış ve canlı canlı gömülme veya halkın önünde yakılma cezası verilmiş başka domuzlara ait davalar da vardır.

Bu grotesk tiyatrolar bir şekilde toplumun adalet için suzluğunu gidermeyi amaçlıyordu. Fakat hayvanların, kendi türlerinden bir canlının öldürülüşünü ve teşhir edilen cesedini görerek şiddetten cayabileceğini savunan sıradışı bir fikir de vardı. Afrika'da aslanların şehirlere yakın yerlerde çarmlıha gerildiklerini aktaran, Papa VII. Clement'in elçisi Hieronymus Rorarius da buna inananlar arasındaydı ama bu pek muhtemel değildir zira Hıristiyanlığa özgü iki ölüm şeklinin bir birleşimi gibidir. Almanya'da kurtların darağacında asıldığı zamanlar oldu. Çok daha geç bir tarihte Amerikalı bir çiftçi, tavuklarını korumak için ölü bir şahini asacaktı, tıpkı modern çiftçilerin kargalara ve diğer leş yiyici kuşlara yaptığı gibi.

⁵¹ Bu durum Kutsal Kitap'a referansla temellendirilir. Mısır'dan Çıkış (21: 28) kitabında denir ki: “Eğer bir boğa bir erkeği ya da kadını boynuzuyla vurup öldürürse, kesinlikle taşlanacak ve eti yenmeyecektir. Boğanın sahibi ise suçsuz sayılacaktır.”

Tüm bunlar şeytanların hayvanlarda vücut bulduğuna inanılan bir dönemdeydi, dolayısıyla mahkemeler hayvanları büyücülükle de suçladı. 1474'te Bâle'de yaşlı bir horoz sanık kürsüsüne çıkarıldı ve yumurtlamakla suçlandı. İddiaya göre Şeytan, cadıları ve cinleri harekete geçirerek onu yumurtlatmıştı ve yumurtalardan insanlığa zulmedecek basilisk gibi yeni yaratıklar doğacaktı. (Bir horozun yumurtasının büyü güçleri olduğuna inanılıyordu, öyle ki, bir büyücü bu yumurtayı felsefe taşına bile tercih ederdi.) Savunma, yumurtlamanın gerçekleştiğini reddetmedi, sadece kötü bir amaçları olmadığını belirtti. Yumurtlamak istemsiz gerçekleşen bir eylemdi, bu yüzden de yasada cezası yoktu. Savunma, iddia makamından Şeytan'ın bir hayvanla anlaşma yaptığı tek bir olay olsun örnek verilmesini talep etti. Onlar da Gerasa domuzu vakasını örnek gösterdiler ve durum lehlerine döndü. Sonuçta horoz suçlu bulundu ve kuş kılığına girmiş bir büyücü olduğu gerekçesiyle ölüm cezasına mahkûm edildi. O ve yumurta kazığa bağlanarak yakıldı.

Sanki bu suçlamalar yeterli değilmiş gibi, hayvanlar kendilerine karşı işlenmiş bir suç yüzünden de cezalandırılabilirdi. Genellikle, bir adam hayvanla ilişkiye girmekle suçlanıyorsa, hem o hem de ilişkiye girdiği hayvan yakılabilirdi. Bu tür bir dava 1546'da Paris'te, âşıklar şehri şöhretini kanıtlarcasına, bir inekle cinsel ilişkiye giren adamın, hayvanla beraber asılması ve sonra yakılmasıyla yaşandı. Aynı mahkeme, sekiz sene önce, bir adam ve bir dişi domuzu mahkûm etmişti. 1662'de New Haven'da, altmış yaşında bir adam, bir inek, iki düve, iki dişi domuz ve üç koyunla cinsel ilişkiye girmekten infaz edilmişti. Bu hikâye, "The Twelve Days of Christmas" adlı çocuk tekerlemesiyle ölümsüzleşti. Bu adamın aynı zamanda büyük bir köpek sevicisi olduğu ve yeni deneyimlere geçmeden önce, henüz on yaşındayken onlarla cinsel ilişkiye girmeye başladığı iddia ediliyordu. Ama suçları insanların işlemesi hayvanla-

rı işkencecileriyle aynı kaderleri paylaşmaktan kurtaramadı. Bu davalardan sonra suçlu taraf hayvan sahibinin kayıplarını telafi ederdi. Aslında bu Kutsal Kitap'tan, Mısır'dan Çıkış ve Levililer bölümlerinden gelen bir yasaydı. Bu arada, cesetleri yakılırken, adamın bedeni hayvanının altına yerleştirilmeliydi. Misyoner pozisyonu Hristiyan Kilisesi'nin her zaman tercih ettiği bir cinsel pozisyon değildi.

Mantığın en azından Fransa'ya yavaş yavaş geri dönmüş olduğunu gözlemlemek hoştur. 1750'de, Jacques Ferron adlı bir adam, dişi bir eşekle suçüstü yakalanmış ve ölüme mahkûm edilmiş, fakat eşeğin gitmesine izin verilmişti. Eşek şiddet kurbanı olarak tanımlanmış ve gönüllü olmadığı söylenmiş, yerel manastırın başrahibesi dahil pek çok kişi de eşeğin ne kadar iyi huylu olduğuna şahitlik etmişti.

Kasıtsız failleri mahkemeye çıkaran sadece Fransızlar değildi. Diğerleri de benzer şeyler uyguladı. Örneğin, hayattayken işledikleri suçlar yüzünden cesetleri yargılayanlar oldu. 1888'de Şangay'da, Çinli bir tuz kaçakçısı, bir süre önce ölmüş olmasına rağmen yargılandı ve kafası kesildi. Daha batıya gelsek VI. Stephanus 896'da Papa seçilince, yaptığı ilk işlerden biri, kendinden önceki Papa Formosus'u mezardan çıkartıp, yasalara aykırı davranmaktan ve papalığın onurunu zedelemekten yargılamak oldu. Bu sekiz aylık ceset üzerinde tüm yasal formaliteler uygulandı, papaya özgü görkemli kıyafetleri giydirildi. Her halükârda suçlu bulunacak olmasına rağmen onu savunması için bir diyakoz görevlendirildi. Merhum eski papa suçlu bulununca, takdiste kullandığı üç parmağı kesildi ve kıyafetleri çıkarıldı, sonra sürüklenerek Tiber Nehri'ne atıldı. Aylar sonra, Stephanus'un kendisi cezaevinde boğduruldu ve Formosus'un cesedinin çürüyen kalıntıları mezarına geri yerleştirildi.

Bu suçlu bulma takıntısı nesnelere kadar gitti. 1591'de Rusya'nın Ugliç şehrinde, bir prens suikasta uğradıktan son-

ra, isyanın işareti olarak çan çalındı. Bu suç yüzünden çan, Sibirya'ya sürgüne gönderilen insanların kaderini paylaştı. 1892'ye kadar çan affedilmedi ve Ugliç'e geri gönderilmedi.

Antik Yunan'da da bir insanın ölümüne sebep olan nesnelerin suçlandığı görülmüştü. Mesela, bir adamın üzerine düşen bir heykel veya bir katilin cinayet sırasında kullandığı kılıç, kamu önünde suçlanabilir ve şehir sınırlarının dışına çıkartılabilirdi. Platon bu tür davalar için bir yasa hazırladı. Bir hayvan veya cansız bir obje –tanrılardan birinin savurduğu bir yıldırım olmadığı sürece– bir adamı öldürdüğünde cezalandırılmalı ve şehir sınırlarının dışına sürülmeliydi. Bunlar daha sonraki trajedileri önlemenin bir yolu olmaktan çok, bir trajedi duygusu uyandırmak için yapılan törenlerdi. (Oysa toplum, herkesin ortasında bir domuza işkence yaparak, onun türdeşlerine de açık bir mesaj gönderiyordu.) Yunanlar ve Ortaçağ Avrupalıları, hukuksuz bir dünyada yaşadıklarından korkmuşlar ve bu tür ritüelleri felaketlerle başa çıkmanın ve o rahatsız edici, ezeli ve ebedi soruyu yanıtlamanın bir yolu olarak görmüşlerdi: “Eğer Tanrı varsa, neden böyle şeylerin olmasına izin veriyor?” Yunanlar, bir cinayetin bedeli ödenmezse intikam ve ceza tanrıçaları Erinyes'in ülkeye kıran getireceğine inanıyordu. Suçun bir adam ya da bir hayvan tarafından işlenmiş olması fark etmiyordu, durum buydu.

Bu tür davalar, kefaret arayışını olduğu kadar, açıklanamaz nitelikte birtakım korkunç olayları suç sayarak evrene bir anlam katma çabasını da yansıtıyordu. Ne var ki, bir sanık işlediği fiilin yasalara aykırı olduğunu bilmediği sürece teknik olarak suç işlemiş sayılamazdı. İşte bu hayvan davalarının sarpasardığı noktaydı. (En azından bilim hayvanların zekâsına ilişkin algımızı tümüyle altüst edene kadar). Toplum günahkârlıkla ve kötülükle başa çıkabilirdi, bunun için uygun bir sistemi de vardı, fakat gelişigüzel sıkıntılarla karşılaştığında zorlanıyordu. Ve bu rasgele sıkıntılar çok farklı şekillerde geliveriyordu.

İnsanların hayvanlara açtıkları davalar dini nitelikte olma eğilimindeydi fakat bütün bir hayvan sürüsü sorumluy-
sa işe Kilise de karışırdı. Böcekler ve kemirgenler, evcil hay-
vanlar gibi insan kontrolünde olmadığından farklı muamele
görür ve doğaüstü güçlere yani rahiplerin yardımına ihtiyaç
duyulurdu. Bu sebeple, ekinleri böcekler veya diğer zararlılar
tarafından talan edilen çiftçiler, bu belayla baş etmek için köy
papazının yardımına başvururdu.

Bu yardım türlü şekillerde olurdu. En başta, Kilise “meta-
fiziksel yardım” sağlamak için, litrelerce kutsanmış suyla ve
dualarla bu yaratıkları kovmaya çalışırdı. Bavyera’da Füssen
şehri Aziz Magnus’un piskoposluk esasına sahipti ve bu asa
İsviçre’nin birçok kesiminde farelerin, sıçanların ve her türlü
haşerenin istilasından korunmak için ayinler eşliğinde yük-
sekte tutularak gezdirilirdi. Ancak bu işlerde birçok şey ters
gidebilir, müdahaleler her zaman başarılı olamayabilirdi. Ha-
şereleri uzaklaştıracak kutsal sözler söylenirken rahiplerin ke-
limenin tam anlamıyla kusursuz olmaları gerekmekteydi. En
ufak bir bocalama veya hata tüm olayı mahvedebilirdi. (İşte
burada ritüelin önemini görüyoruz. Bu hassasiyet, ritüel işe
yaramadığında bir açıklama getirebilmek için gerekiyordu. Ri-
tüel gerçekleştirilirken bir şeyler yanlış gitmiş olmalıydı ki
tüm metafiziksel yardım konsepti kusurlu görünmesin.) Eğer
cemaat aşar vergilerini zamanında ve gerektiği gibi ödemediy-
se, büyüler yine işe yaramayabilirdi. Keza her zamanki gibi
günahkârlık da bir sebep olabilirdi. Felaketlere yol açan, elit-
lerinkinden ziyade, daima halkın günahları olurdu. (Bir lide-
rin, kendi günahları yüzünden halkının başına bir felaket gel-
diğini dile getirdiği bir örnek aradım ama nafile.)

Başvurulabilecek daha bir yığın uçuk yöntem vardı. Bun-
lardan biri de aforoz etmektir. Bu şekilde belaları kovan aziz-
lere dair birçok hikâye vardır. Aziz Bernard’ın bir sinek sü-
rüsünü Foigny Manastır Kilisesi’nin cemaatini rahatsız ettiği

gerekçesiyle aforoz ettiği söylenir. Sinek sürüsü hemen ertesi gün, bir anda yere düşerek ölmüştü. Reims'deki St. Thierry Manastırı'nın başrahibi "tüm cesetleri" kürekle temizlediklerini anlatmıştır. Hayal gücünden yoksun daha seküler bir açıklama o gece yaşanan şiddetli dondan bahseder. Aziz Eldrad yılanlara Briançon vadisini terk etmelerini buyurmuştu, tıpkı Aziz Patrick'in onları İrlanda'dan kovması gibi. Belki de Tanrı'nın yarattığı varlıklardan sadece yılanın hiçbir hakkı yoktu, zira insanın Cennet'ten kovulmasından sorumlu tutuluyordu. On altıncı yüzyılda da, *terones* olarak bilinen dev deniz yaratığı, balıkçıların ağlarına takılıp parçaladığı için aforoz edilmişti.

Aforoza genel olarak daha ciddi olaylarda başvuruluyordu. 1338'de Tirol'de, bir çekirge sürüsü ekinleri mahvetmeye başladı. Üstelik çoğalıyor ve gitmeye pek de niyetli görünmüyorlardı. Genellikle, çekirgeler ne varsa silip süpürdükten sonra bölgeyi terk eder ve orada yaşayanları açlıkla baş başa bırakırdı. Bu seferkinde, çekirgelere karşı yakınlardaki Kaltern kilise mahkemesinde bir dava açıldı. Rahip, sürüyü "Mukaddes Teslis, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" adına aforoz etti. Dokuzuncu yüzyılda, Roma bölgesi yine bir çekirge sürüsü belasına yakalandı. Onları yok edebilene ödül verileceği duyuruldu ama köylülerin her türlü çabasına rağmen hayatta kalmayı başardılar. Papa VI. Stephanus bol miktarda kutsal suyu bölgeye serptirdi ve elbette bu işe yaradı. Mantova ve Lombardiya'da da "parmak kadar, koca kafalı, gövdeleri pislikle dolu, öldürdüklerinde havaya leş yiyicilerin ve etçil hayvanların bile dayanamadığı bir koku yayan" çekirgelerle benzer olaylar yaşandı. Tataristan'daki bir olayda ise, çekirgelerin güneşi perdelediği ve yeryüzünde bir katman oluşturdıkları ileri sürülmüştü.

Genel olarak, hayvanları herhangi bir yargı süreci olmaksızın uzaklaştırmak hoş karşılanmıyordu. Bu yüzden, rahip-

ler ve tören alayı işe yaramadığında (tabii ki birtakım insan hataları yüzünden), olay mahkemeye götürülürdü. Bunlar bireysel hayvan mahkemelerinden oldukça farklıydı. Sadece kilise mahkemelerinin baktığı, kemirgenler ve haşerelerle ilgili davaların dışında, cezai kovuşturmadan çok kamu davası niteliğindeydi. Davalarda, haşaratı, başkalarının mülklerine, özellikle de hasata ve meyvelere zarar vermekle yargılıyorlardı. (Bu konuda, engelleyici önlemler yerine, kurbanların zararlarını telafi etmeye yönelik kararlar aldıklarından teknik olarak oldukça hatalıydılar. Sonuç olarak, haşerelerin hiçbir maddi serveti yoktu ve Kilise de cemaatinin zararlarını karşılamak için sandığını açmayacaktı.)

Aslında Kilise, hayvanlara karşı nasıl bir tutum göstermesi gerektiğine tam karar verememişti. Origenes, hayvanlar mı bir insan türüdür yoksa insan mı bir hayvan türü diye sormuş, ardından iki düşüncenin de Hristiyan öğretileriyle uyuşmadığını hissetmişti. Anlamlı tek teori, hayvanların, kötü ruhların vücut bulmuş halleri olduğuydu. Bu bağlamda bazıları böceklerin Şeytan tarafından gönderilmiş ve onun için çalışan cinler olduklarını düşündü. Diğerleriyse onları Tanrı'nın mahlûkatı olarak görüp, emirlerine uymadığımız için bizi cezalandırmak üzere gönderildiklerine inandı. Dolayısıyla engellemeye çalışmak günahkârlık olacaktı.

Her vakaya ayrı yaklaşılıyordu. Zararlıların Şeytan tarafından gönderildiği hissedilirse, ölebilecekleri bir yere, mesela denize sürülmeleri gerekiyordu. Eğer Tanrı tarafından gönderilmişlerse, onlara ayrılmış ve uygun, insanlarla beraber mutlu bir şekilde yaşayabilecekleri, kimsenin ekinlerine zarar gelmeyecek bir yere gönderilmeliydiler. Açıkça görülüyor ki, bu ikisini ayırt etmek her zaman kolay değildi. Mahkemenin dikkate alması gereken bir diğer husus da hayvanın mahkemedeki statüsüydü. Onlara bir sivil gibi mi davranılmalıydı yoksa ruhban sınıfından biri gibi mi? Örneğin, bir kınkanat-

lı (*clerus*) ruhban sınıfından (*clericus*) sayılabılırdi ama diğer çoğu böcek ilk sınıfta değerlendirilirdi. *Le Livre du Roy Modus et de la Reyne Racio* (1486) adlı kitap hayvanları iki sınıfa ayırır: *bestes doulces* [hoş hayvanlar] ve *bestes puantes* [pis kokulu hayvanlar]. Güvercinler ve geyikler birinci gruba girerken, domuzlar, kurtlar, tilkiler ve kuzgunlar ikinci gruba giriyordu. Daha asil ve temiz hayvanlar ile kötü ruhların etkisi altına girmeye daha yatkın hayvanlar ayrımının birçok başka kültürde de yansımaları vardır. Haşereler kolayca kötü ruhların etkisine girdikleri ve istemsizce yutulabildikleri için özellikle tehlikeli sayılıyorlardı: Sonuç olarak, bu mahkemelerin çoğu haşereler aleyhine açılmıştı.

1478'de İsviçre'de *inger* diye bilinen ve bölgedeki bitkileri tahrip eden bir böcek türü görüldü. Bern belediye başkanı ve konseyi bu tehditten kurtulmaya çalışıyordu. Açılan davaya Lozan Piskoposu başkanlık etti. Rahip, *inger*leri uyaran bir dua ile davaya başladı:

Sen akıldışı ve kusurlu yaratık, *inger*, kusurlu diyorum
çünkü büyük felakette, tufan geldiğinde, Nuh'un gemisinde senin türün yoktu.

Böceklere,

altı gün içinde, açıkça zarar verdikleri veya verebilecekleri her yeri boşaltmaları ve tüm arazilerden, çayırardan, bahçelerden, otlaklardan, ağaçlardan, otlardan, insanları ve hayvanları besleyecek şeylerin yetiştiği her noktadan ayrılmaları, insanları ve hayvanları besleyen meyvelere ve diğer yiyeceklere gizli olarak veya açıkça hiçbir şekilde zarar veremeyecekleri yerlere gitmeleri gerektiği

söylendi.

Ingerler, bu karara cevap vermeleri için kesin bir tarihte Wiffisburg'a çağırıldı. Bunun etkili olduğuna dair bir kayıt yoktur. Ertesi sene bir başka dava açıldı ve şu karara varıldı:

Sizleri [*ingerleri*] suçlu bulduğumuzdan, cezalandırıyor ve lanetliyoruz. İtaatkâr olmanızı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına bütün tarlalardan, topraktan, araziden, tohumlardan, meyvelerden, mahsulden uzaklaşmanızı emrediyoruz. Ayrıca, yasaklandınız ve aforoz edildiniz. Her şeye kâdir Tanrı'nın gücüyle lanetlendiniz, insanın kullandığı ve onun yararına olan hiçbir şeyi kullanamayacağınız herhangi bir yere gidebilirsiniz.

İşte bu bir böceğin nasıl aforoz edildiğinin örneğidir. Ama her zaman bu kadar ileri gidilmemiştir.

1545'te, St. Julien'in şarap üreticileri bağlarını mahveden ekinbiti sürüsüne karşı yasal işlem başlattı. İlk adımda, Kilise toplu olarak dua edilmesinden yana oldu, olayı tartıştı ve Tanrı'nın bitkileri hem insanların hem hayvanların iyiliği için yarattığına karar verdi. Bu yüzden, ekinbitlerine karşı alelacele alınacak aşırı bir önlem uygunsuz kaçacaktı. Üreticilere ve toplumun geri kalanına, işledikleri günahlar için af dilemeleri, en önemlisi de, aşar vergilerini ödemeleri öğütlendi. Birkaç ayın yapıldı ve kutsanmış ekmek törenle bağların etrafında dolaştırıldı. Her haneden en az iki kişi bu maskaralığa davet edildi. Bir süre sonra da böcekler kayboldu. Kilise bir kez daha –on altıncı yüzyılda Rentokil'in⁵² öncüsü olarak– kudretini göstermiş oldu.

Otuz sene sonra, ekinbitleri geri geldi ve bu sefer mahkemeye çıkarıldılar. Davacılar böceklerin aforoz edilmesini istiyordu. Savunma, Yaratılıştan ayetler alıntılanarak buna karşı çıktı. Davacılar, Tanrı'nın hayvanları insandan önce yaratma

⁵² Zararlılarla mücadele firması –yhn.

nedeninin, onları insanın astı olarak görmesi olduğunu iddia ettiler. Savunma, ast olmalarının otomatik olarak aforoz edilmelerini gerektirmediğini söyledi ve tartışma hiddetlendi. Sonuçta, bir parça toprağın ekinbitleri tarafından kullanılmasına ve St. Julien'de yaşayanların o bölgeden geçebileceklerine, buradaki suyu kullanabileceklerine, ayrıca buradaki madenlerden yararlanabileceklerine karar verildi. Bunun haricinde, ekinbitleri burada istediklerini yapmakta özgürdü. Gelgelelim, bu karar davanın bittiği anlamına gelmiyordu. Davacılar bu kararın ekinbitleri lehine ve çok cömert olduğunu, aforoz edilmek istemiyorlarsa ekinbitlerinin yıkıcı, tahrip edici faaliyetlerine derhal son vermeleri ve bağları terk etmeleri gerektiğini dile getirdiler. Ekinbitleri olan bitenden habersiz mutlu bir şekilde varlıklarını sürdürdü. Bu sırada davacılar ve savunma kendilerini tekrar mahkemede buldu. Savunma söz aldı ve belirlenen bölgenin müvekkilleri için uygun olmadığını, ihtiyaçları karşılamak için verimsiz kaldığını ileri sürdü. Davacılar, bir sürü ağacı, çalısı ve çeşitli bitki örtüsüyle onlara fazlasıyla uygun olduğunu haykırdı. Mahkeme, bir uzmanın bölgeyi incelemesine ve böcekler için uygun olup olmadığına dair yazılı bir rapor sunmasına karar verdi. Bu uzmana üç florin ücret ödenirken, dini işlemlere on altı, mahalle papazına da üç florin ödendi. Tüm bu anlamsızlıkların nasıl sonuçlandığını da burada aktarmak isterdim ancak tarih bu işe çok daha uygun bir çözüm bulmuş ve mahkeme kayıtlarının son sayfası bir tür böcek tarafından tahrip edilmiştir, belki de savunmanın bizzat kendisi tarafından.

Bu mahkeme sekiz ay sürdü. Mahkemenin uzamasında, Savoy Dükü'nün orduyu bir saldırıya hazırlaması gibi askeri faaliyetlerin de payı vardı. Bu mahkemeden iki şey anlaşılmaktadır: Birincisi, böceklerin beslenme ve hayatta kalma hakkı olduğuna; ikincisi de, Kilise'nin onları gerekirse gitmeye zorlayacak, verdikleri tahribatı engelleyecek gücü olduğu-

na inanılmaktaydı. Kilise'nin bunu yapabileceğine dair ortak bir inanç olmasaydı bu dava tam bir kaba güldürü olurdu. Bir üçüncü husus da, dava boyunca akıp giden zamanın uzunluğu. Kilise davaları uzattıkça, toprak ana kendi rolünü oynuyor ve her şeye doğal yollardan son veriyordu. Böcekler, hava koşullarındaki herhangi bir değişikle ölebiliyor veya göç edebiliyor, Kilise de bundan paye çıkarıyordu.

Yine de, bu tür davaların nasıl böyle uzadığına bir göz atalım. Bartholomew Chassenée, on altıncı yüzyılın ünlü Fransız hukukçularından biriydi. Bu ünü, arpa hasadını mahveden fareleri savunarak edinmişti. Dava günü geldiğinde müşterilerinin hiçbiri ortada yoktu. O da, fareler her yere dağıldıklarından, tek bir celbin onları bir araya getirmesinin mümkün olmadığını çok başarılı bir şekilde savundu. Bu sebeple kürsü, farelerce istila edilen yerde ikinci bir celp daha yayınladı. Fareler yine ortaya çıkmayınca, avukatları müvekkillerinin oraya gelmek için yapmaları gereken yolculuğun uzunluğundan ve zorluğundan dem vurdu. Her şeyden önce, can düşmanları kedilerle karşılaşma riski altındaydılar. Güvenliklerini garanti altına almanın bir yolu olmadığından, yapılan suçlamalara yanıt veremiyorlardı. Buna benzer bir dava Batı Tirol'de Stelvio'da yaşandı. Halk tarlafarelerine karşı yasal süreç başlattı. Savunma avukatı, müvekkillerinin mahkemeye güvenli bir şekilde gelebilmeleri için kedilere ve köpeklere karşı resmi koruma talebinde bulundu.

Bunların hepsi, davaların inanılmaz bir resmiyetle ve ustalıkla, olağanüstü edebi alıntılar ve göndermelerle yürütüldüğünü gösteriyor. Önce *requeste des habitans* [sâkinlerin talepleri], ardından *plaidoyer des habitans* [sâkinlerin savunması], onun ardından *réplique du défendeur* [savunmanın sözleri], *conclusions du procureur Episcopal* [Piskoposluk savcısının kanaati] ve en son *sentence du juge d'église* [Kilise mahkemesinin kararı] gelir. Tüm bunlar, çoğu Latince ve tamamen alâkasız

klasik göndermelerle, bir sürü yerden, Milton'ın deyişiyile "bir eşek yükü alıntı" ile dolduruluyordu. Bu absürd tiyatroya ciddi yet kazandırma yönünde umutsuz girişimlerdi bunlar.

Örneğin, bir davada, davacı taraf Plinius, Paulus, Musa ve Ovidius gibi isimlerden alıntılar yapmış, daha önce azizler tarafından aforoz edilmiş sayısız hayvanla ilgili örnekler vermiştir. Örneğin Aix'te Grenoble Piskoposu Aziz Hugues, yöredeki ılıcaı istila eden yılanları aforoz etmişti. Bundan sonra, zehirleri yok olduğundan, yılan ısırıklarının ölüme yol açmadığı söylenmişti. Kutsal Kitap, özellikle Yaratılış, sık sık tüm bunlara bir anlam verme girişiminde kullanılıyordu. Şu ayetler genellikle hayvan hakları için kullanılan resmi sözlerdir: "Yabanıl hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere – soluk alıp veren bütün hayvanlara – yiyecek olarak yeşil otları veriyorum. Ve öyle oldu." [Yaratılış 1: 30]. Ayrıca: "Üzerinize yabanıl hayvanlar göndereceğim. Çocuklarınızı öldürecek, hayvanlarınızı yok edecekler. Sayınız azalacak, yollarınız ıssız kalacak" [Levililer 26: 22].

Fakat bu sorular, cevap verilemez olduklarından yanıtsız kaldılar. Hayvanların da insanlar gibi doğanın nimetleri üzerinde hakları var mıydı? Ruha ve özgür iradeye sahipler miydi? Aforoz edilebilirler miydi? Tüm bu yanıtsız sorular, becerikli savunma avukatları tarafından, çıkacak en ufak tutarsızlıkla beraber müvekkillerini affettirmek için ortaya sürüldü.

Hayvanlar, sadece Kutsal Kitap'taki yasaları uygulayan kilise mahkemeleri tarafından da yargılandı. Bu yüzden, cadılar ve kâfirler gibi, böcekler ve tavşanlar da önce kilise mahkemesince ölüme mahkûm edilir, sonra dava Kilise'nin merhamet talebiyle, infazı gerçekleştirmesi için sivil mahkemeye devredilirdi. (En kirli anlarda bile Kilise kendini temizmiş gibi gösteriyordu.)

Ironik bir şekilde, suçlanabilme konusunda hayvanlar bizden çok farklı sayılmaz. Yabanılarından tavuklara kadar

doğanın her kademesinde hiyerarşi vardır. Norveçli hayvanbilimci Thorleif Schjelderup-Ebbe bunu ilk tavuklarda keşfetmişti. Çok aç olduklarında bile tavuklar kümesteki en baskın tavuğun önce yemesine izin veriyor, o bitirene kadar yemeğe başlamıyordu. Bu süreç, en alt kademedeki tavuklara varınca ya kadar zincirin her halkasında kendini gösteriyordu. En alt kademedeki tavuklar doğal olarak daha az yiyor, daha az yumurtluyor ve kolayca fiziksel ve sinirsel çeşitli hastalıklara yakalanıyordu. Açlık veya nüfus fazlalığı sebebiyle yaşanan aşırı darlık ve kaos durumlarında, genellikle bu kuşlar saldırıya uğruyor ve günah keçisi oluyordu. Grubun istikrarının bedelini onlar ödüyordu. Bu yapı daha az kavgaya sebep olduğundan, yumurta üretimini arttırıyordu. Aynı ilkeler başka canlılarda da (elbette insanlar da dahil) gözlemlenmiştir.

E. P. Evans, yargılanan ve aforoz edilen bir dizi hayvanın listesini verir. Bunun sadece yarısı bile insanın bölnlüğünün, aptallığının ve zalimliğinin gayet açık bir kanıtıdır. Listede köstebekler, çekirgeler, yılanlar, tarlafareleri, tırtıllar, sinekler, yılanbalıkları, domuzlar, boğalar, atlar, sığanlar, inekler, ekinbitleri, horozlar, salyangozlar, solucanlar, böcekler, köpekler, eşekler, ağustosböcekleri, koyunlar, yunuslar, kumrular, termitler, kurtlar ve tam da günah keçisi olmaya uygun, Sibirya'ya sürülmüş bir teke vardır.

KOMÜNİST GÜNAH KEÇİSİ

“Pratik siyasetin tüm amacı halkı sonsuz sayıda hayal ürünü öcünün tehdidi altında oldukları paniği içinde yaşatmaktır. Suçlular, göçmenler, bazı devletler. Bunların hepsi sistemin insanları korumadaki başarısızlığını gizlemek için kullanılır.”

H. L. Mencken

Yirminci yüzyıl günah keçisi yaratmakta farklı uygulamalara tanık oldu. Totaliter rejimler vites yükseltmeye başladı. Kendilerince yönetimin mükemmel formu hiçbir başarısızlığı kaldıracak gibi görünmüyordu, dolayısıyla aşırı şiddet kullanmakla suçlandılar. Katolik Kilisesi’nin yüzyıllar önce kendi düşmanlarına yaptığı gibi, propaganda yoluyla bir düşman yaratarak onu kötülüklerin cisimleşmiş hali yaptılar, her türlü aksilikten sorumlu tutulabilecek karanlık güçler fikrini yarattılar. Bunun ilk büyük örneği Rus Devrimi’nin bir sonucu şeklinde ortaya çıktı. Lenin, toplumu düşmanın sadece yenilmesinin yeterli olmadığına, tamamen yok edilmesi gerektiğine inandırdı. Devletin düşmanları dava edilmeli, kişiler yakalanıp insanların başına gelen aksiliklerden sorumlu tutulmalıydı. Günah keçiliği bir düşmanın itibarını tamamen bitirmenin, otoriteyle herhangi bir mücadeleye girilmesini engellemenin en etkili yoluydu. Bu strateji komünist düşüncede sonraları da devam edecekti.

Sovyetler Birliği 1937’de, savaştan, iç savaştan, şiddet yoluyla gerçekleştirilen toplumsal değişimden sonra çok kötü bir durumdaydı. Köylüler zorla kolektifleştirilmiş, milyonlar-

ca insan dağıtılmış ve açlıktan ölmüştü. Bu büyük toplumsal deney, liderlik deneyimiyle ilgisi olmayan pek çok kişinin eline güç verdi ve bunun sonuçları gerçekten de korkunç oldu. Ne var ki tüm bu acıdan bir başkası sorumlu tutulmalıydı. Bu suçlu, insanlığı yeniden yapılandıran ve mükemmelleştiren totaliter rejim olamazdı. Her şeyin ardında suçlanacak devasa bir komplo vardı.

Moskova, 1930'ların sonunda bir yandan Stalin'e karşı doğabilecek her türlü muhalefeti silerken diğer yandan halkın dikkatini bu konuya çekmeyi tasarlayan davalara sahne oldu. 23 Ocak 1937'de, Komünist Parti'nin on yedi üst düzey üyesi, Leon Troçki'nin emirleri doğrultusunda düşmanlarla (Nazi Partisi) birlikte Sovyetler'in kuyusunu kazmak için komplolar düzenlediklerini, çok sayıda sabotajda bulunduklarını itiraf ettiler. Evvelki yıl da davalar olmuştu, daha sonra da davaların ardı arkası kesilmedi. Nihayetinde, Lenin'in Politbürosu'nun hayatta kalan hemen her üyesi dava edildi.

Bu davalarda Troçki kendini Sovyetler'in her türlü sorunundan suçlanırken buldu. O ve Stalin senelerce birbirlerinin arkasından entrikalar çevirmişti. Ancak Stalin'in Devrim'in mezarını kazdığını ilan edinceye kadar Troçki'nin kesin yazgısı belli olmamıştı. Troçki bir yıl sonra sürgüne gönderildi ve o andan itibaren Sovyetler'in bütün problemlerinin günah keçisi oldu. Garip olan, önce sürgün edilip sonra suçlanmasıdır. (Bu olay George Orwell'in *Hayvan Çiftliği*⁵³ adlı kitabında, eski lider Snowball'un toplumdan sürülmesi ve ardından ters giden her şeyden sorumlu tutulması şeklinde anlatılır.)

1936'nın Temmuz ayında Merkez Komite aşağıdaki deklarasyonu yayınladı:

⁵³ George Orwell, *Hayvan Çiftliği: Bir Peri Masalı*, çev. Celal Üster, Can Yayınları, 2013, -yhn

Mevcut durumda her Bolşeviğin silinmez işareti, partinin düşmanlarını ne kadar iyi gizlenmiş olurlarsa olsun fark etme ve tanıma yeteneği olmalıdır.

Yüzyıllar önceki cadı avlarında olduğu gibi, her türlü kazayı ve beceriksizlik emaresini kötü güçlerin işi gibi görmek akıllıcaydı. Sanık genellikle onu suçlayanlarla işbirliği yapar hatta itham edildiğinden daha fazlasını itiraf ederdi. Bunun sebebi neydi? Bu sadece işkencenin ve ailelerine yapılan tehditlerin bir sonucu değildi. Kimi zaman da eski Bolşeviklerin son bir sadakat edimiydi. Bu itirafla, Rusya'yı etkileyen musibetin sistemin içinden değil dış güçlerden kaynaklandığı iddiasını devam ettirmiş oluyorlardı.

Moskova göstermelik duruşmaları, seri halde yaşanan sanayi kazaları sonucunda açılan “ısınma” davalarından sonra gelmişti. 1928’de elliden fazla Rus ve yabancı mühendis, Şahti yakınlarındaki madenleri patlattıkları gerekçesiyle sanık kürsüsüne çıkarıldı. Bunlardan on bir tanesi ölüm cezasına çarptırıldı, beşi infaz edildi. İki yıl sonra Sanayi Partisi Davası görüldü. Bu dava, yabancı güçlerce desteklenen ve komünizmi yıkmayı amaçlayan gizli bir örgütün mevcudiyeti iddiası üzerine başladı. Ancak, 1934’te Kirov’un öldürülmesiyledir ki, eski Bolşevik liderliği bu komployla bir bağı olduğu iddiasıyla karşılaştı ve olaydan sorumlu tutuldu. Kirov’un katili Niko-layev, bu komplonun finanse edilmesinde Troçki’nin parmağı olduğunu öne sürdü.

Sorulması gereken soru, yönetimin gerçekten de bu davaların akla getirdiği kadar paranoya içinde olup olmadığıdır. Ya da bu davalar sadece halkın acılarını yatıştırmak ve Stalin’in otoritesine karşı doğabilecek muhalefeti engellemek için alınmış kuşkucu önlemler miydi? Tersliklerden sorumlu bir günah keçisinin yaratıldığı her durumda olduğu gibi, bu davalar, toplumu etkileyen büyük sorunların sorumluluğunu

kötü güçlere atılmasıyla çözülebileceği şeklindeki pozitif bir inanın doğmasına izin vermiştir. En kötüsüne inanmaktansa bu şekilde düşünmek daha kolaydır. Yöneticilerin ne yaptıklarını bilmedikleri fikri, mağdurlar için katlanılamayacak kadar korkunçtur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Ruslar göstermelik davalar konusundaki uzmanlıklarını Nürnberg'e taşıdılar. Savaş sonrasındaki davaların seyri tamamen onlara bağlıydı. Churchill ve Roosevelt, Nazi yönetimini bir an önce kurşuna dizmek istiyordu. Ama Sovyetler törensel bir şekilde öç almak istedi. (Nürnberg gibi davalar, Slobodan Miloşeviç'ten Saddam Hüseyin'e kadar, yirminci yüzyılın ikinci yarısında önemli rol oynamıştır. Tokyo'da da İkinci Dünya Savaşı sonrası benzer davalar yaşanmış, İmparator Hirohito bu prosedürden muaf tutulmuştur zira Müttefikler onun rejiminin törensel yıkımını istememiştir.)

Sovyet tipi günah keçisi yaratma Batı'ya da yansıdı. Amerika'da, Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi 1938'in Mayıs ayında, görünüşte Nazi tehdidine karşı savaşmak üzere kuruldu. Ama çok geçmeden komünistlerin daha tehlikeli olduğuna karar verdi. 438 gazete, 280 sendika ve izci grupları dahil birçok örgüt şüpheli ilan edildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında, anti-Sovyet odağı küllendi, Amerika, kendini Sovyetler'e silah ve erzak tedariki yaparken buldu. Ancak savaştan sonra Kızıl tehdit korkusu yeniden doğdu. Hollywood'da, yönetmenler, aktörler ve yapımcılar olası bir komünizm sempatisi sebebiyle sorgulandı. Sinema diğer sanat türlerinden çok daha güçlü bir araç olarak görülüyordu, bu yüzden de uyanık olmak gerekiyordu. 1949'da Çin komünist olunca panik daha da arttı. Bundan sadece birkaç ay önce, Rusya'nın ilk atom bombası denemesini başarıyla gerçekleştirmesi ve komünistlerin her yere yayılmaya başlayan etkisi Senatör Joseph McCarthy'nin anti-komünizm savaşını

başlatmasına sebep oldu. O ve diğerleri her komünist gücün Rus yönetiminin emirleri altında çalıştığına inanıyordu. Barbara Tuchman'ın *The March of Folly* adlı kitabında yazdığı gibi: "McCarthycilik ve Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi'nin cadı avcılığı, muhbirler, karalisteler, Cumhuriyetçi sağın cingar çıkarıcıları, Çin lobisi, enkaz olmuş kariyer davaları ülkeyi ahlâki açıdan bir korkaklığa sürükledi. Dulles bile açıkça McCarthy'nin saldırılarının bir gün kendisine de yönelebileceğinden korkmuştu." Rosenbergler komünistlere nükleer sırlar vermekten idam edilmiş, iki çocukları yetim kalmıştı. Ama 1954'ten itibaren Kızıl Korku sönmeye, McCarthy'nin lafı eskisi kadar dinlenmemeye başladı. Gerçek şudur ki, teorileri hiç de tutarlı değildi. Bu süreçte Amerika gerçekten büyüdü ve daha güçlü hale geldi.

İKTİSADİ GÜNAH KEÇİSİ

Hemen herkesi etkileyen felaketler sayıca azdır ve ekonomik çöküş de bunların başta gelenidir. Bir toplum ne kadar materyalist olursa ekonomik sıkıntılar onu o kadar hırpalalar. Bu tür çöküşleri tetikleyen şeyler aşırı derecede karmaşıktır ve kavranması güçtür. Ama bu yine de iftiracıları yıldırıamaz. Her felaketin bir günah keçisi olmak zorundadır ve finans dünyasının da bu konuda bir ayrıcalığı yoktur. Ancak genel olarak finans dünyası sistem içindekileri suçlar, tüm parayı kaybeden ya da bitiren veya kazanan kişileri.

Ekonomik felaketlerin sorumluluğu düzenbaz bir iki finansçıya yüklenebilir. Nick Leeson, gayriresmi iş hacmi gösterip çok büyük kayıplara yol açarak Barings Bankası'nın batmasına sebep olmakla ve Jérôme Kerviel, Société Générale bankası için çalışırken 4.9 milyar euro kaybetmekle⁵⁴ suçlanmıştı. Fred Goodwin gibi kişiler de dönemlerindeki ekonomik durgunluğa sebep olmakla suçlanmıştır. Ama sepetteki çürük elmalar sadece bu kişiler değildi; aksine bütün sepet çürüktü.

⁵⁴ 2010'un Haziran ayında, Kerviel çalıştığı bankayı dolandırmaktan mahkemeye çıkarıldı. Yaptığı işlemler bankaya benzeri görülmemiş miktarda para kaybettirmişti ve Kerviel hem yaptığı işlemleri saklamakla hem de dikkatsizlikle suçlandı. Savunmasında, ticaret departmanındaki meslektaşları arasında her zaman yaptıkları standart uygulamaları yerine getirdiğini, amirlerinin yaptıklarından haberdar olduğunu, ona "para makinesi" lakabını taktıklarını, çok fazla kayba hatta pazarın çökmesine bile sebep olabilecek durumu yaratan şeyin, bankanın, kendisi tarafından yapılan yatırımları zararına elden çıkartmakta aceleci davranması olduğunu dile getirmişti. Fransız finans sistemi kendisine karşı bir oldu ve beş yıl hapis cezasına mahkûm edilmesine (iki yıl ertelemeyle), sebep olduğu kaybin tamamını geri ödemesine karar verildi.

Her zamanki gibi kişilere odaklanılarak, yozlaşmış sistemin bütünüyle elden geçirilmesinden kaçınıldı.

Londra Finans Merkezi her zaman uygun adaylarla, halkın pek az sempati duyduğu finansçılarla doludur. Çok az kişi onların aslında ne yaptığını ve neden bu kadar çok para kazandığını anlayabilmektedir. Tom Wolfe'un *Bonfire of the Vanities*'inde, Sherman McCoy –telefon numarasındaki rakamlar kadar maaş alan Evrenin Efendisi–, küçük kızına bu parayı nasıl kazandığını açıklayamaz. Bir jargonun, çeşitli önlemlerin, bunların türevlerinin ve diğer finans araçlarının sağladığı bariyerlerin arkasında korunan Londra Finans Merkezi, Ortaçağ'daki Katolik Kilisesi'nden çok da farklı değildir (sadece ortada bir Papa ve yanılmazlık iddiası yok).

Bu finansçılar, para akışını sağladıklarından ekonomi için gerekli olabilirler. Ama halk tarafından gereğinden fazla para kazandıkları düşünülmektedir. Ne de olsa kanalizasyon işçileri ve bilgi işlem profesyonelleri de hayatımızın başka alanlarında çok önemli roller oynamaktalar; ama emeklerinin karşılığını aynı şekilde almıyorlar. Sonuçta, ekonomimizdeki para akışını yönlendirenlerin hep yüklü bir miktarda paranın kendilerine doğru akmasını sağladıkları görülmektedir. Durum ne olursa olsun, bir ters tepkide gecikilmiştir.

Tarih bunları daha önce de görmüştü. Bir mal ileride etmesi muhtemel değerden çok daha fazlasını etmeye başladığında ekonomide balon patlar. İnsanlar mülk alırken, birilerinin o mülkü onlardan daha yüksek bir fiyata satın alacağı fikriyle hareket etmektedir (en enayi kim kuralı). Bunun gibi sayısız örnekle karşılaşmıştır. Britanya'daki Güney Denizi Balonu'nda, bir grup tüccar Britanya hükümetinin 9 milyon sterlinlik borçlarını yıllık % 6 faizle satın almıştı. Bu tüccarlar, Güney Denizi Ticaret Şirketi olarak biliniyordu ve çeşitli Güney Amerika limanlarında özel ticari haklara sahiplerdi. Söz konusu kıtada dolaşan servetin iştah açıcı dedikodularıy-

la Güney Denizi Ticaret Şirketi'nin hisse senetleri beklenmedik şekilde yükselişe geçti. 1720'de herkes parasını bu şirkete yatırmak için yarışlıyordu. Bir gece sonra başka şirketler de bu çılgınlıktan pay almak için kolları sıvadılar. En ünlüsü "Kimsenin ne olduğunu bilmediği büyük fırsattan faydalanmayı sürdüren şirket"ti. Şirketin kurucusunun ofisine adeta hücum edildi. Beş saat süren alışverişten sonra 2.000 sterlini cebine koydu, ofisini boşaltıp kıtayı terk etti. Bir daha da ondan haber alan olmadı. Diğer entrikalar daha çok altın ticaretindeydi; fakat saç ürünlerine ya da devridaim makinesine yatırım yapan şirketler de vardı. Bunların hepsi battığında, hükümet (tüm bu işleri destekleyen taraf olarak) çark edip, kazandıkları paralarla çoktan ülkeyi terk etmiş ahlâksız tüccarları suçlamaya başladı. Gerçekten de, bu her tarafın suçlandığı bir olay oldu. Kolay para kavramıyla karşılaşınca herkes yolunu kaybetti.

Fransa'da, benzer zarar Mississippi Şirketi'nde yaşandı. Hayat boyu övgülere boğulmuş olan XIV. Louis 1715'te öldü. Ölümünden sonra, Fransa'yı ekonomik bir kaosta bırakarak sürdüğü sefahat hayatı yüzünden suçlandı. İskoçyalı bir ekonomist, John Law, ülkenin Genel Finans Yöneticisi olarak atandı ve Mississippi Şirketi'ni kurdu. Bu da Yeni Dünya ile (Louisiana) ticaret yapmak için bir plandı. Law bölgenin refah durumunu hayli şişiriyordu. Fransa halkı bu plana uygun yatırım yaptı ama proje bir histeri dalgasıyla çöktü. *Extraordinary Popular Delusions and the Madness of Crowds* adlı kitabında Charles Mackay, Law'un toplumun aptallıkları yüzünden nasıl suçlandığını anlatır: O gemisi kayalarda parçalanan bir gemiciydi. "Deniz kudurmuştu, dik yamaçlara çarpıp kabarmıştı, sadece bir süre köpürdü ve dalgalandı sonra her zamanki gibi durgunlaştı." Law, planın çökmesinden sorumlu tutuldu ve onu bu göreve atayan kral naibi tarafından azledildi. Tüm varlığını arkasında bırakıp Fransa'dan kaçtı. Zaten bu plan-

la kendisini kişisel olarak zenginleştirmemişti; bu Fransa'yı borçlarından kurtarmaya yönelik bir plandı.

En uçuk balon Hollanda'daki lale çılgınlığıydı (yine Charles Mackay tarafından abartılarak anlatılmıştır). Hollandalılar, paralarını lale soğanlarına yatırmaya koşuyor ve bunun kendilerine büyük kazanç getireceğine inanıyordu. Ama sonunda lale soğanları bir anda değersiz hale geldi. Mackay insanların evlerini satıp lale soğanına yatırdıklarını anlatır. Bir denizcinin bir lale soğanını normal soğan zannederek yediği ve bu yüzden hapse atıldığı da iddia edilir. Lale pazarı çöktüğünde “hacizlerin yarattığı üzüntü çılgınlıkları her yeri sarmıştı ve herkes komşusunu suçluyordu.”

Genel olarak bu tür balonlar, diğer ekonomik felaketlerle aynı şekilde günah keçileri üretmeye meyilli değildi. Çöküşten fayda sağladığı görülen kişiler kötülenip hedef gösterilebiliyordu, tıpkı bugün bizim açığa satış yapanları suçlamamız gibi. Ama bütüne baktığımızda kitleler, bunun bir yerde kendi aptallıklarından kaynaklandığının da farkındadır ve olağanüstü bir şekilde bu balonlardan faydalanmayı başaranlar, ortalıkta dolanmamaları ve kazandıklarını iyi saklamaları gerektiğini bilirler. Diğer finansal krizler bunlardan ayrılır.

Ekonominin kötü yönetilmesi, Weimar Cumhuriyeti döneminde Alman parasının değer kaybetmesine ve Nazi Partisi'nin yükselişine neden olmuştu. Ama devalüasyon krizi sadece yirminci yüzyılda yaşanan yeni bir şey değildi. 1404'te altın ve gümüş üretimini yasaklayan bir meclis kararı geçmişti. Ancak bundan sonradır ki, para devalüasyonunun tehlikelerini ve Ortaçağ simyacılarının kurşunu altına çevirmeyi başardıkları takdirde nelere sebep olabileceklerini anladılar. Daha önceki pek çok kriz, yöneticilerin, savaş harcamaları sebebiyle oluşan bütçe açığıyla baş edebilmek için altın ya da gümüş sikkelerin ayarını düşürmesinden kaynaklanmıştı. MÖ dördüncü yüzyılda Yunan dünyasında Siraküzalı Dionysios, tarihte borçları-

nı ödeyemeyen ilk hükümdarlardandı. Halkından, geri vereceği sözüyle borç almıştı. Ardından piyasadaki tüm paranın hükümete teslim edilmesi gerektiğini, aksi halde ölüm cezası uygulanacağını açıkladı. Her bir drahmi, halka geri ödenmeden önce iki drahmi olarak yeniden mühürleniyordu; bu da % 100'lük bir enflasyon yarattı.

VIII. Henry para yönetiminde de kadınlarıyla ilişkilerinde olduğu kadar hovardaydı. Kendisi VII. Henry'den muazzam bir servet devralmıştı. Kilise'nin topraklarının ve servetinin büyük bölümüne el konulmuştu; yine de gümüş ve altın paralardan kırparak paranın değerini düşürmek zorunda kalmıştı. 1542'den krallığının son bulduğu 1547'ye kadar pound % 83 değer kaybetti. Kâğıt paranın bulunması bu tip devalüasyonları daha da kolaylaştırdı. *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*⁵⁵ adlı kitapta Carmen M. Reinhart ve Kenneth S. Rogoff, baskı makinesi Atlantik'i geçmeseydi, Latin Amerika finansal istikrara daha kolay kavuşmaz mıydı diye sorar.

Weimar döneminde Almanya Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki en ünlü devalüasyon olayını yaşadı. “El arabası enflasyonu” ifadesi, hükümetin spiral olarak artan değerde sonsuz sayıda banknot basması sonucu ortaya çıkmıştı. Bir somun ekmek almak için bir el arabası para taşımak gerekiyordu. 1923'ün sonunda hükümet yüz trilyon Mark değerinde banknotlar bastı. O zaman bir dolar dört trilyon Mark değerindeydi. Aniden, ulusal para kontrolden çıktı ve her geçen ay günlük hayat daha da zorlaşmaya başladı. İnsanlar bu finansal yıkımdan kurtulmaya çalıştıkça hırsızlık, fuhuş ve rüşvet olayları arttı. Bavyera Başbakanı oburluğu cezai suç bile ilan etmişti.

Böylesi bir iklimde, herkes suçlayacak birisini arıyordu. Almanya, Birinci Dünya Savaşı'nı başlatmaktan dolayı tazminat

⁵⁵ Bu Defa Farklı: Finansal Çılgınlığın 800 Yıllık Tarihi, Carmen M. Reinhart, Kenneth S. Rogoff, çev. Levent Konyar, NTV Yayınları, 2010, -yhn.

ödemek zorundaydı; böylece ülkenin içinde bulunduğu mali sıkıntıdan bu tazminatlar sorumlu tutuldu. Ancak bundan daha fazlası da vardı. Asıl büyük nefret, hem savaştan hem de süregelen ekonomik kaostan faydalandığı düşünülen kişilerin üzerinde toplanmaya başladı. Yani öfke borsacılar ve Yahudilere yöneldi.

Hitler'in herkesi ve her şeyi reddettiği görüşlerinin ilk başlarda ne kadar uçuk kabul edildiği kanıtlanmıştır. Ama hayat güçleştikçe, insanlar onu dinlemeye, hatta haklı olduğunu düşünmeye başladılar. O, Yahudilere karşı yarı uyuyan bir nefreti canlandırdı. Bin sekiz yüz yıllık bir kötöleme modası da, Hitler'in onları canavarlaştırma girişimine oldukça katkıda bulunmuştur. Hitler'in bizzat yazdığı gibi: "Liderlik sanatı kitlelerin dikkatini tek bir düşmana odaklamaya ve hiçbir şeyin bu dikkati dağıtmasına izin vermemeye bağlıdır." Tüm bunlar bizi Soykırım'a sürükleyecekti. Hitler, hepsini temizleyerek hiçbir günah keçisinin olmadığı mükemmel bir dünya yaratmak istemişti. Kurguladığı ütopya suçlamaya gerek kalmayacaktı.

TIBBİ GÜNAH KEÇİSİ

Çıkan her salgın olayında bir *Patient Zero*, yani hastalığı ilk yayan kişi vardır. Beklendiği gibi bu kişi özellikle de modern çağda felaketten sorumlu tutulmuştur. *Patient Zero* terimi Kuzey Amerika'da HIV virüsü ilk yayıldığında ortaya çıkmış ve bu kişinin Kanadalı erkek hostes Gaëtan Dugas olduğu söylenmişti. Kendisi, farklı kişilerle cinsel ilişkiye girerek virüsü onlara da bulaştırmış, böylece virüs yayılmıştı. Bu yüzden, binlerce kişiye virüsü kasten bulaştırmakla suçlandı. Ama o da, korkutucu ve multifaktöriyel bir hastalık için birisini veya bir grubu sorumlu tutma geleneğinin bir parçasıydı sadece.

Eski zamanlarda, hastaneler fakirler ve öksüzler içindi. Hastalara ve delilere, dul veya düşkün kadınlar tarafından bakılırdı. Bu yerler tedavi merkezi oldukları kadar birer karantina bölgesiydi de. Hastalık bir zamanlar tanrıların bir günah nedeniyle gönderdiği bir ceza olarak görülmekteydi. Bu inanışın kökenleri Asurlulara dayanır ve o zamandan beri hemen her topluma nüfuz etmiştir. Bugün bile Batı'da, düzgün –ahlâka uygun– hayatlar yaşarsak, hastalıklardan korunabileceğimize inanırız. Nitekim bir salgın çıktığında insanlar hastalığın tedavisi kadar, onu getiren kötülüğü de aramaya başlarlar.

On dördüncü yüzyılda Kara Veba Avrupa'yı vurduğunda, hastalığı yaymakla ve suları zehirlemekle suçlanan çoğu kez Yahudiler oldu. 1348'den 1351'e kadar Almanya'da 200'den fazla Yahudi cemaati yok edildi. Erfurt'ta, veba başladığında Yahudilere karşı bir ayaklanma çıktı ve 100 ile 1000 arasında insan öldürüldü. İçinde yüzlerce altın, mücevher ve binlerce gümüş para bulunan Erfurt Hazinesi (şu anda Manhattan'da

Yeşiva Üniversitesi Müzesi'nde bulunmaktadır) 1349 senesi civarında Yahudi sahipleri tarafından gömülerek saklandı. Sahipleri daha sonra şehre geri dönüp hazinelerine kavuşacaklarını umuyorlardı. Ama asla geri dönemediler. Hazine 1998'e kadar yeraltında kaldı.

Bu, Yahudilere yapılan zulmün uzun tarihinin sadece bir parçasıdır. Zamanında vebadan neden onların sorumlu tutulduklarına dair bir teori, Yahudiler arasında hastalığın daha az görülmüş olmasına dikkat çeker. Salgın baharda, Hamursuz Bayramı'nda, Yahudilerin evlerinde tahılın olmadığı bir dönemde ortaya çıkmıştı. Bu aslında orada farelerin azalmasına, dolayısıyla da vebanın yayılmasının yavaşlamasına sebep olmuş olmalıydı.

Ama vebadan sadece Yahudiler sorumlu tutulmadı. Kahire Sultanı, bunun zina yüzünden verilmiş ilahi bir ceza olduğunu ileri sürdü; bu yüzden kadınlar suçlanmalıydı. Kadınların dışarı çıkmasını yasakladı. Britanya'da, Winchester Piskoposu insanların nefislerine düşkünlüğünü suçladı ve haftada üç defa yalınayak yürüyüş alayı düzenledi. Onun piskoposluk bölgesi diğer her yerden daha fazla etkilenmişti; bu törenler de şüphesiz vebanın yayılmasına katkıda bulunmuştu. Gezgin Flagellant'lar Tanrı'nın öfkesini yatıştırmak için kendilerini daha da sert kırbaçladılar. Ancak aynı biçimde, yaptıkları yolculuklar işleri sadece kötüleştirdi. Bazıları kedileri sorumlu tuttu ve onları öldürdü. Yine daha kötüsü başlarına geldi, farelerin sayısı arttı ve salgın daha da yayıldı. Papa Bonifatius'un da kısmen sorumlu olduğu iddia edilmiştir. Onun 1300 senesindeki papalık fetvasıyla cesetlerin tahrip edilmesini yasaklaması, teşrih çalışmalarını yasadışı kılıyordu. Tıp bundan zarar gördü ve doktorlar veba başladığında tamamen çaresiz kaldılar. (Paris Üniversitesi Tıp Fakültesi, vebanın Mars, Satürn ve Jüpiter'in etkilerinin bir araya gelmesi sonucu ortaya çıktığını duyurmuştu.)

Vebanın Avrupa'ya nasıl ulaştığı –göçebe Moğol toplulukları, Hindistanlı ya da Mısırlı denizciler ve onlarla birlikte gelen sıçanlar aracılığıyla yayılıp yayılmadığı– hâlâ tam olarak bilinmemektedir. İnsanların yakalandığı birçok hastalık hayvanlardan geçmektedir. Bazen hayvanları öldürmek, salgının yayılmasını önlemenin bir yolu olabilir ancak bu yaratıklar genellikle gereksiz yere cezalandırılmıştır. Onları öldürmek bir şeyler yapıldığı izlenimini de vermektedir. Ama aslında birçok salgın tek bir faktöre bağlı olmaktan çok daha karmaşıktır ve bu türden bir suçlama hiçbir yere varmaz.

Sonraları Kara Veba olarak bilinen büyük veba salgını ilk defa MS 6. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nu vurmuş (Iustinianus Salgını) ve birkaç on yıl sonra geri dönmüştü. Salgından ölenlerin sayısı tahminen 25 milyon kadardı. Adını dönemin imparatorundan aldı. İmparatorun kendisi de salgına yakalandı ama ölmedi. Öncesinde, Roma, MS 165 ve 180 yılları arasında milyonlarca vatandaşının ölümüne sebep olan Antoninus Salgını'na tutulmuştu. Salgın en şiddetli döneminde günde 5.000 kişiyi öldürecek boyuttaydı. Askerler, başarılı seferlerden dönerken hastalığı geri getiriyorlardı ve Roma döneminde dünya ticaret yollarının genişlemesi de salgının yayılmasını kolaylaştırıyordu. Antoninus, bu salgından ölen iki imparatorundan birisiydi, bu yüzden salgına onun ismi verildi.

Salgınlara verilen isimler bize en açık günah keçisi yaratma şeklini gösterir.⁵⁶ Kalıcı etnik çağrışımlara ve bir tür şeytanlaştırmaya yol açan İspanyol Nezlesi de bunun en belirgin örnek-

⁵⁶ Mary Mallon bir salgından sonra kendisini artık Tifolu Mary diye çağırılırken buldu. Onun bu hastalığa yakalanan ilk kişi olduğu ve tam kırk yedi kişiye hastalık bulaştırdığı düşünülüyordu. Bir aşçıydı ve çalıştığı hemen her mutfakta hastalık baş göstermişti. Bir sağlık görevlisinin onu hastalığın kaynağı olarak tanımlamasına rağmen tifolu olduğunu şiddetle reddetti, kendisini karantina altına almalarına ve mutfakta çalışmaya devam etmesini engellemelerine izin vermedi. 1969'da zatürreden hayatını kaybetti.

lerindendir. 1918 İspanyol Nezlesi salgınının mutlaka bir ismi olacak idiyse bu isim Kansas Nezlesi olmalıydı. Başkaları salgının Avusturya'da ya da Uzak Doğu'da başladığını iddia etse de, tanımlanabilir ilk vakanın izi buraya kadar sürülmüştü (John M. Barry'nin *The Great Influenza* adlı kitabında ve daha öncesinde Alfred W. Crosby tarafından). Ne olursa olsun, salgının kaynağı İspanya değildi. Virüs, Atlas Okyanusu'nu askeri gemilerle geçmişti. Ancak varlığı sadece savaşa katılmayan ve bu yüzden salgın raporlarını sansürlemeyen İspanya'da kaydedilmişti.

Bir grubu, onlara bir isim takarak damgalamanız mümkündür. Kuzey Amerika'nın işgalinden sonra kabileler, kendilerinin küçük düşürülecek şekilde damgalandıklarını gördüler. İşgalciler onlara kim olduklarını doğrudan sormak yerine, yakındaki bir başka kabileye soruyorlardı. Örneğin Mohawk, "insan yiyen" demekti ve Irokua, Irokua dilinden bir kelime değildi; bir komşu kabilenin diline aitti ve "çingiraklıyılan topluluğu" demekti. Beyaz adam, yerli Amerikalıları, ne yaptığının çok da farkına varmadan küçük düşürüyordu. Keza frengi gibi hastalıklar bir diğer milleti şeytanlaştırmak için kullanılabiliyordu. Dolayısıyla bu hastalık İtalya'da Fransız hastalığı, Fransa'daysa İtalyan hastalığı olarak bilinmektedir.

KOMPLO TEORİSİ

“Gül-haçlılar her yerdeydi, hiç var olmadıkları gerçeğinin de yardımıyla.”

Umberto Eco, *Foucault Sarkacı*⁵⁷

Kötülüğün güçlerinin arkamızdan gizli planlar yaptığı fikri daima popüler olmuştur. İnternet çağında hiç olmadığı kadar artan bu komplo teorileri günah keçisi yaratmanın bir türevidir. Fakat işin içinde her zaman suçlanacak birden fazla figür olmuştur. Hiçbir zaman tek bir tetikçi söz konusu olamaz, arkasında muhakkak tüm o kaosu ayarlayan bir örgüt vardır. Kaza diye bir şey yoktur, sadece kötü niyet ve gerçekten korkunç bir düşman vardır. Garip bir şekilde birçok kişiyi avutan bir bakış açısıdır bu. Tıpkı H. L. Mencken’in yazdığı gibi:

Her gerizekâlinin, ortak haklar ve kişisel hakları aleyhinde gizemli bir komplonun kurbanı olduğuna dair temel bir fikri vardır... O, doğuştan gelen beceriksizliğinin ve aptallığının, dünyadaki tüm başarısızlıklarının sorumluluğunu, Wall Street’te ya da başka bir batakhane de toplanmış kurtadamlara yükler.

Kurtadamlardan daha garip yaratıkları suçlayanlar da olmuştur. Eski bir futbolcu,⁵⁸ sonrasında yazar ve konferansçı

⁵⁷ Umberto Eco, *Foucault Sarkacı*, çev. Şadan Karadeniz, Can Yayınları, 2019. –yhn.

⁵⁸ Çağdaş düşünürlerden Albert Camus gibi, Icke de kalede oynuyordu. Belki de tek ortak noktaları buydu. Icke 1990’larda, istifa edip sadece turkuaz rengi giydiği ve böylece etrafa pozitif enerji yaydığına inandığı şahsi “tur-

olan David Icke, dünyanın Babil Kardeşliği diye adlandırılan, şekil değiştirebilen dünyadışı kertenkelelerin gizli entrikalarıyla yönetildiğini iddia etmişti. (Bunların Yaratılış'ta geçen yılanla ne gibi bir bağlantısı olduğu belirsizdir.) Bu kertenkeleler, çocuk kurban etme törenleri düzenliyor, kan içiyor, baykuşlara tapıyorlardı. Kris Kristofferson ve Boxcar Willie gibi isimlerin yanı sıra, her iki George Bush gibi birçok eski Amerika Birleşik Devletleri Başkanı'nın ismi de onların saflarında yer alıyordu. İngiliz Kraliyet ailesi de bu komplo teorisinden nasibini aldı. Rahmetli Ana Kraliçe'nin de, Prens Philip gibi bu sürünge yaratıklardan olduğu söyleniyordu. Bu kardeşlik, Birleşmiş Milletler ve Bilderberg'den medya ve internete kadar dünyadaki pek çok kurumu kontrol etmekteydi. Amaçları, dünyayı ele geçirmek ve hepimize mikroçip takmaktı.

Icke bir seferinde *Wogan Show*'da kendisini Tanrı'nın Oğlu ilan etti ve dünyanın 1997'de yok olacağını ileri sürdü. En azından ikinci iddiasında yanıldığı anlaşıldı; ancak o sene bir başka komplo teorisi daha ortaya çıktı. Bu sefer Prens Philip teorisinin merkezindeydi. (Gerçekten de o, *pharmakos*'un modern emsaliydi.) Prenses Diana'nın Paris'te bir araba kazasında ölmesi pek çok dedikoduyu da beraberinde getirdi. Bu dedikoduların merkezinde İngiltere elitleri ve ileri gelenleri vardı. Muhammed el-Fayed, Henri Paul'un içkili araba kullanmasının ve araçtakilerin emniyet kemeri takmamış olmasının ölmelerine neden olduğu gibi pek çok açıklamayı yok sayarak, oğlu Dodi ve Galler Prensesi'nin vefatının arkasında bir şeyler bulmaya çalıştı. Fayed, ısrarla kraliyet ailesinin ve İngiliz Dış İstihbaratı'nın Diana'ya suikast düzenlediğini söyledi ve bu tuhaf fikri şaşılacak kadar çok sayıda destekçi buldu.

Tüm bunlar uç noktada komplo teorisi örnekleridir. Çoğunluk tarafından dışlanmışsa da bunlar daha tehlikeli, ırkçı ve dinci nefretle dolu ana akımları beslemiştir. Icke, (dev

kertenkelelerin Yahudileri sembolize ettiğini her şekilde reddetse bile) *Sion Liderlerinin Protokolleri*'nin gerçek olduğuna inananlardan da biridir. Bunlar, küresel Yahudi planlarını ortaya çıkardığını iddia eden birtakım belgelerdi. İlk defa 1903'te Rusya'da yayımlandı ve Yahudilerin dünyaya hakim olma planlarının delili olarak –Henry Ford dahil– antisemitistlerden yoğun ilgi gördü. Nispeten kısa bir süre sonra *Protokoller*'in beceriksizce bir sahtecilik olduğu ve bazı kısımlarının III. Napolyon döneminde yazılmış Fransızca bir hicivden alındığı ortaya çıktı. Sonuç olarak Ford, bu belgeleri yayımladığı için özür diledi fakat defalarca (1921'de *The Times*'ta, daha sonra da birçok kez) çürütülmesine rağmen, belgeler gücünü kaybetmedi. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1914-1918 yıllarında yaşanan korkulara yoğun bir anlam verme ihtiyacı vardı. Bazılarına göre, Yahudileri katliamdan sorumlu tutmak çok kolaydı. Bazılarının Fransız Devrimi'ne *Illuminati*'nin neden olduğuna inanması gibi, birçok kişi de kendi ülkesinin savaş çığırkanlarından biri olduğunu kabul etmektense Yahudileri suçlamayı tercih etti. 1919'da *Protokoller*'in yeniden ortaya çıkması bir şekilde bu görüşü meşru göstermiş, hatta Hollanda'da sürgünde olan Kayser, bu metinleri konuklarına tavsiye etmişti.⁵⁹

Avrupa sonradan *Protokoller*'i alay konusu etmekte elini çabuk tutmuşsa da, yazılanların gerçekliğine inanmaya devam eden pek çok kişi vardı. Naziler, Ortadoğu'daki modern rejimlerin bazıları gibi bunların gerçekliğine inandı. Yazılanlar, insanların inanmak istedikleriyle örtüşüyordu ve hiçbir yalanlama bu inanışı bazılarının zihninden tamamen silmeye yetmedi. Henry Ford gazetelerde *Protokoller*'i desteklediği ve yayımladığı için kamuya açık bir şekilde özür dilemiş de olsa

⁵⁹ Komplo teorileri üzerine yazdığı muhteşem kitabı *Voodoo Histories*'de David Aaronovitch, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hiçbir ilgisi olmadığı ortaya çıktığında Kayser'in ne kadar büyük bir rahatlatma yaşamış olabileceğine işaret eder.

(“istemeyerek sebep olduğum hasarlardan ötürü” şeklinde), taraf değiştirip karşıt gruba katıldığını düşünenler oldu. Bir komployu reddedenler kaçınılmaz olarak onun bir parçası şeklinde algılanıyordu.

Bu hikâyelerin çok dirençli olması kısmen bu sebeptedir. Üstünden onyıllar geçmiş olmasına rağmen, J. F. K., Marilyn Monroe ve Elvis Presley gibi isimlerin ölümlerine dair ihtilaflar devam etmektedir. Bu ölümlerle ilgili sonu gelmez, akıl almaz ve giderek çoğalan teoriler ortaya çıkmıştır. Bunlar farklı formlarda yeniden kullanıma sokulmuştur, bu defa farklı başroller ve kurbanlarla. Ama mesaj her zaman aynıdır: Dışarıda bir yerlerde ipleri elinde tutan ve sonumuzu hazırlayan uğursuz bir öteki var. Somut kanıtların az oluşu da, milyonların bu teorilere inanmasını engellemeye yetmez. Bu inanma isteği çeşitli şekillerde açıklanabilir. David Aaronovitch, bu teorileri insanlık için bir tür histeri olarak görür. Elaine Showalter ona katılmaktadır: “Histeri ölmedi, sadece yeni bir çağda yeni bir isim aldı. Mevcut histeri hastaları, ruhsal ve zihinsel problemler için virüsler, cinsel taciz, kimyasal savaş, satanist komplo, uzaylı istilası gibi birtakım dış kaynakları suçlar.”

Komplo teorileri ilk önce eğitilmiş orta sınıf arasında görülme eğilimi gösterir. Bu tip insanlar, dünyada kötü de olsa bir düzen olduğuna inanmayı tercih etmişlerdir. Herhangi bir baskın gücün ya da kurumun kontrolünde olmayan kaotik bir dünyayı düşünmek bile korku vericidir. Komplo teorileri bize güçlü olduğumuzu hissettirir. Bir hikâyenin tüm versiyonlarının eşit değerinde olduğu fikri postmodernizmle birlikte doğdu; fakat bu seferki oldukça tehlikeli. Komplo teorileri üzerine bir dergi olan *The Lobster*’ın editörü Robin Ramsey, iyi bir komplo teorisinin devleti suçlayacağını, kötüsününse azınlıkları hedef alacağını söyler. Hatırlamamız gerekense her komplo teorisinin bir kurbanı olduğudur.

Elbette birtakım gerçek komplolar da vardır. Küba, lider-

lerinin, sınırları ötesindeki düşmanları hakkında yanılmadığı, totaliter bir rejimdir. CIA, gerçekten de oldukça renkli ve farklı yollarla bu rejimi yıkmanın peşindeydi. CIA muhtemelen İran-Kontra skandalında önemli bir rol oynamıştı, ancak Oliver North'u kurtların önüne atarak geride hiçbir iz bırakmamıştır. Yine de bunlar, CIA'e ve milli güvenlikten sorumlu diğer kurumlara yöneltilen onlarca uçuk iddiayı, özellikle kendi vatandaşlarına yönelik saldırılarla ilgili iddiaları haklı çıkarmaz. Amerikan istihbaratı J. F. K.'nin öldürülmesi, 2001'de İkiz Kuleler'e yönelik saldırılar ve 1995'te Oklahoma City bomba saldırısıyla suçlanmıştır. Fakat ne Timothy McVeigh günah keçisiydi ne de 11 Eylül'ün hava korsanları.

ALFRED DREYFUS

Dünyanın önde gelen günah keçilerinden birkaçı Fransızlardan çıkmıştır. En meşhuru Alfred Dreyfus'tu. Kendisine isnat edilen suç konusunda tamamen masumdu fakat kişiliği ve Yahudi kimliği onu diğerlerinden ayırarak, suçlanabilecek çekici bir figür haline getirdi. Davası, ulusal kamuoyunu onyıllarca kutuplaştırdı ve yirminci yüzyıl Fransız siyasetinde uzun süreli sonuçları oldu. Dreyfus'un, kendisine yüklenen suçla hiçbir ilgisi olmadığını düşününce, günah keçisi kavramına daha önemli, hatta isabetli bir örnek bulamıyorum.

1880'li yıllarda Fransa'da ulusal moral aşırı derecede düşüktü. Fransa, 1870'te Almanya'nın saldırısıyla Alsace'ı kaybetti ve ardı ardına çıkan bankacılık skandalları Panama Kanalı'nın inşa girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasıyla devam etti. Fransa aynı zamanda antisemitizmin yuvasıydı. Édouard Drumont, çok satan *La France Juive* (Yahudi Fransa) adlı kitabında Yahudileri dışlayarak, ordudaki Yahudi subaylara karşı başarısızlıkla sonuçlanacak bir kampanya başlattı. Bu dönemde Fransız ordusu devletin kalbiydi. Bu, yankıları yirminci yüzyılın ortalarına kadar sürecek, Fransa'yı kendi içinde sürtüşmeye sürükleyecek bir dizi olaya zemin hazırladı.

Her şey Alman büyükelçiliğinde bir temizlikçi kadının çöp kutusunda bir belge bulması ve onu Fransız amirlerine getirmesiyle başladı. Bu belge Almanlara verilmiş birtakım askeri sırlar içeriyordu. Bu sırların arasında Fransızların geliştirmekte olduğu yeni ağır silahlara dair bilgi de vardı. Çok az kanıt olmasına karşın şüpheler genel personelden genç subay Alfred Dreyfus'a yöneldi.

Dreyfus, Alsace'lı varlıklı bir Yahudi ailenin en küçük oğluydu. Babası Yiddiş dilinde konuşur ve iş ilişkilerini Almancayla yürütürdü. Oysa Dreyfus gerçek bir vatanseverdi, Fransa'nın yenilgisi ve Alsace'ı kaybetmesi ona çok acı vermiş, tüm kariyerini şekillendirmişti. Orduya katıldı ve hızla yükseldi, genç yaşta yüzbaşı oldu ve kurmay sınıfına girdi. Ama Yahudiliği ve zenginliği her zaman dezavantaj oldu ve çevresinde ona karşı bir hınç uyandırdı. Dolayısıyla bu vaka için o, şüphelenilecek mükemmel bir ötekiydi. Aleyhindeki kanıtlar çok zayıftı, çoğu el yazısı uzmanlarının değerlendirmelerine dayanıyordu (ki bu disiplin, bugüne kıyasla, verilere ve yasalara dayanma noktasında daha da gerideydi) ya da kamuoyuna açıklanamayacak kadar gizli sayılıyordu. Böylelikle, sivil mahkemede yargılanma talebi reddedilerek askeri mahkemede yargılandı ve Almanlar için casusluk yapmaktan hüküm giydi. Askeri Okul'da törenle tenzil-i rütbeye uğradı ve Şeytan Adası'na gönderilmeden önce tüm apoletleri ve nişanları merasimle çıkarıldı, kılıcı gözleri önünde kırıldı. Fransız İmparatorluğu'nun Güney Amerika açıklarındaki bu uzak karakolunda Dreyfus için özel şartlar ayarlandı. Tek başına, etrafı deniz görülmeyecek şekilde yüksek bir çitle çevrili bir hücreye hapsedildi. Gardiyanların onunla konuşması yasaktı, dolayısıyla hiç kimseyle iletişimi yoktu. Geceleri yatağına zincirleniyordu. Çok kötü ve yetersiz beslendiğinden sağlığı kalıcı olarak zarar gördü ve dişleri döküldü. Ama bu süreç boyunca sürekli masum olduğunu savundu.

Fransa'da ailesi masumiyetini ispatlayacak hiçbir kanıt olmamasına rağmen davasının takipçisi oldu. Zamanla destekçi kazanmaya başladılar. Destekçilerinin en ünlüsü Émile Zola, o meşhur mektubunda "J'accuse [Suçluyorum!]"⁶⁰ diye yazacak ve Dreyfus'u savunacaktı.⁶¹ Ancak kulislerde, yetkililer çelişen

⁶⁰ Émile Zola, *Suçluyorum*, çev. Tahsin Yücel, Can Yayınları, 2018. –yhn.

⁶¹ Zola'nın o dönemde sahip olduğu büyük şöhret sadece bir romancı olma-

kanıtlar bulmaya devam ediyorlardı. Albay Picquart, belgedeki el yazısının bir başka subay olan Esterhazy'ye ait olduğunu teşhis ederek üstlerine bildirmiş fakat onlar itibar etmemişti. Picquart, Alsace'lı bir antisemitik olarak, zaten karmaşık olan durumu katmerlendiriyordu. Bununla birlikte, orduya ve Fransız devletine karşı çıkararak davayı takip etti. Dreyfus'un suçlu olmadığına, suçlunun bir başkası olduğuna yönelik dedikodular dolaşmaya başladı. Bir subay, Binbaşı Hubert-Joseph Henry, Dreyfus'un suçlu bulunmasını ve tutuklanmasını sağlayan sahte belgeyi kendisinin düzenlediğini itiraf etti ve birkaç gün sonra hayatına son verdi. Nihayetinde Esterhazy, Dreyfus'un ilk suçlandığı tarihten dört yıl sonra askeri mahkemede yargılandı. Ancak, yargılama süresince istihbarat servisi tarafından korunup kollandı ve iki gün sonra askeri hakimler ancak aklamaya denebilecek bir şekilde Esterhazy'yi davadan beraat ettirdiler. Ordunun gerçek suçluyu cezalandırmak veya haksız yere tutuklanan kişiyi aklamak için bir girişimi olmadı. Dreyfus'u sahte belgelerle suçlayarak hata yaptıkları gerçeğini kaldıramıyorlardı.

Bu noktada Zola tartışmaya katıldı. Cumhurbaşkanı, Georges Clemenceau'nun gazetesinde yayımlanan açık bir mektup yazdı. Gazete 300.000 tiraj yaptı. Mektubunda, yanlış kişiyi cezalandıran, sahte kanıtlar üreten ve bu gerçek haini koruyan devleti suçluyordu. Bu mektup tüm hikâyeyi değiştirdi. Mevzuyu el yazısı uzmanlarının ve anonim askeri hakimlerin elinden kurtarıp kamuya açtı. O güne kadar Dreyfus, bir Yahudi komplosunun parçası olarak görülmüştü, ama Zola kendi komplo teorisini, (neredeyse biricik denebilecek bir şekilde) gerçekten var olan komployu ortaya koydu. Bu devrimci bir girişimdi; Zola kendisini, ordunun adını kötüye çıkarmaktan mahkemede buldu. Hüküm giydi ve tutuklanmak için Londra'ya kaçtı.

sından kaynaklanmıyordu. Daha önce de Empresyonistleri onları yok saymaya çalışan devlete karşı savunmuştu.

Birçokları Dreyfus'un suçlu olduğuna inanmaktan mutluluk duyuyordu. Zola'nın mektubunun yayımlanmasından sonra binlerce kişi sokaklara döküldü, ayaklanma çıktı, Yahudilere ait dükkânların camları kırıldı, sinagoglara saldırı girişimleri oldu. Antisemitik kalabalıklar Zola'nın duruşmasının görüldüğü mahkemenin önünde gösteriler düzenledi. Bunlar Henry'yi şehit kabul ediyor, sahtekârlığını soylu ve vatansever bir davranış olarak niteliyorlardı. Vahşi bir fantazi ürünü olan sözde Yahudi tehdidinden korumak adına, eşine ve oğluna bağışlar ve destek mesajları gönderiyorlardı. Ama Dreyfus karşıtları sadece fanatik antisemitiklerden oluşmuyordu. Sol kanattan pek çok kişi de Dreyfus'u desteklemedi, onu zengin kapitalist bir Yahudi, bir düşman olarak gördüler.

Böylece tartışma şiddetlendi ve Dreyfus Şeytan Adası'nda kaldı. Cumhurbaşkanı metresinin kollarında öldü ve takip eden seçimlerde, yüzbinlerce oyu kaybetme riskini göze alıp Dreyfus'un aslında masum olabileceğini ima edebilecek hiç kimse çıkmadı. Fakat yeni lider davanın yeniden görülmesi emrini verdi ve Dreyfus Fransa'ya geri getirildi. Askeri mahkeme yeniden toplandı ve Dreyfus bir kez daha, bu kez daha hafif şartlarda cezaya çarptırıldı. Masum olduğuna karar verilsaydı, bu sefer de ordu kendisini sanık kürsüsünde bulacaktı. Hatta bu yüzden bir darbe yapılacağından korkuldu. Ancak, mahkemenin ikinci kez Dreyfus'un suçlu olduğuna hükmetmesi tüm dünyayı şoke etti, zira artık dünya çapında bir meseleydi bu. Kraliçe Victoria ve Kayser, Dreyfus'a desteklerini açıkladılar. Victoria onu şehit olarak niteledi. Ve sonunda baskılar arttı. Dreyfus'tan özür dilendi, o da özrü kabul etti, ancak sağlığı çok kötü durumdaydı. Hapishane şartlarında hayatta kalması beklenmiyordu. Zamanla iyileşti hatta Birinci Dünya Savaşı'nda Fransız ordusunda savaşarak kendini gösterdi. Kendisini mahvetmek isteyen bir ülke ve kurum için savaşması enteresandır. Sonuç olarak sağlığı hiçbir zaman eskisi kadar

iyi olmadı ve 1935'te öldü. Dreyfus davasının uzun soluklu sonuçları oldu. Ordu adeta umumi affa uğradı ama Katolik ruhban sınıf hükümetçe cezalandırıldı. 1905'te, devletten aldıkları destek kesildi. Kilise devletten soyutlandı, resmi eğitimdeki rolünü kaybetti. Dreyfus karşıtı hareket, Dreyfus bağışlanmasına rağmen hiçbir zaman tamamen kaybolmadı. Daha sonra Action Française'i kurdular ve başarılı bir çıkış yaptılar. Yahudilere karşı Almanlardan daha katı cezai yaptırımlar getirdiler, onları birçok meslekten men ettiler. Bu şekilde de Vichy Fransa'sı yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladı.

GÜNAH KEÇİSİ YARATMA PSİKOLOJİSİ

“Hiçbir şey zekâyı günah keçisi arayışı kadar felç etmemiştir.”

Theodore Zeldin,
*İnsanlığın Mahrem Tarihi*⁶²

Neden suçlama dürtüsüne sahip olduğumuzla ilgili pek çok teori vardır fakat bu konuda emin olabildiğimiz tek şey bunun varlığımızın ayrılmaz bir parçası olduğudur. Eskiden günah keçisini ilahi bir cezalandırma korkusunu bertaraf etmek için kullanıyorduk, bugünse büyük ölçüde kendimize katlanabilmek için yaratıyoruz. Bireyler olarak, yaşamımıza anlam katacak ve kendimize dair kavrayışımızla örtüşecek hikâyeler kurguluyoruz. Genellikle hatıralarımızı da buna göre şekillendiriyoruz. Tabii ki bazılarını saklıyor, uyuşmayanları, psikologların doğrulama önyargısı dedikleri şeyi kanıtlayarak görmezden geliyoruz. Beynimiz, duygularımızın bize yapmamızı söylediği şeylere birtakım açıklamalar ve bahaneler üretiyor. Bu sayede kendimizi hâlâ akılcı varlıklar olarak görebiliyoruz. Fakat bizler, düşünürlerin ve deneylerin de gösterdiği üzere pek de rasyonel varlıklar değiliz.

Bizler kendimizi özel hissettiren bencil önyargılara sahibiz. Bu sayede yenilgilerimizin hesabını verebiliyor ve değerli olduğumuz duygusunu koruyabiliyoruz. Zekâdan dürüstlüğe kadar melekelerimize her şekilde gereğinden fazla değer veriyoruz. Araştırmalar göstermiştir ki herkes kendini diğerlerin-

⁶² Theodore Zeldin, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, çev. Elif Özsayar, Ayrıntı Yayınları, 2020.

den daha iyi bir şoför olarak görmekte. Aynı şekilde, hepimiz diğerlerinden daha hassas, daha sadık olduğumuzu ve daha gelişmiş bir mizah anlayışımız olduğunu düşünmeye yatkınız. (Psikolog Adrian Furnham'a göre bu durum özellikle kendi zekâ düzeyini olduğundan 5 puan daha fazla gören erkekler arasında çok yaygındır. Avustralyalılar da aynı özgüven patlamasından muzdaripler. %86'sı iş performanslarını ortalamanın üstünde olarak tanımlar.) Hepimiz muhteşem şoförler olsak hiç kaza olmaması gerekirdi. Hepimiz, Garrison Keillor'un yarattığı Lake Wobegon'da yaşayanlar gibi ortalamanın üstünde olamayız. Matematik ve doğa kuralları bazılarımızın da ortalamanın altında olmasını gerektirir. Ama hepimiz özel olduğumuza, bir şekilde başkalarından farklı olduğumuza inanmaya eğilimliyizdir. Bana bir şey olmaz inancı bizi risk almaya iter.

Kendini kandırma kapasitemiz göz önüne alındığında, sürekli suçlayacak birilerini aramamız çok da şaşırtıcı olmamalı. Yükleme Teorisi bizlerin herhangi bir olay karşısında acil olarak bir neden bulmaya ihtiyaç duyduğumuzu söyler. Bu da bizi bir an önce sonuca ulaşmaya ve başkalarını mesul tutmaya itmektedir. Kısacası içinde bulunduğumuz kötü durum bizim suçumuz olamaz. Başkaları yüzünden başarısızlığa uğrarız, ortalamanın altında olanlar bizi yerimizden ederler. Başarılı olduğumuz takdirdeyse bu tamamen kendi kabiliyetlerimiz sayesinde. (Bashkalarının başarılarını da sıklıkla şans olarak değerlendiririz.)

Suçlama kabiliyetimizi çok küçük yaşlarda ediniriz. Küçük çocuklar mutsuzluklarını hıçkırığa hıçkırığa ağlayarak gösterir. Bu şekilde yetişkinlere bir şeylerin yanlış olduğunu hızlıca anlatmış olurlar. Böylelikle, kendi hareketleri sonucunda yetişkinlerin yaptırımlarıyla karşılaşma ihtimaliyle de yüzleşirler ve ivedilikle sorumluluğu bir başkasına paslarlar, dili bu doğrultuda kullanmayı da çabucak öğrenirler. "Önce o başlattı" hayatın en tanınmış nakaratlarından. Yetişkinliğe doğru yol

aldıkça bu mekanizmadan kurtulmamız gerekirken, onu daha da çok kullanmaya başlarız.

Günlük hayatta, bilişsel uyumsuzluğu azaltmak için suçlarız. Bu, iki birbirine zıt fikri aynı anda savunduğumuzda ortaya çıkan gerilim halidir. (Platon'a göre, arzularımız mantıkla çeliştiğinde ruhta bir hastalık ortaya çıkar ki bilişsel uyumsuzluktan çok da farklı değildir bu.) Hepimizin iyi kalpli insanlar olduğumuza dair bir içgörüsü vardır ve bunun aksini gösteren en ufak bir delil canımızı acıtır ve bizi müthiş rahatsız eder. Biz de bu duyguyu çeşitli şekillerde azaltırız. Eğer kötü davrandığımızı fark etmişsek, kendimizi "içkidendir" diyerek avuturuz. "Kendimde değildim" de diyebiliriz. Ya da doğrudan başkalarını suçlayabiliriz. Sona ermekte olan bir ilişkide, eşler genellikle mutsuzlukları için birbirlerini suçlarlar. Bir aldatma olayında, aldatılan kişi genellikle partneriyle ilişkiye giren diğer kadını/adamı suçlar. Böylelikle ilişkilerini sürdürebilme olanağı tanır, en azından görünüşte. Acımızı kişileştirmeyi severiz. Acımızı temsil edecek bir kişi ararız. Böylelikle, bu kişiler hayatımızda olurlarsa (karşılıksız aşk durumlarında) veya olmazlarsa (günah keçisi olarak), her şeyin daha iyi olacağına inanabiliriz. Halbuki bu gerçekte çok daha karmaşıktır.

Eninde sonunda, acı çekmediklerine inandığımız kişilerden günah keçileri yaratırız, onları canavarlaştırırız ve nefret edilmelerini kolaylaştırırız. Bu insanların bizden daha aşağı oldukları fikrini benimseriz. Buradan da yapılanların onlara müstahak olduğu sonucu çıkar. Bize denk düşünce, duygu ve değer kapasitesine sahip olmadıklarına inanırız ve onlara bu doğrultuda muamele ederiz. Bunu bilinçli de yapsak bilinçsiz de yapsak sonuç aynıdır.

Bu mekanizmayı nasıl doğuştan geliştirdiğimizi görmek için Jung'un kuramına başvurabiliriz. Jung bu günlerde pek rağbet görmüyor olabilir ama fikirleri oldukça ilginçtir ve günah keçisiyle bağlantılıdır. O, hepimizin bir gölge arketipini

paylaştığımızı inanıyordu: Kendimizle ilgili kabul etmediğimiz her şeyin kişileştiği, doğuştan getirdiğimiz psişik bir yapı. Bu, düşmanın arketipidir ve doğuştan bizimledir. Çocukken annelerimizi neşeyle selamlarken, bir yabancıyla karşılaşınca korku ve endişeyle geri çekiliriz.⁶³ Gölgenin varlığını reddederiz. Bunun yerine onun özelliklerini başkalarına yansıtarak kendi iyilik duygumuzu korumuş oluruz. Jung gölgenin çeşitli katmanları olduğuna inanırdı. En üstteki en kişiye özgü olanıydı, kişinin bastırıldığı niteliklerdi. Fakat en altta kolektif bir katman vardı. İşte kitlesel günah keçisi yaratma durumlarında da başarıyla istismar edilen bu katmandır. Kendi gölgemizin farkına vardıkça, onu başkalarına yansıtma ihtimalimiz de düşecektir.

⁶³ Melanie Klein, çocuklarla yaptığı çalışmalarıyla ünlü Avusturyalı bir psikanalistti. Bebeklerin, içine doğdukları bu düşman dünyada ezici bir çaresizlik duygusuna kapıldıklarını ve bu negatif hislerini annelerine yansıttıklarını ileri sürüyordu. Bu nefret duygusu zamanla yerini sevgiye bırakıyordu ve çocuklar bu iki duygunun arasını bulmakta güçlük çekiyorlardı. Müteakip rahatsızlık ve suçluluk duygularıysa olgunluğa geçişin başlarında görülüyordu.

SONUÇ

“Kişinin burnunun dibinde olanı görmesi sürekli bir mücadele gerektirir.”

George Orwell

Tüm bunlardan çıkarılabilecek tek gerçek sonuç günah keçisi yaratmanın işe yaramadığıdır. Her seferinde problemi çözmektense onun üstünü örtmekle sınırlı kalır; parçalanmakta olan sepete odaklanmaktansa içindeki çürük elmalara takılır ve sonuçta bir azınlık grup çok sert muameleye uğrar. En iyi ihtimalle problemi geçici olarak küçültebilir ama sorunun asıl kökleri dipte kalır.

Belki de bir tür arınma ritüeline, kendimizi affedebilmeye ve felaketten sonra hayatlarımıza devam edebilmeye ihtiyaç duymaktayız ama bunun yolu kesinlikle bu olamaz. Günah keçisi, kurtulmak istediğimiz ve toplumun çok korktuğu bir parçamızın sembolüdür. (Cadılar şehveti, Yahudiler açgözlülüğü, Katharlar da dini özgürlüğü temsil etti.) Fakat bir kişiyi ortadan kaldırmak, içimizdeki o kusuru ortadan kaldırmaz.

Ayrıca süreçte bariz bir uyuşmazlık söz konusu. Günah keçileri toplumları sarsacak kadar büyük bir güce sahip olsalardı ve her an bir felaket yaratabilselerdi, şüphesiz uzlaşılabilir olurlar hatta belki de onlara yaltaklanılırdı. Sonuçta, bir yöneticinin yapamadığı şeylere kâdirdirler. Hatta belki de yöneticilerimizi bu günah keçileri arasından seçmemiz gerekirdi, tabii özünde kötü olmadıkları müddetçe. Ironik bir şekilde günah keçilerine en çok benzeyen figürler kahramanlardır: Her ikisi de kendini çoğunluk için kurban eder. Kahraman, herhangi

bir kişisel çıkarı olmadan çevresindekilerin yararı için risk alır ve kendini feda eder. Günah keçisi bunun sadece gönülsüz bir versiyonu değil midir? “Normal” toplumun, problemlerini çözmek için gerekli gördüğü ve aradığı bir figür.

Peki, günah keçilerini suçlamayacağız da kimi suçlayacağız? Tabii ki birçok şey için kendimizi.⁶⁴ Ama her şey için değil. Gerçi mevcut Carlisle Piskoposu bunu tersinden yorumlamıştır: Britanya’da 2007 senesinde yaşanan yoğun sel baskınlarını, ahlâki bozulmaya ve hükümetin eşcinsellik yanlısı politikalarına bağlamıştır. Aynı eğilim, Amerika’da televizyon programlarıyla misyonerlik yapan Pat Robertson’ın beyanlarına yansımıştır. Bu zat, 2010 yılındaki Haiti depreminin ardından, adalıları yüzyıllar önce Şeytan’la sözleşme yapmakla itham etmiştir. Elbette pek çok kişi onun sözlerine kulak asmamış ama bir kesim de inanmıştır. Bu durum, tamamen çılgın, aslında başka her koşulda görmezden gelinebilecek kişileri felaketlerden sonra dinlemeye gönüllü olduğumuzu ispatlamıştır.

Böylece aptallık mevzusuna geri dönüyoruz. Gerçek şudur ki, yeryüzünün en akıllı yaratıkları olmakla gururlanan bizler, ne kendimizi ne de çevremizdeki dünyayı tam olarak anlayabilecek ölçüde zekiyiz.⁶⁵ Bu olgu en çok başkalarını suçladığımız zaman açığa çıkar.

Kapanışı özellikle talihsiz sayılabilecek bir günah keçisinin hikâyesiyle yapmak istiyorum. 1666’da Büyük Londra Yangını bütün şehrin üzerinden geçmişti. 13.000’den fazla ev yanmış,

⁶⁴ Bazen başımıza gelen felaketlerden biz sorumluyuzdur. Bu “ilerleme tuzağı” şeklinde tanımlanabilir. Çok fazla ve hızlı ilerler, yolda can veririz. Buna bir örnek olarak, bir insanın tek bir mamutu öldürmekten başlayıp nasıl bütün sürüyü uçuruma yuvarlama seviyesine ulaştığını gösterebiliriz. İlk yöntem daha sürdürülebilirdir, ikincisi yiyecek kaynağının tümünü yok eder. Atom bombası da, bazı biyolojik silahlar gibi bir ilerleme tuzağı sayılabilir. Bunlar insana yeryüzündeki hayatı yok etme gücünü verdiler.

⁶⁵ Ronald Wright, 50.000 yıl önce geliştirdiğimiz donanım üzerinde yirmi birinci yüzyıla ait yazılımlarla iş gördüğümüze dikkat çekmiştir.

St. Paul dahil olmak üzere seksen yedi kilise ve daha pek çok önemli yapı kül olmuştu. Anlatılanlara göre alevler ilk olarak 2 Eylül Pazar günü sabah erken saatlerde Thomas Farriner'in Pudding Sokağı'ndaki fırınından yükseldi. Belediye Başkanı Sir Thomas Bloodworth "Bir kadın işeyerek söndürebilir," yorumunda bulunup, evleri yıkmayı ve yangın emniyet şeritleri oluşturmayı reddetti. Şiddetli rüzgârla körüklenen alevler, kimin suçlanacağı dedikodularıyla beraber yayıldı. Şüpheler Katolikler üzerinde yoğunlaştı, şehrin başına daha başka felaketler getirmek üzere Fransa ordusunun ve Hollandalı göçmenlerin yürüyüşe geçtiğine dair söylentiler dolaşmaya başladı.

Yirmilerinin ortasında bir Fransız saatçi çırağı olan Robert Hubert, Romford'ta ülkeden kaçtığı şüphesiyle tutuklandı. Yangından sonra çok sert muamelelere maruz kalan çok sayıda yabancından biriydi. Fakat bir çırpıda kundakçı olduğunu itiraf etti. Önce, Kral'ın Westminster'daki sarayına yakın bir yere bir alev topu fırlattığını söyledi, ardından hikâyesini değiştirdi ve bir yığın günahını itiraf etti; Papa'nın ajanı olduğunu, Fransızlarla işbirliği yaptığını, alev topunu 5 sterlinden az bir paraya fırının penceresinden içeri attığını söyledi. Hikâyesiyle ve akıl sağlığıyla ilgili birçok tutarsızlık ve şüphe olmasına rağmen Hubert suçlu bulundu ve ekim ayı ortasında Tyburn'da asıldı. Bir Huguenot olarak doğmuş olmasına rağmen bir Katolik olarak öldü, son ayinler yapıldı. Lord Clarendon bu olayın ardından "Ne yargıçlar ne de davada bulunanlar onun suçlu olduğuna inanmıştı. O sadece hayattan usanmış, akli yerinde olmayan zavallı bir adamdı ve bu yolu seçti," diye yazmıştır. Aslında, sonradan Hubert'in yangın çıktığı sırada Londra'da bile olmadığı ortaya çıkmış, İngiltere'ye 4 Eylül'de geldiği öğrenilmiştir. Geminin kaptanı onun masumiyetini kanıtlamıştır.

Pudding Sokağı yakınlarında, yangınla ilgili bir anıt dikilmiş ve 1668'de anıta şu sözler eklenmiştir:

Tanrı'nın izin vermesiyle, bu Protestan şehri cehenne-
me dönüştü... Şehrin en korkunç yangını başladı ve
Katolik hiziplerin hainliği ve garezi yüzünden devam
etti. Böylesi bir dehşet yaratan Katolik öfkesi henüz
sönmedi...

Bu yazı 1830'a kadar anıt üstünde kaldı.

SON

